Сто годин сумніву

Радій Полонський

I

Іван Гнатович Нечаєнко повертався додому із службового відрядження. З ним разом^ у двомісному купе їхала його двадцятилітня дочка Аліна. Дівчина рано уклалася спати: лежала обличчям до стіни, між ріжками подушки погойдувалася її голова — русяве волосся, намотане на бігуді. Вона спала нечутно, наче й не дихала.

Щоб поїхати з батьком у Ленінград, Аліна взяла на роботі відгули. Вона сказала: "Не можу ж я ходити гола!" Це в тому розумінні, що в Ленінграді можна купити щось таке, чого не продають у Харкові (стара омана). Всі чотири дні він провів на електрозаводі: взаємні поетавки і недопоставки, обмінні послуги конструкторських бюро, нові технологічні ідеї, недосяжні зразки устаткування, що бачив їх на останній виставці... Аліна бігала по магазинах, купила якоїсь білизни, дві кофти і гарненьке демісезонне пальтечко виробництва Харківської фабрики імені Тінякова. В останній день вона ходила в Ермітаж і повернулася звідти очманіла од вражень.

Нечаєнко любив їздити поїздом, особливо вночі. Певна річ, він цінував, повітряні лайнери — вони перетворювали найдовші відстані у швидкоплинні голубі абстракції; він любив легковий автомобіль: у хвилини перевтоми, коли був час, сідав за кермо, виводив машину за місто і там, на окружній доро.зі, півтори-дві години тішився рідкісною можливістю бути ніде і ні з ким. А в поїзді він творив. Передчуваючи дорогу, із затамованим томлінням чекав переходу в інший час — коли життя відміряється тільки стукотом коліс та обертанням ландшафтів за вікном — поважним, як обертання небесних сфер.

Нечаєнко вийшов у коридор і закурив сигарету. Думав про дочку. Крихітне дитинча човигає по кімнатах і тихо скиглить з нудьги (а він саме сушить голову якоюсь математичною проблемою), тоді спиняється біля нього і прохає, зітхнувши: "Підтягни панціски і витли соплі!..> І зовсім інший спогад — дзвінкий Алінчин голосочок на світанні: "Ма! Па! Вставайте, я вже виспалася!" Чому це пам'яталося? Маленькою кирпатою школяркою вона соромилася казати слова, які, на її погляд, не мали реального смислу: "будь ласка", "дякую", "пробачте",— коли дорослі її ганили,— коли наполягали й обурювалися, вона опускала русяву голівку, втуплювалася у підлогу і мовчала, як заклята.

Пам'ять Нечаєнка відпочивала — вона несподівано відновила бачену вчора увечері фантасмагорію: сизі і сині хмари, купчасті, волохаті, химерні, низько слалися—там, над Балтикою, і тут, над Невою,— та враз серед них поставали хмари чорні, як вибухи, і розсували все те сизо-синє купчення; і врешті крізь нього продерлося передвечірнє сонце — спочатку сліпучо-біле, а потім жовте, як апельсинні хмари, як постріляні дробом вівці, підпливли, набрякли кров'ю; та ось сонце обернулося рікою срібного вогню, і.один її берег був чорно-синій, як розлом антрациту, а другий здіймався

прозорою червоною піною, і та ріка розливалася навсібіч нервовим полум'ям,— і тоді зайшлося у грудях, і серце стислося від жаги життя, а під тою небесною несамовитістю було розстелене сіре полотнище Неви і невтомно краяв хмари шпиль Петропавлівки.

Аліну просватав Рюрик Корнійович. Безрадісна новина, втім, Нечаєнко був до неї готовий. Якось він заснув після роботи на канапі, у своєму кабінеті, і його збудили голоси у вітальні. Рюрик і Аліна не знали, що батько вдома, а він не відразу виринув з глибокого сонного заціпеніння, тож лише із запізненням каїїілянув і завовтузився, щоб вони його почули.

Той жених на п'ятнадцять років старший за Аліну. Талановитий, розумний — тридцять п'ять років, а він уже заступник головного конструктора, себто його заступник. Є в ньому суєтність, та ж є і лицарство. Добрий. Не визнає цинічних рсізмов і грубих анекдотів. Нетерпимий до бруду і нехлюйства.

Нечаєнко курив і дивився у темінь вікна. Він не помітив першого імпульсу, але відчував, як напружується навколо нього силове поле творчості—наче це напружувався сам простір, зосереджувався, щоб потекти у бажаному напрямку. На поверхні Венери майже п'ятсот градусів тепле за Цельсієм і сто атмосфер тиску... Густої Насичено!

На тенлових електростанціях країни працювали чотири турбіни Н-800. Двовальний гігант, про як#й спочатку казали: "Ця машина неможлива". Чотири вже працює, ще шість завод випустить у найближчі роки. А він, долаючи заводську щоденність, наближався до своєї мети і тепер, уже зблизька, міг розгледіти її, майбутню турбіну.

Ще ніхто не знав, що вона— з'явиться на світ, а він уже відчував подразнення в очах від різких полисків світла, що ними променилися уявні диски. Мільйон двісті тисяч кіловат потужності. Такою буде ця машина. (У газетах згодом напишуть: два з половиною передвоєнних Дніпрогеси або ж три чверті плану ГОЕЛРО в одному агрегаті.)

Він уявляв, а краще сказати — відчував її вихідні параметри. П'ятсот градусів тепла (як на поверхні Венери) і триста атмосфер тиску — отакою буде надходити пара у першу камеру. Вія відчував нервами агресивне середовище розпеченої стисненої пари, і як у цьому середовищі обертається майбутній ротор, а лопатки під тиском пари напружуються у своєму нестримному, космічних швидкостей бігова

Нечаенко дістав із кишені електронний калькулятор і якийсь час швиденько клацав на ньому, роблячи найперші розрахунки, і цифри невблаганно заганяли його в безвихідь, і він пручався і намагався вислизнути...

...Маса ротора і поведінка дисків, і стан підшипників, і вага їхня, вага — оце буде притичина.,.

...Рюрик тоді сказав Аліні:

— Любчик! Я твоє платтячко розгледів за версту, ще як ти тільки вийшла з-за рогу, так що ти, любчику, від мене ніде не сховаєшся! Нам з тобою треба серйозно поговорити.

"Любчик, а не Аліна,— сонно зазначив тоді Нечаенко і не розплющив очей.— Он ми як". Аліна відповіла жалісним голосом:

— Коли одна.моя знайома сказала чоловікові, що їм треба серйозно поговорити, того охопила така паніка, що він утік з домуі

Нечаєнко подумав, що його донечка все життя намагалася уникати серйозних розмов... Рюрик подав голос:

— Ну?

— Ну! — відказала Аліна.

— Про нашу любов знають усі. Принаймні, здогаду-" ютьс^

"Яка дурниця! — подумав Нечаєнко.— Хто б це міг здогадуватися про таку нечувану дурницю! Невже ж вона..."

Аліна сказала:

— Про любов... Перед високими словами я завжди— німію.

Знову була мовчанка. Нечаєнко вже хотів був підвестися і вийти до них, та Рюрик знову запитав:

— Ну?.. Що це ти?

— Хіба я щось сказала?

— В тім-то і річ, що нічого!

І тут вона вивела тоненьким противним голоском:

— Бідний папаша, нещасний папаша!

— Чого це він такий нещасний?

— Цезар. Тягар влади. Шапка Мономаха. А тут ще я.

Нечаєнко знав цей її тон — такі от викрутаси вона творила млосним півголосом, сховавши очі і ледь усміхаючись— так, що кожної миті могла б відректися: "Хіба я щось казала? Ви помилилися!.."

Через кілька вечорів Рюрик прийшов до них ще раз і, інтелігентно зводячи брови, попрохав Івана Гнатовича і Ганну Іванівну віддати йому Аліну на вічне взаємне щастя. Потім зайшов Олесь Погорілець. Почувши новину, він якось зів'яв, набряк утомою, непевно посміхнувся:

— Може, так треба?.. Дивно! А може, не треба? Чи як, Аліно?

Дівчина усміхнулася тихою своєю посмішкою і зітхнула:

— Дядечку Лель, ну хто, хто може знати, як т р е-б а ? — І за мить додала млосно-тоненько: — Жених і нбвіста замісили тісто!..

Вона не має характеру. Якась драглиста вдача. Та коли провалилася на вступних до інституту, пішла кранівницею у паротурбінний цех і працює собі. Не "золоті руки", але досить вправна. Рюрик уже заводив: при вашому, мовляв, авторитеті її в політехнічний візьмуть не зморгнувши. Нехай би почала з вечірнього, а там перейшла на стаціонар... Нечаєнко йому відказав:

— Нема нічого сумнішого, як жінка-інженер: сама мучиться і мучаться всі.

— Правда!—^^діла Аліна. їй була нестерпною еама думка лро пцфунники і зубріння.

Рюрик тільки зітхнув. Він був гарний, чорнявий, обличчя в нього було розумне і на нім усе до ладу: скульптурний ніс, густі брови, великий яскравий рот; навіть сталеві

зуби Рюрика Корнійовича пасували до діяльної і цілеспрямованої його вдачі.

Він був завжди трохи замріяний, трохи піднесений над буденщиною і навіть над самим собою, через це і мова його лилася не просто: міг у розмові покинути слово недомовленим, щоб повернутися до початку речення і повторити щось найголовніше, а міг, швидко виголосивши фразу, вихопити з неї найсуттєвіші слова і вимовити їх ще раз — вагомо, виразно:

— Скільки разів ми з вами чули, Іване Гнатовичу, що ваша Н-800 неможли...— що наш із вами гігант неможливий! Минуло чотири-п'ять років, і от ми твердимо, як Галілей: а все ж таки вона крутиться! Вона крутиться.

Силове поле творчості жило і пульсувало, Нечаєнко спробував збагнути незрозуміле явище,— спочатку він його розтлумачував самому собі, але потім непомітно звернувся до уявної аудиторії, до Олеся Погорільця і його сина, до Рюрика й Аліни, він їм пояснював проникливо і сердечно:

— Любі мої, ви, хто усе своє життя робив парові турбіни,— а чи ви знаєте, що таке пара? Ви вважаєте, що це — вода у газоподібному стані. Ви не помиляєтеся!

Коридор вагона був порожній, простір за вікнами чорний, гудіння коліс заспокійливе. Нечаєнко ходив уздовж коридора короткими пружними кроками, часом спинявся біля вікна, пильно вдивлявся у ніщо і починав ходити знову. У нього ворушилися губи і здригалися брови. Широкі вилиці надали б його обличчю північно-азіатського вигляду, якби не очі — чорні жарини у круглих очницях під густими рухливими бровами. Коли б не сивина, він би не виглядав на свої п'ятдесят два.

Був він широкий у плечах і загалом кремезний чолов'яга, невисокий і меткий. Він закінчував свою промову-міркування:

— Так от, шановні мої, у новій нашій машині, в отій-о,— він тицьнув пальцем кудись у простір,— там щільність і температура пари досягають таких значень, що ротор — сталевий, кількаступеневий, стотонний ротор — під час роботи ніби сплив а^у парі! Сталь плаває у водяній парі. Свого роду невагомість. Ви мене чуєте? Цб важко збагнути, почувши уперше, але доведеться. Доведеться збагнути і звикнути до цієї думки, інакше ми не зуміємо обчислювати майбутні машини. Ви чуєте, Рюрику? Добрий шмат до вашої дисертації.

Перед ним не було стежини, і він звеселився душею, цей Нечаєнко, бо це була нова робота, вона означилася, дарма, що вона погрожувала висотати з нього усю силу, всю його снагу — він уже боровся...

Аліна тихо спала, відвернувшись до стіни, у неї була ніжна біла щока і виточений крупний ніс, Нечаєнко подумав, що влітку дитину слід послати до моря, а тоді сам себе увірвав: "Не послати — віддати Рюрикові, і нехай самі вирішують, коли й куди, а я хіба що дам грошей..." Крізь зачинене вікно сочився вітер, над доньчиним лобом тріпотіло пасмо. Нечаєнко щільніше натягнув униз шкіряну завісу, а тоді ще примостив перед її головою заслін із подушки.

Ліг, заплющив очі. "От кажуть: творча зрілість, творча зрілість, а думають: який ти вже старенький, Іване Гнатовичу! А я себе сьогодні почуваю точнісінько таким, яким

був у двадцять п'ять чи, нехай уже, в тридцять років. Сивина — то лиш антураж, на те, щоб молодші першими здоровкалися. Та з віком я. таки трохи порозумнішав. А ще додаймо, що я тепер щоранку роблю велику зарядку з пружинним еспандером, а молодим — не міг. Не вистачало ні фізичної сили, ні сили волі, он воно як. Серця у грудях не почуваю. Людина починає старішати з тієї миті, як перестає розвиватися і вдосконалюватися. На жаль, із більшістю людей це трапляється у їхні кращі літа, а я себе ще й дорослим до пуття не відчув… Вже й Аліна доросла… Вже й Рюрик… що — Рюрик?.. Щось негармонійне… щось треба робити…"

Вони вийшли на перон харківського вокзалу. Навпроти щойно спинилася електричка з Чайки, натовп приміських мешканців, що поспішали на роботу, змішався із пасажирами ленінградського швидкого, і всі разом полилися у перехідний тунель.

Аліна йшла попереду і легко несла чималу валізу, хвиля русявого волосся погойдувалася на спині, погойдувалася картата спідниця у лад із її ходою, —може, трішечки незграбною,— трохи хлоп'ячою, і це зворушувало Нечаєнка.

Гомоніли навкруг нього люди, і ось черкнулися свідомості кілька фраз, вихоплених із натовпу:

— Вибухнула, кажу вам, що розверзло дах!

— Турбіна?! .

— А того повезли, одні кажуть, вдарило залізякою, інші — наче обпекло…

І це був поїзд з Чайки, де у самі небеса встромила свої 250-метрові димарі Чайківська ДРЕС, де крутилися турбіни Нечаєнка, тільки Нечаєнка, нагнітаючи в енергетичну мережу два мільйони чотириста тисяч кіловат своєї потужності. Там було дві п'ятисотки і дві трьохсот™, а найголовніше — там була найперша Н-800, головний зразок, але ж турбіна не вибухає, турбіна не може вибухнути, це дурниця…

Нечаєнко продовжував машинально рухатися за Алі-ною, і якось не помітив, що вони підійшли до службової чорної "Волги". Вони вже їхали вулицями міста, а в ньому все перекочувалися ті дивні слова, що він вихопив з натовпу, і напружувалися нерви, і зосереджувалася воля, щоб утримувати душевну рівновагу. Бо страх походить від браку інформації, а він ще не знав нічого. Він сказав водієві:

— Петрику, спочатку мене — на завод.

2

Кость Музика ходив на роботу на пів на восьму, а Тетяна—на дев'яту. Вона підіймалася разом із-ним, з ним і снідала, а потім встигала зібрати його, підняти і нагодувати Іринку і з нею разом вирушала до єдиної" школи Чайківської ДРЕС: мама — вчити, дочка — вчитися.

Вони снідали омлетом, який називали молочною яєш-нею. Тетяна вміла так сполучати яйця з молоком і так ніжно їх засмажувати, що це було не схоже на омлет — соковита, ледь підрум'янена безформна страва; зверху її присипали*дрібно нарізаною зеленою цибулею.

— Лучче* не була і не треба,— такою була думка Костя.

— Сьогодні де? — спитала Тетяна.

— У машинному залі. Біля вісімсотки. Не машина, а мамонт, ніяк не звикну. Бронтозавр. Це тільки зверху, а під підлогою — ще вдвічі більше.

Тетяна глянула здивовано. Кость повільно, із задоволенням їв, і тривога в його голосі лиш уявилася Тетяні. Вона все ж таки спитала:

— Аз ними бувають... аварії?

— Все буває.— Обличчя в Костя було довге, смагляве, ніби упокоєне якоюсь внутрішньою впевненістю, а зіниці очей — швидкі, проникливі.

— Все буває,— повторив він.— Минулого року на Ко-ропецькій ДРЕС. Аварія на трансформаторі, спрацював захист генератора, генератор відімкнуло від турбіни, турбіна пішла в розгон. Полетіли лопатки.

— І що?

— А нічо. На місяць спинили блок.

— То чому ж ти тривожишся?

— От дівка чортова. Відьмака. Хто тобі сказав?..

— Флюїди. Від тебе походять флюїди, а я їх уловлюю.

— А ця... Н-800... Ну, таке воно величезне, що вже я бачив їх перебачив, а тут — моторошно якось.

"Погорілець так не казав і не відчував",— подумала Тетяна.

Кость дивився їй в обличчя. Гарна жінка була в нього: кароока, сказав би, що й кирпата, але ніс у неї був тонкий, і кирпочка на ньому — шляхетна. Вона була лобаста, здивовано-іронічна, трохи стомлена. Тільки метнула поглядом по його обличчю — і мерщій накладати добавку, а він все ж таки сказав:

— Нечаєнко з Погорільцем у цю машину закохані, як у молодицю: коли пускали, вони обидва сором'язливо рюмсали.

— А чо не приїжджа дядько Олесько? — сказала дзвінко дитина. Іринка-Малявка в самій нижній сорочечці стояла на порозі кухні. Вона уважно вислухала всю розмову і своє втручання вважала природним.

— Мабуть, має справи в Харкові,— сказала Тетяна.— Він там живе.

— А потім приїде,— мовив Кость.

— Ну що ти обіцяєш...

— Щоб мені приїхав! — гукнула Іринка-Малявка.— Щоб мені був туті! Бо я його люблю більше всіх.— І задля переконливості сварливо додала: — Ач які хитрі!

— У мами й дочки однаковий смак,— сказав Кость Музика й підвівся з-за сто.лу.

Тетяна зібрала йому крихітний чемоданчик із сніданком, на порозі звично поправила лацкани спецівки і поцілувала в щоку. У ці хвилини вона ставилася до ,К°СТЯ не як до чоловіка — скоріше мала його за свою другу дитину. Це.почалося кілька років тому, коли впала на їхню сім'ю густа тінь від третього-зайвого. Вони ніколи про це не говорили, тільки Кость зрідка і обережно, як, бува, пальцем торкають зажилу рану, згадував його ім'я і при тому зиркав в її обличчя,— вона ж не згадувала його вголос ніколи,— а бачитися з тим чоловіком доводилося, бо така була їхня робота. Так воно вже сталося, що у ті загрозливі дні Кость виявив дріб'язкові, майже істеричні

ревнощі, а вона — силу.

3

"12 вересня о 8.00 ранку на п'ятому енергоблоці Чай-ківДРЕС сталася аварія турбіни Н-800 № 1. Зруйновані корпус вихлопної камери, диск останнього ступеня, конденсатор, пошкоджена покрівля машинного залу; електрослюсар Музика, який працював біля шостого блоку, травмований. Директор ЧайківДРЕС Лисков. Телефонограму прийняв черговий Ропа. 8 год. 25 хв."

Нечаєнко, опустивши аркуш з телефонограмою, сліпо дивився поперед себе, та ось наштовхнувся поглядом на розчахнуті страхом очі секретарки — вимовив рівно, наче без виразу зчитував з папірця:

— Дайте на мій телефон ЧайківДРЕС п'ятий блок, негайно.

Він пройшов у свій кабінет і сів до столу.

Страх—найбільш руйнівне і знесилююче почуття. У слабкої людини від страху слабшає воля, в'яне гідність і з'являється моральна всеядність. Сильна людина, відчувши страх, негайно запалюється протестом, бурхливим небажанням його визнати — і жагою дії, вчинку, руху, бо така людина підсвідомо або ж свідомо знає, що страх породжується невідомістю і від нього треба рятуватися знанням.

Задзеленчав телефон службового зв'язку, то була електростанція, він її впізнавав за тембром.

— Лисков біля апарату.

— Розповідай, Семене Леонтійовичу.

— Це ви, Іване Гнатовичу? Що ж розповідати... Я вам передавав...

— Розповідай, прошу тебе.

Голос директора вібрував неприродно, він намагався рівно дихати і через це його мову перебивала задишка:

— Після восьмої двадцяти турбіна пішла в... в рознос диск останньогоступеня розколовся і частина... і частина полетіла вгору, пробила покрівлю і пішла, пішла...

— Куди пішла?! — гримнув Нечаєнко.

— Пішла, пішла в небо... уламок диска упав біля Лиманівки на самій околиці... на самій околиці села... що робилося... повний машинний зал пари наче вскочили у грозову хмару і пара рвонула крізь покрівлю тут такого було ревища... ревища такого, наче сотня реактивних лайнерів... вибачай, Іване Гнатовичу, я ще не в порядку...

— Скільки потерпілих?

— Один я ж переказував слюсар Музика... Музика працював, його обпекло парою і здається вдарило...

— У якому стані зараз?

— Тільки що повезли в лікарню.

— Я питаю: в якому він стані?.

— Живий.

— Більш нікого?

Лисков зітхнув раз і вдруге. Нечаєнко чекав. Коли директор заговорив, голос його

вже зазвучав буденніше, і Нечаєнко схвально кивнув.

— Більш нікого, Іване Гнатовичу. А могло бути! Біля Лиманівки диск мало не прибив двох місцевих хуліганів, вони саме похмелялися. Почули диск, як він з гудінням летів із неба, потім побачили. Попадали, один вирішив, що то супутник зірвався, а другий думав, що літаюча тарілка.

— Клепати б із вас лопатки останнього ступеня,— пробурчав Нечаєнко.— За годину я приїду.

Потім його телефон перемкнули на чайківську лікарню.

— Товаришу Нечаєпко, прошу зрозуміти!..— говорив завідуючий хірургічним відділенням.— Я і мої люди ладні зробити найскладнішу операцію о будь-якій порі дня і ночі, захворієте — приїздіть, самі переконаєтесь, але це — тяжкий опік, вражено тридцять процентів поверхні, це — дуже, дуже тяжкий опік-, третього-бе ступеня, потерпілий у стані шоку, йбму потрібна киснева палатка, ми не пристосовані, я вже дзвонив у район...

— Стоп, стоп! — закричав Нечаєнко у трубку.— Робіть же ж якісь паузи, коли говорите!..

— Пробачте, я просто хотів...

— Я вас прошу подати потерпілому першу допомогу і негайно привезти його в Харків у Першу міську лікарню, я туди подзвоню.

— Обов'язково! Обов'язково і негайно, спасибі за допомогу!!

Потім Нечаєнко подзвонив у Першу міську лікарню, розташовану поряд із заводом, а вже після того — Ганні Іванівні. Вона вже знала про аварію — серед заводських і їхніх родин гострі новини поширювалися із швидкістю, що якимось ненауковим чином перевершувала всі можливості телефонного зв'язку.

— На Чайку? — вона все уловлювала в одну мить.

— До обіду вернуся. Алька вже дома?

— Щойно зайшла. Ти.їдеш сам?

— Ще не знаю. Як вийде. Може, візьму Рюрика.

— Рюрика?..— перепитала дружина. І зітхнула: — Ох, Рюрика...

Це вже торкалося не турбіни, а сватання.

Тиждень тому у своє ленінградське відрядження він виїздив просто з заводу, і на вокзал Петрик одвозив його службовою машиною, а його власна залишилася в заводському гаражі. Тепер це стало в пригоді. Нечаєнко вивів "Волгу" на проспект, завернув у бік шляхопроводу, щоб відразу виїхати на Чайківське шосе. У машині було душно, повітря у ній наче загусло, перенасичене духом гуми і синтетичних клеїв. Він прочинив автомобільну кватирку — з вулиці тхнуло бензиновим перегаром і щойно звареним асфальтом. З огидою щільно причинив віконце і прилаштувався за самоскидом, у чорному його шлейфі, маючи намір обігнати перехняблений тролейбус. І тут він собі уявив, як цілу годину отако штовхатиметься Чайків-ським шосе поміж ваговиків, самоскидів і автобусів, потім нескінченно довгими вулицями придорожніх сіл, де висять знаки — "40" і "Обгін заборонено", у чаді й куряві — і стало йому нудно

на душі. Якщо ж повернути назад, то за десять хвилин він доїде до Левади, а там електричка за електричкою, чисто, просторо, швидко, і можна зосередитися на ділі. Розвернувся...

Він поставив машину у боковій вуличці, біля Левади, досить бадьоро збіг східцями на залізничний перон і зайшов у вагон електрички. Людей було мало, зранку людські маси течуть до міста, а не з нього. Але повітря не було й тут. Гірше того, Нечаєнко нараз відчув, що у цьому порожньому великому вагоні не стало кисню. Він дихав, а кисень не надходив, по всьому тілу розтікалася бридка млость. І з нею — тривога, а з тривогою — страх. Він спробував дихати глибше — тепер здалося, що легень у нього нема^ зовсім, сама порожнеча у грудях, через яку аж ніяк не продихнеш. Канудило.

Ноги ще тримали, він вийшов на перон. Знав, що паніку треба подолати, що треба дихати рівномірно і глибоко, що то лиш омана, ніби немає повітря, а насправді воно є, і що йому треба рухатися — спокійно, рівно, не послаблюючи волі. І він пішов, і при цьому ритмічно натискував долонею на груди, бо знав, що так роблять масаж серця, а ноги швидко слабли і очі бачили поперед себе несуттєве абищо: якесь листя, якісь лави, якихось горобців, трісочки і калюжі, і перед очима у просторі плавали білі прозорі віхті.

Врешті млость і сама стала білястою на колір і заслала очі, а серце почало стискатися у сердитий напружений кулачок і вовтузитися у грудях, ніби збиралося звідти випорснути; він би і спинився, але знав, що тоді упаде. Нечаєнко подумав, що вмерти отут-о, на приміському вокзалі Левада, було б вкрай безвідповідально, потім ще подумав з іронією, що ніхто ніколи не вважав свою смерть своєчасною. Але ж як урятуватися, як?.. Це місто, тут живе півтора мільйона чоловік, тут є гори валідолу й нітрогліцерину, але вони десь, у когось... Поруч із ним бовваніла якась істота, теж сіра, а ноги підломилися, і Нечаєнко сів на лаву. Руки висіли мотузками, стиснене серце рвало болем, білий світ мерк, і він попрохав не знати в кого:

— Валідолу... Хто б дав...

— Та підождіть. Вам погано? Та підождіть, я січас. Ми ж такі...— на нього дкхнуло спиртним перегаром, і Нечаєнко відчув, як поволеньки почала згасати його свідомість. А той самий голос хрипко жебонів: — Ми ж такі — жужею похмеляємось, валідолом закусуємо. Ось-о, держіть, пожалуста...

Брудні пальці піднесли йому до самого обличчя сонячну таблетку валідолу, і в Нечаєнка дістало сили її взяти і покласти в рот.

Світло свідомості згасло зовсім, а потім почало повільно повертатися. Від м'ятної таблетки у роті тоненькою цівкою побіг у груди холодок, і Нечаєнко не впав, він утримався спиною на спинці лави; тіло тремтіло від слабості, але цівка цілющого холодку пробігла поміж легень і торкнулася серця, і тоді у світі знову з'явився кисень — зовсім трошки кисню, а то вже було життя.

Поруч жебонів його рятівник: "Я вас примітив... Хитало, як на похмілля, ви вже звиняйте, та я зразу бачу... не нашого поля, ну, думаю, мужчині погано..." Разом із денним світлом вернувся зір. Нечаєнко Побачив біля себе пожмакане, з набряклими

сизими щоками обличчя, порожні очі, що вдивлялися в його лице з-під хвилястих засмальцьованих крис зеленого капелюха.

— Спасибі,— зітхнув Нечаєнко.— Спасибі. Спробував відірватися від лави. Ноги тримали. Серце

працювало. Кисню у природі знову стало доволі — незважаючи на синій автомобільний чад, що тік над проспектом Гагрріна. Здалека глянув на свій автомобіль, повагався і потихеньку пішов у бік трамвайної зупинки. Асфальт під ногами гойдався широко й розлого, було страшно, що машини і тролейбуси почнуть пересипатися з краю в край. Спинився і закурив "Опал". Сигарета здалася на диво смачною і помітно бадьорила. Слабість тепер Заїлася тільки в ногах.

На розі дорогу йому заступила циганка із замурзаним хлопчиком на руках. Нечаєнко не мав сили на опір, він просто спинився і безтямно їх споглядав.

— Дай п'ять копійок, гарний сивий мужчина, дай заради моєї дитини.

Глянув на дитину. Увагу хлопчика поглинув червоний швидкісний трамвай, який із шелестячим гудінням спинявся неподалік. Нечаєнко механічно поклав у руку жінки якусь білу монету,— мабуть, то був цілий полтинник, бо вона враз запобігливо заторохтіла:

— Спасибі, добрий чоловіче, я не циганка, а сербіянка, я бачу з цієї копійки, що ти щасливий тільки від бога, а не від людей, а від людей тобі самі нещастя, є така жінка, котра тебе кляне' жінка з дочкою, вона купала покійника, а воду вилила на твій слід, от і нема тобі щастя, і діло твоє валиться, а серце твоє,, а серце твоє, добрий чоловіче, хотіло спинитися, от що вона тобі наробила!..

Нечаєнко думав: "Звідкіль вона знає! Правда, Гостренька має дочку і мене клене, принаймні кляла — невже ж досі клене? — і діло моє валиться, і про стенокардію правда, от тільки про воду від покійника збре-хпла, але це щоб було страшніше...>

Чорні масні очі були позбавлені виразу: не добрі й не лихі, не хтиві і не байдужі —десь звернені у себе, у своє, вони не відривалися від обличчя Нечаєнка.

— Ти добрий чоловік, сердешний, і я тобі поможу, згадаєш потім добром...

Біля них опинилася ще одна циганка: молода жінка, смаглявим личком своїм схожа на індуску,— вона вихопила з рук першої ту монету і почала над нею шепотіти, і тоді сказала:

— Буде на тебе казенна бумага, і приїде до тебе великий начальник, щоб зробити тобі зло, але маєш вийняти синеньку або червоненьку бумажку, ми скажемо над нею заповітне слово, а ти підеш сьогодні на кладовище і закопаєш, де я тобі скажу...

Аж оця химерія протверезила Нечаєнка, він відсахнувся від жінок, і молодша тОЇ ж миті дмухнула на пол-тиник і показала Нечаєнкові порожню долоню. Він озирнувся: розгублений чоловічок тиснувся до дерева і зацьковано лупав очима, чекаючи допомоги невідомо звідкіля, а біля нього крутилися циганки і торохтіли, і вимагали, і віщували. Нечаєнко звернув увагу на одяг: спідниці на них були, як воно й водиться, довгі й барвисті, а все інше — яскрава синтетика, райдужний калейдоскоп, куртки з накладними кишенями — мрія модників і модниць, короткі плащі з хутровими

облямівками, на •головах не циганські хустки, а косинки усіх кольорів, які тільки може створити хімічна промисловість, і кокетливі мохерові шапочки, і довжелезні шарфи, щоправда, все не дуже чисте.

Він нахилив голову, як бугай, і важко рушив уперед. Кумедна пригода. Але ж яка спостережливість!

Він перетнув проспект Гагаріна — усвідомив, що йде на завод. В ньому зайнялася і враз огорнула його палка і ніжна любов до Ганни Іванівни, над усе забажалося додому, до неї, до повного звільнення від думок.

Він ішов на завод, і кожним своїм кроком відчував, як розжарюється в ньому, переймає усе єство його ненависть до своєї слабості, ненависть до чайківської катастрофи, і впертість — важка, чавунна нечаєнківська впертість. Вирішив, що дійде пішки. Отак-о спокійно, розважливо й розмірено, із добрим для серця ритмом.

Катастрофа. Обпечений.парою незнайомий йому слюсар Музика. Моторошна невідомість. Все це мусить відступити і почекати — недовго, може, якісь хвилини, поки він відновить сили. З ним щойно сталася перша серйозна атака стенокардії. Охоплений панікою, метушливий, тим більш хворий, Нечаєнко нікому не потрібний.

Зосередився і спробував повернути себе до того стану, який пережив минулої ночі в поїзді (і мимохіть згадав, як сам собі хвалився, що не відчуває серця). Остання лопатка майбутньої турбіни має свою математичну ідею. Уява Нечаєнка збудувала у просторі осі координат— три абстрактні лінії перетнулися під прямим кутом... Крок по кроку ішов Нечаєнко повз Кінний ринок — попід Довжелезними прогонами скляних стін стояли ряди "Жигулів" і "Москвичів", а за ними, також під чистим небом, люди торгували айстрами; айстри й автомобілі подвоювалися у склі. Він ішов у бік Московського проспекту і відчував той благодатний плин творчості, що підносив його на вищий рівень буття.

Функція в його системі мала4вигляд пульсуючої світлом безтілесної крапки — блакитної іскри, котра рухалася і залишала по собі світлий слід: натягувалися незримі математичні сили, і блакитна іскра, шукаючи їхньої рівнодії, все рухалася, вперто рухалася вгору і в глиб простору, все крутіше просвітлюючи напружену круту параболу...

— Мужчина, а де тут універмаг "Харків"? Він пояснив.

— Звиніть, а яка марка йде на "хитизе"?

— Чому марка?

— Ну — трамвай? Він відповів.

Одночасно з математичною абстракцією вибудовувався й рухався в його уяві інший світ—матеріальний, металевий, розпечений. Нестримне у своїй могуті обертання ротора з усіма його сонцеподібними дисками, і робота лопатки, вразливої останньої лопатки з її витонченою формою і неможливою довжиною. У приймальні сказав:

— Будь ласка, запросіть до мене Рюрика Корнійо-вича.

— Він поїхав на Чайку,— відказала секретарка.— Він думав, що вас там зустріне.

— Так...— Нечаєнко неквапливо підійшов до столика в кутку, націдив із сифона

склянку газованої води і випив —Так... Це добре... З'єднайте мене з лікарнею.

Він пройшов у кабінет. На його столі лежав аркуш білого паперу, до якого була приколота маленька газетна вирізка. Нечаєнко одягнув окуляри. То була інформація про авіакатастрофу в Африці: розбився гігантський лайнер фірми "Локхід", на його борту було 305 чоловік, і всі загинули. На аркуші енергійним почерком його заступника було написано: "Дорогий І. Г.! Запевняю Бас, що конструктори фірми "Локхід" внаслідок цієї катастрофи не кінчали життя самогубством і навіть не терпіли мук сумління! Вони не винні — така вже наша цивілізація. Будьте спокійні і врівноважені. Ваш Р. Риб-ченко".

Нечаєнко глянув на годинник: за цей час Музику не могли довезти до Харкова, він ще в дорозі.

4

Сьогодні була батькова черга готувати сніданок, тож Погорілець, не займаючи сина, зварив каву, нарізав шинки і хліба, виставив на стіл масло і соус із аджикою. Аж тоді прочинив двері до синової кімнати.

Толик мислив. Він дуже любив ранком у ліжку мислити. Для цього, спираючись на плечі і потилицю, розпростував тіло по стіні догори ногами і так залишався кілька хвилин.

— Ти знову за своє?— запитав Погорілець.

— Батю, так треба.

— Невже догори ногами легше живеться?

— Набагато. Я викликаю у голову свіжу кров — скільки хочу.

— Запатентуй.

— На столі сніданок? Так і кажи.

Це в нього почалося ще змалку — він спав у найне-вірогідніших позах: отак точно, задерши ноги по стіні, або ж долілиць, підігнувши під, себе руки й ноги (батько казав — гарматою), або ж звісивши одну ногу з ліжка.

Снідали мовчки, цілеспрямовано, швидко. Вони вели господарство на основі паритету: сьогодні за все відповідає батько, завтра — син. Ще кілька років тому вони хазяйнували абияк — могли снідати прямо з пакетів, у яких приносили ковбасу, сир або тюльку, сьорбати м'якими алюмінієвими ложками з каструлі суп або борщ, що приносили з найближчої їдальні, аж поки Толик, підрісши, • не почав упроваджувати свої порядки. На столі з'явився посуд, відтак — кухонний гарнітур і таке інше.

Телевізійні програми вони дивилися не всі і не щодня, зате телевізор завжди мали найкращий, а недавно придбали кольоровий.

Після сніданку ніколи не чекали переповненого службового автобуса, простували униз по Сумській до станції метро "Радянська". Це займало півгодини, а далі — три хвилини на ескалаторі, вісім у поїзді і ще три хвилини, щоб вийти з-під землі і опинитися біля прохідної.

Ритуал був обов'язковим для будь-якої пори року і для будь-якої погоди. Толик кілька разів намагався залучити до нього й Аліну, та нічого з того не вийшло.

— Колгосп так колгосп,— казав Толик Погорілець.— Я не проти, надто, коли підбереться компанія. От якби не клопи.

— Сьогодні скажу у завкомі, добре, що нагадав.

Вони пройшли повз Палац одруження, і у Олеся заворушилося щось недобре в душі, і він не міг зрозуміти, що то за знак.

Худий довгоногий Толик був вищий за батька, він ішов трохи погойдуючись. Чорне його волосся купчилося на потилиці й на скронях, самі мочки вух виглядали, і через це голова його здавалася великою, а шия — довгою і тонкою. То був легкий, тендітний хлоп'ячий обрис — юному Погорільцеві було вісімнадцять.

— Вчора ранком заходить на дільницю дід Африкан Ьезтямко, дивлюсь, а в нього руки трусяться, а очі каламутні, як у риби, а я до нього підходжу та й кажу такий вірш, от послухай:

А ранком виникає бажання похмелиться. Тремтять неловкі пальці, болить у голові... Яке ж бо ти уперте, бажання похмелиться,— Ніяк тебе не можу в собі перебороть!

Олесь Погорілець розсміявся. Толик продовжив:

— А він знаєш що? Каже: хоч і не в рихму, а складно, а головне — по совісті. А чому його бояться? Цього Безтямка. Дід як дід.

Погорілець здивувався:

— Бояться? Африкана? Це дуже цікавий чолов'яга. Мовчить, мовчить або щось собі під ніс мурмоче, а тим часом отут у нього,— постукав пальцем по голові,— аж булькає від напруження, тільки того ніхто не чує, іноді навіть він сам.

У розмові найвиразніше виявлялася людська привабливість Олеся Погорільця: різкі борозни на його обличчі м'якшали, рот робився рухливим, щомиті готовий до усмішки, і видно було, що це добра людина. Поверхові люди часом приймають це за ознаку слабкості.

— А тоді — гоп на поверхню! Історію з ротором чув? Старому лишалося кілька днів до пенсії. Справи здав. На стенді крутять ротор турбіни — ще отої, старої,— а він б'є. Звідки небаланс? Ходять конструктори, зітхають технологи, робочий клас чухає потилицю. Африкан підійшов, подивився і пішов геть, а за годину підходить і каже: "Чо ви цю бумбенцію крутите? Спиняйте, каже, її к чорту, у неї зсередини стружку не вибрали! Хіба не чуєте?" Ніби бачив крізь метал.

Толик запитав:

— Так навіщо ж його... кажуть, виставили на пенсію проти волі?

Погорілець насупився — мабуть, міркував про це не дуже весело.

— Нечаєнко казав йому переходити в експериментальний. Не схотів. Амбіція у старого. Амбіція є, освіти — чортма.

Аж отут зрозумів Олесь Погорілець причину отого бридкого почуття, що ніс його неусвідомлено від самого Палацу одруження, і сказав похмуро:

— Мабуть, знаєш? Про Аліну й Рюрика? Ви ж товаришуєте?

— Що?!

Вони вже спускалися у метро. Толик штовхнувся у натовпі попереду батька, а тут

так крутнув головою, що Олесь аж здивувався.

— Не знаєш? Рюрик висватав собі Аліну. Вже й погодили.

— Та ні! Та ні?!

— Мені теж не сподобалося... Не той людський матеріал. Але, здається, правда.

Від цієї миті Толик Погорілець зацiпенів душею. Добре хоч, що на ескалаторі і в вагоні не розговоришся, бо гуркоче залізо і товчуть тебе з усіх боків. Толик промовчав до самої прохідної, і відчай огортав його, і стріпувалася надія, що то непорозуміння. Треба було негайно побачити Аліну, щоб ця гнітюча мана розвіялася.

Вони жили в будинку Енергетичного заводу, в одному під'їзді, і Толик з Аліною товаришували з дитинства.

Вона була тиха і сором'язлива, дуже знічувалася від зустрічей з чужими людьми, від безпосередності дітей і безцеремонності дорослих, а Толик за неї заступався, і вона була йому віддана й вдячна.

Потім усе змінилося. Років зо два-три тому вона раптом перетворилася... з цибатого незграбного дівчиська у гарну молоду жінку, і сприйняла це вельми незмушено, і він раптом теж це помітив — і був приголомшений і все змінилося. Тепер вона панувала. Свою зверхність і оста-точність свого слова вона сприйняла як норму їх стосунків, і він не мав сили й бажання це оскаржувати, і врешті вона почала "варити з нього воду", як казала Стелка-італійка.

Батько й син зайшли у паротурбінний цех і розійшлися в різні боки. Толик — до своєї бригади, вони облопачували диски, Олесь — у свій експериментальний відсік, де звичайно слюсарі-аси виконували спеціальні замовлення КБ і експериментального цеху.

Обговорювали подію. У конторах без угаву дзвонили телефони. Заливався веселий червоний апарат і в їхньому відсіку. Навколо події здіймалася телефонна буря, і вже напевне її віддалені вали докочувалися до Москви і Києва. Спочатку Погорільцеві подзвонила секретарка Нечаєнка і запросила на нараду до головного о третій годині. Дружньо пояснила:

— Зараз Рюрик Корнійович на Чайці, але до обіду повернеться.

За дві години після початку зміни Погорільця ще раз покликали до телефону. У червоній трубці трохи погуло, тріснуло, потім він почув дуже тихий голос—єдиний голос, що змушував Погорільця відчувати слабість у ногах і тиху, якусь прив'ялу святковість у душі. Тетяна йому сказала:

— Олесю... Костя привезли сюди. Я з ним.

— Костя!.. Таню... Таню... Зажди, я хочу зрозуміти.., Чому??

— На Чайці біда! Ми приїхали в Першу міську лікарню.

5

Коли він коротко кинув заступникові: "Залишаєшся за мене, я в лікарню",— той лиш зіщулено повів плечима, а заперечувати не наважився. Потім Погорілець зазирнув до начальника цеху, погодив сираву I> вже стрім-. ко крокуючи до височезних воріт цеху, раптом круто завернув на дільницю облопачування, підійшов до сина.)

Хлопчина опустив кувалду і стривожено втупився у батька. Погорілець у ці хвилини думав про Костя Музику, та водночас підсвідомість його відзначала сяйво величезного турбінного диску над синовою головою — ціла низка таких срібних сонць блищала у фіалковім серпанку дільниці… Ще років із п'ятнадцять тому Погорілець сам собі вирішив, що колись приведе сина у цей храм ме* талу й електрики і зробить його тут своєю людиною.

— Анатолію, слухай і не хвилюйся. Я біжу в лікарню до дядька Костя Музики. Звідти повернуся на завод — чув? І тоді розповім, що до чого. Ну-ну!.. Усі живі!

Толик мовчки кліпав йому услід.

Вже через двадцять хвилин Погорілець зайшов крізь ворота у старий сад, проминув масивний головний корпус лікарні, пірнув у гущавину терпких осінніх алей, виповнених ніжним пахтінням раннього прив'ядання. Цегляний будиночок восьмого корпусу у гущавині саду наче матеріалізувався із старої акварелі — так ясно світилася червона цегла, так лагідно промінилися жовто-зелені крони кленів і слалася бузкова алея, присипана лискучим листям.

Погорілець піднявся дерев'яними східцями на другий поверх, спинився у нерішучості, тут було кілька дверей,— і ні душі, ні звуку. Почуття нереальності охопило його — надто контрастним був цей перепад між могутнім металевим двигтінням на заводі і оцією старовинною акварельністю за вікном і чорними від часу дерев'яними сходами, зачовганими увігнутими половицяйи під ногами. Погорілець дивився у вікно і чекав, поки перебіжить ця несподівана хвиля заціпеніння. Позад нього тихо-тихо рипнули двері.

— Олесю…

Він ніби бачив її вперше: бліде стомлене обличчя тридцятилітньої жінки із сумно-здивованими круглими бровами, її погляд, сповнений допитливості і недовірливого очікування. З-під білого халата виднілося сіре сталевого полиску плаття.

— Тетяно,— сказав Погорілець.

— Він без пам'яті. Одного разу щось блимнуло — та й не стала..

Вони зайшли до палати. Тетяна зняла з вішалки й дала Погорільцеві халат, і Олесь накинув його на плечі. У палаті був ще тільки один хворий, він спав, одвернувшись до стіни. Медсестра чи санітарка несхвально глянула на Погорільця й Тетяну і мовчки вийшла.

Кость лежав на лівому боці, права рука була випростана поверх ковдри, червоні пальці блищали від якогось мастила. Так само блищала його права щока. Вона була червона, яким буває південний рум'янець на за.-смаглому обличчі. Від шиї і вниз по спині Кость був сповитий бинтами.

— Дуже тяжко,— прошепотіла Тетяна.— Плече, спина, правий бік… Розітнули пухирі, обробили,— зробили переливання крові… Якщо не отямиться, доведеться годувати через зонд.

Помовчали.

— Підсадку шкіри робитимуть? — запитав Погорілець.

— Ще не час.

Кость раптом розплющив очі і подивився просто на Тетяну й Погорільця. Першим рухом Погорільця було — відступити убік, вийти з його поля зору, він стримався, але знав — Тетяна відчула його рух.

— Костю,— сказав Погорілець.^— Ти за кілька днів будеш здоровим.

Кость мовчки дивився на них обох. Тетяна наблизилася до нього і запитала:

— Що б ти хотів, Кость?..

Він мовчав. Вона нахилилася, і її голова сховала від Погорільця Костеве обличчя. Мовчанка. Тетяна випросталася.

Кость знову лежав із заплющеними очима.

— Спить...— припустив Погорілець.

— Якби ж...

Вона уникала дивитися на Олеся, хоч то було цілком природно покликати Олеся, їхнього друга. Сіла на стілець, вказала йому очима на другий.

— Спасибі, що прийшов,— сказала ледь чутно.

— Чому — спасибі...

— Я думала, може, щось буде треба. Але нічого не треба.

— Ми цього ще не знаємо.

Замовкли* Вона зиркнула на нього. Карі очі його дивилися сумно — можливо, із запитанням. Суворі борозни на обличчі були м'які. Вона відчула зворушення і відчуженість водночас і сказала:

— Ти, мабуть, уже йди.

— Побуду.

— Навіщо?

Він не відповів. Вона заплющила очі.

— Ти йди,— сказала вона.

— Побуду,— вперто відказав він, І враз подумав, що йому треба йти, щезнути геть.

Він зустрів її м'який розгублений погляд.

— А я тут з Нечаєнком розмовляла... У думках,

— Про що ж?

— Він вигадав цю машину. Я хотіла йому сказати, що з цього вийшло.

— Навіщо?..

— Бо... він міг би...— Тетяна безпомічно глянула на Погорільця, потім на Костя. Насупилася, трохи помовчала. Після того в її обличчі з'явилася'ледь помітна досада.— Не знаю, як ти не розумієш... Він би міг щось сказати... Кость її боявся. Каже: якийсь бронтозавр. Чи мамонт. Моторошно... Боже, що це я верзу. —

Вона знову перенеслась кудись за тисячу верст від Погорільця, він, притримуючи легенями повітря, нечутно зітхнув.

Тетяну мучив біль за Костя. А ще її, свідому безбожницю, мучило успадковане від матері і двох бабусь почуття гріха. Вона нутром своїм чула, що за помилки жіночі платить не сама тільки жінка, а й її близькі, а часом, що є кричущо несправедливим, її

діти, і що є такі жіночі гріхи, котрим немає спокути, немає, та й немає... Чи був її гріх таким страшним? Чи ж був він взагалі? У той вечір вона дісталася берега, на якому зрозуміла: нічого немає і не буде ніколи. Правда, вона тоді не відчула полегшення — натомість охопив її тугий відчай. Оце й був — гріх?

Тетяна тихо заплакала.

— Іринка знає? — запитав Погорілець.

І вона ніби почула дзвінкий дитячий голосочок: "Бо я його люблю більше всіх, ач які хитрі!" — і іронічний басок Костя: "У мами й дочки однаковий смак"...

Зайшла приземкувата лікарка і-сказала хрипким го-лосом:

— Не рюмсати, молодице! Не рюмсати! Будемо робити пряме переливання крові. Ви, пробачте, звідки?

Почувши, хто такий Погорілець, вона владно мовила:

— Негайно на завод. Негайно оголосіть: потрібні доб-ровольці-донори для прямого переливання крові. Найкраще, якщо донор колись у минулому сам переніс опік. Зрозуміли?

— Зрозумів,— Погорілець підвівся з полегшенням і жагою діяти.— Зрозумів, зроблю. Я знаю одну лаборантку, Стелу Безтямко, вона минулого року перенесла опік. Вона погодиться.

— Стелка-італійка, чи що?—лікарка засміялася хрипким чоловічим сміхом.

— Вона-вона.

— Голосиста! Давайте сюди Стелку-італійку. Чуєте, молодице, слухайте сюди. Ваш чоловік умів співати?

— Чому... умів?! — Тетяна підвела заплакане обличчя, вона не розуміла запитання і боялася якогось затаєного змісту.

— Ну, до травми! Умів?!

— Ні.,.—посміхнулася Тетяна.— Не вмів. Дуже любив і часто намагався... Але, знаєте,— погано в нього виходило.

— А тепер прийме кров від кращої співачки заводу — і заспіває, як Лев Лещєнко.

Погорілець уже збіг униз дерев'яними східцями, і той гуркіт дощок під його кроками був хатній, заспокійливий. Тетяна дивилася услід Погорільцевій постаті у глибині осінньої алеї і відчувала до нього тиху, безкорисливу відданість.

Біда з Костем ніби відсунула всі події останніх літ далеко назад. І вже можна було згадувати навіть те, на що Погорілець сам собі наклав "табу". (А яка ж то трудна й супротивна нашій природі річ: заборонити собі про щось згадувати... Навіть коли Погорілець не згадував — він все одно відчував; і він відчував, що та згадка е невід'ємна і суттєва частка його єства).

Тепер він згадував.

Він зазирнув тоді до конторки машинного залу Чай-ківської ДРЕС — і відразу вирізнив цю жінку з-поміж усіх, хто там був. Вона його — теж. Вони уважно подивилися одне одному в очі, і він, уладнавши справи, пішов.

А за дві години зазирнув знову, щоб пересвідчитися, що з ним нічого особливого не

сталося… Зустрів той самий уважний, довірливий і допитливий погляд карих очей. Вона була приваблива, та жінка,— розумний опуклий лоб і брови — здивованими дужками, кругленьке, наче#"кирпатеньке", підборіддя.

І #вона так само уважно поглянула на нього і трохи посміхнулася.

Коли ж закінчувався робочий день, Кость Музика підійшов до Погорільця і попрохав зачекати його п'ять-десять хвилин у конторці, щоб разом піти до нього вечеряти. І Погорілець пішов у конторку, а вона була там.

І тут почалося щось таке дивне, що їм обом стало ніяково: наче їхні посмішки ніяк не залежали від їхньої волі, наче це були не посмішки, а такі лампи, що їх увімкнув хитрий монтер, а сам утік, не сказавши, де шукати вимикачі.

Вони дивилися одне на одного і посміхалися. "Ой, та що це!" — прошепотіла вона, але нічого вдіяти із собою не змогла і почала червоніти, а Олесь відійшов аж до вікна, щоб мати привід щось там виглядати і навіть завести розмову.

Він і почав:

— Оце димарі! Ще років із десять тому вище ста двадцяти метрів ніяк не підіймалися!

Вона сказала:

— Правда. Он мій Кость ледве не загинув на цьому самому.

— Ваш Кость — це чоловік?

— Так, Кость Музика, може, знаєте?

— От тобі й на! — сказав Погорілець. І якщо вони досі все посміхалися, наче хворі на якусь посміхучу хворобу, то тепер просто розсміялися: з'ясувалося, що вона Костева жінка Тетяна.

Подзвонив Кость і сказав, щоб його не чекали, він прийде просто додому, тож нехай вони удвох ідуть самі, а дорогою зайдуть до гастроному чи куди там треба.

І вони пішли удвох з Тетяною. Вона спитала:

— То ви не чули, як мій Кость затявся був залізти на верхівку димаря?

— Ні, не чув. Та знаю його вдачу. Заліз.

— Заліз, — погодилася Тетяна. — Вийшов з дому ще коли було темно, хлопці його підсадили до драбини, він і подерся. Ви ж знаєте, туди без підготовки — борони боже, та без монтажного пояса, їа без допуску міліції і дозволу дирекції — ані-нії Поліз наш Костик: доліз до середини димаря, а там уже сонце сходить, а унизу на

Чайці ще ніч. І зрозумів він, що йому кінець: назад не злізе нізащо, а вгору— нема кінця і краю. А до того ж, казав, усе здавалося, що димар падає. в

Вона перейнялася Костевим смертним жахом, у неї аж голос сів, навіть якісь хрипці у ньому прорізалися, навіть узяла Погорільця під руку:

— Ой, слухайтеї Заплющив мій Кость очі — ну, я кажу "мій", а справді ми ще були незнайомі, я ще тоді й до Чайки не доїхала, а вчилася у своєму ВТУ на Донбасі, — так ото заплющив Кость очі і подерся далі на самій тільки впертості: хвать рукою, хвать другою, ногами переступає та й лізе! І таки виліз. І там знаєте що з ним зробилося?

Погорільця тішила не тільки розповідь, а й добрий, у лагідних тонах голос її, і

бриніли в ньому веселощі й сердечність водночас.

Вони спинилися біля паркової скульптури — група символізувала прорив у космос, — і вже тепер дивилися одне на одного.

— А там — уявіть собі! Опинився Кость на монтажному майданчику. Поруч із ним — саме жерло димаря, величезне, чорне, бездонне, і звідти потужним струмом, аж гуде, аж повітря бринить, виривається гарячий газ — та прямісінько в небо, а вже там збивається у хмару, моторошно, уявіть! Але це ще нічого. Найгірше не це. Найгірше— висота.

Він радів, що вона так гарно говорить і змушує його уяву працювати так чітко. І вже наче йому самому ставало моторошно біля того ревучого рукотворного кратера у піднебессі.

— А під ногами… сто вісімдесят метрів порожнечі. Під ногами металеві прутики замість підлоги, такий самий прутик навкруг димаря замість перилець, а димар гойдається, амплітуда до двох з половиною метрів, він казав: ну от падаю разом з димарем, я це відчуваю ! бачу. Ну а потім… Як він сам казав: заснув од страху. А я думаю, що то у нього винятково сильна нервова система. Інший би збожеволів і звалився униз. А Костеві нерви підказали йому лягти і — вимкнулися.

Поки Костеві нерви відновлювали дієздатність, світанок прийшов і в Чайку. Збіглося люду і люду, поїхали за верхолазами, щоб його зняти, міліція вже чергувала унизу… Але Костя прокинувся і спромігся злізти самотужки.

Відтоді і звався той димар Чайківської ДРЕС — "Костів димар".

Потім Погорілець з Тетяною ніяк не могли добрати, чому це вони, вирушивши по гастрономіях та бакаліях, опинилися в парку із скульптурою на космічну тему.

— Ой ці хлопці, — сказала Тетяна. — Добре, що у нас із Костем дівчинка. Правда, вдачею вся у батька.

— А в мене таки хлопчина, — мовив Погорілець.— Вже у сьомий ходить. І вже маю клопіт. Усякий, знаєте, клопіт.

— З ким більше товаришує: з вами чи з мамою?

— Мами нема. Вона померла, коли Тольці було півтора року.

— Пробачте мені…

Він торкнув поглядом її обличчя — од хвилювання легенько сіпалися її губи. Сказав їй:

— Бачте, я свого горя не пам'ятаю, бо все заступило горе дитяче. Він кілька діб зовсім не спав*, тільки іноді впадав у хворобливе забуття, а отямившись, знову кричав. Я пам'ятаю страшний крик: "Мема!… Мема!… ме-е-ема!" І кілька днів нічого не їв. Я думав: помре.

— Бідна дитина… — прошепотіла Тетяна. — Який жах, воно ж, бідненьке, не винне ні в чому…

— От ми й живемо собі удвох.

— Я б так хотіла, щоб ви були щасливі…

То був гарний вечір. Рідко коли насолода спілкуватися з добрими людьми набувала

для Погорільця такої глибини: він був у злагоді з цілим світом і самим собою, і йому бажалося продовжити цей стан надовго. І дочка їхня, тоді ще п'ятирічна Іринка-Малявка, з першого ж погляду полюбила Погорільця і весь вечір від нього не відходила.

Кость розповідав, як він колись, ще в тій своїй бурхливій юності, приварив районне начальство до підлоги.

— Стоять вони на сороковій позначці, з Карпенком розмовляють, а я саме виліз із своєї ніші за новим електродом, коли глядь — у начальства з-під каблука підківка визирає, і так тісно притулена до рифленки. А я й не думав нічого робити, я саме починав нове життя, ну а тут... Одним, знаєте, дотиком, так артистично, так смачно, вже б так не зумів, їй-бо, не ті літа, — так я його легенько — пшш! — і приварив до рифленки. А тоді перелякався, та назад у свою нішу, сиджу собі там, варю,

коли чую — гуркіт і шум. Ну—обійшлося. Начальство, по-перше, не впало, а втрималося, просто підковка відірвалася, по-друге, оцінило мою віртуозність...

Найбільше хотів Погорілець, щоб той вечір не кінчався. Але він, звичайно, скінчився, і Олесь відмовився ночувати у подружжя Музик, от спалахнула у ньому якась цнотливість, і він ніяк не міг зостатися у цьому домі, і пішов до себе в готель. Іринка-Малявка, лягаючи спати, навіть заплакала за ним.

Наступного ранку йому закортіло побігти у ту саму конторку і мерщій пересвідчитися, що таки ж нічого, ну нічогісінько не сталося в його житті. Його світ був ясний і добре збалансований, і хвилювання його були пов'язані із лопатками і бандажами, із його роторами і дисками, із його турбінами, електростанціями, відрядженнями, а ще — із вихованням Тольки, і цього було досить.

Він зазирнув туди лише в обід — і відразу пошкодував. Бо знову невидимий хитрий монтер увімкнув ті лам-пи-посмішки, а вони самі були безпомічні їх погасити, і люди в конторці дивилися на них здивовано або й самі починали посміхатися.

Тетяна, ледве не сміючись, сказала:

— Заходьте із Костем сюди ввечері, я вас чекатиму! Він прийшов увечері, і Костя знову не було, а вона

стояла біля вікна і дивилася, як сідає сонце. Він став поруч із нею. Сонце щойно випало з-за довгої хмари і настромилося на гострі окрайця лісу; він подивився на Тетяну, обличчя жінки було рожеве од сонця, яскраві полиски лежали на кирпатому підборідді і опуклому лобі. А за нею на стіні Погорілець побачив портрет космонавта Комарова — прекрасний портрет розумної і глибокої людини з печаттю відданості і приреченості на чолі; через неякісний друк у портреті переважали рожеві тони, наче на нього теж падало вечірнє сонце. Вона простежила його погляд і сказала:

— То мій герой. Погорілець мовив тихо:

— Добре. Бо це—як святий двадцятого сторіччя.. Вона повернулася до нього із тихим здивуванням

І сказала:

— Ви ці слова зняли в мене з губ...

— Я кажу про нього, але разом із ним, мабуть, І про тих, хто загинув на війні, почав

пояснювати Погорілець,— і про...

— ... Чапаєва... — додала вона, і тієї ж миті вони усвідомили, що це останнє ім'я вимовили в один голос, і втупилися одне в одного, бо в усьому цьому було щось щасливо-моторошне.

Потім вона сказала:

— А ви схожі на Комарова обличчям...

— Ні-ні, Таню! Що ж я... На вигляд так собі, циганчук...

— А якщо не обличчям, то характером,— вперто повторила вона, а його знову зворушила довірливість її тону. І отут Погорілець уперше відчув те, що пізніше усвідомив з гіркою безнадією: такі зустрічі бувають тільки раз у житті.

І той вечір був сумний.

Потім вони побачилися аж через рік. Вона заочно закінчила педінституті стала вчителькою, викладала українську мову в Чайківській школі. Коли він прийшов до них увечері — Тетяна ступила йому назустріч, простягла руку і сказала: "Добрий день, друже!" — і через таке просте привітання в нього угамувалося серце й не було болючої настороженості. І вечір знову був щасливий і довгий, Іринка-Малявка його тероризувала, батьки на неї кричали, а Погорілець бавився з дитиною захоплено і віддано. Вона навіть зажадала, щоб він уклав її спати. І тоді вперше сказав Кость Музика:

— Лиш подумати, у донечки і мами однаковий смак! І тим реченням Кость Музика підтяв саме коріння

їхнього вечора і взагалі — родинних їхніх зустрічей. Погорілець зібрався додому, і Тетяна сказала Костеві у дружньому, але якомусь по-жіночому остаточному тоні:

— Укладай Малявку, а я проведу Олеся на електричку.

Вже було темно і прохолодно, у садах тліло сухе листя; Чайка відразу залишилася за спинами, а залізнична станція блищала попереду разочком вогнів. Туди бігав автобус, а багато хто ходив пішки, і над асфальтовою доріжкою теж горіли жовті ліхтарі.

Вони йшли навпростець, польовою стежкою, і навкруг них нікого не було.

— Буває на світі таке гірке щастя, — сказав Погорілець.

— А воно щастя?

Він узяв її руку—вона не відбирала. Тоді він руку поцілував — у ній блимнув і відразу згас кволий опір, і після того її рука стала слухняно-ніжною і довірливо уклалася в Погорільцевій долоні. Він її трохи стис:

— Може, воно і не щастя. Щаслива біда. Якщо тобі так більше подобається.

— Може. Щаслива біда. — Вона відлунювала слухняно.

Ішли мовчки. Потім він сказав:

— Це я негарно надумав... Про щасливу біду. Про бідолашне щастя. Омана. Щоб сховатися від себе і від рішень.

Вона мовчала — вона, здалося йому, страшенно довго мовчала, і вже була близько станція, і звідти чулися людські голоси, а праворуч за далекими посадками, майже на

обрії, засвітився прожектор електрички. І вона сказала:

— Ні. Все це так і є. Про щасливу біду і бідолашне щастя. Просто нам нікуди ховатися. Ні від себе, ні від рішень.

Мовчки пройшли і стали в найдальшому кінці перону. Електричка набігала невблаганно, люди їй раділи. ' — Отож, — сказав Погорілець.

— Так... — ледь вимовила вона.

— От і все.

— Так.

Він спитав дозволу і поцілував її в щоку, а вона взяла обома долонями його голову й поцілувала в лоб. Ледь прихилилася і відступила в тінь, а він піднявся у вагон і спинився у дверях. Електричка рушила тієї ж миті. Таня стояла нерухомо, вронивши руки, і посміхалася йому вслід — і йому здавалося, що то була посмішка розпачу.

Потім він уявляв, як вона тією самою стежкою, одна-однісінька в полі, вертається додому, до свого чоловіка— і його друга — Костя Музики і їхньої дочки Ірин-ки-Малявки. Він стривожився, що їй, мабуть, страшно іти самій полем...

Пізніше Погорілець переконав себе, що такий ясний для обох зміст їхньої розмови, — з нього ж бо виходило, що Тетяна теж його любила, і це злякало її на віки вічні, — що той ясний і все ж таки щасливий для нього зміст— то є його вигадка, плід спраглої фантазії; він

довго умовляв себе заспокоїтися, і згодом здалЬся, ніби такр відновив свою внутрішню збалансованість; і тільки в підсвідомості своїй він знав, що досить лиш її побачити—і все полетить шкереберть, І і^ову насяде туга, яка часом обертається тяжким відчаєм.

6

У паротурбінному цеху було так високо і просторо, що його скляні стіни і покрівля із двома прозорими трасами скляних "ліхтарів" здавалися умовними — танули у сизо-синьому цеховому серпанку. Як металеві тотемні зображення сонця, світилися сталевими лопатками на складальних стендах диски турбін; угорі, в тому самому синюватому серпанку, вгадувалися ферми мостового крана, а чорна вертикаль троса і гак різьбилися у просторі чітко і вагомо.

Здаля Аліна поглядала на свій кран з повагою і не цілком усвідомлювала, що це саме вона змушує той гак бігати понад цехом і переносити важкі вантажі. Тож поглянувши угору і озирнувшись по цеху, який дивовижно швидко порожнів у ці перші хвилини обідньої перерви, вона, так і не вигледівши своєї подруги Стелки, пішла надвір.

В Аліни була тиха, ніби ляклива хода — наче дівчина весь час сумнівалася, чи тою дорогою вона йде і чи треба взагалі кудись іти. Вона була висока, трохи зсутулена, і в довгастому її обличчі була своя неяскрава привабливість.

Стелка наздогнала її аж біля літнього естрадного майданчика. В оточенні нових і старих корпусів стояли тут старі каштани, а під ними—довгі грубі лави, власне, обтесані і пофарбовані дошки на стовпчиках, багато-багато рядів, вінчалося все це

невисокою естрадою під самісіньким заводським парканом. Раніше паркан був глухий, цегляний, а кілька років тому, коли в місті заговорили, що, мовляв, заводи повинні стати вогнищами нової урбаністичної естетики, його замінили новою огорожею. Вона була не менш надійна, ніж цегляний бастіон, — вибаглива біла решітка висотою метрів у три з половиною була практично неприступна, зате на інших заводах тепер казали з іронією, що приховувала заздрість і повагу;

2 1-15

33

— Бачили? Енергетичний ощасливив Харків решіткою Літнього садуі — натякаючи при цьому на знаменитий на цілий світ ленінградський паркан.

І тепер, коли на літній естраді в обідню перерву співали артисти, за прозорою решіткою на проспекті спинялися перехожі і слухали концерти.

Сьогодні теж був концерт. Приїжджа співачка з "Міжкопцерту", прислана сюди філармонією, погрожувала слухачам виконати ще один "маловідомий шедевр", і слухачі хто слухав, а хто думав про своє, але аплодували їй ввічливо і дружно.

Аліна і Стелка сіли на останню лаву, на сонечко. Стелка була нетерпляча, метка, пластична. Вона присунулася впритул до Аліни;

т— Розказуй.

— Про що?

— Не придурюйся.

Нетерпляче погладжувала рукою розкішне чорне волосся, що падало через лоба на плече. Аліна скучила ва подругою, їй була потрібна невичерпна Стелчина активність. Вона сказала:

— Мене Рюрик Корнійович сватає.

— Іди ти! Рюрик?.. А ти що?

— Та. Наче погодилася.

Аліна засміялася трохи сумно: мовляв, не хотіла б я і сміятися, та куди подінешся, коли ти так смішно на мене вирячилася.

— Збожеволіла. Ну, збожеволіла,— Стелка завела очі під лоба, ніби виглядаючи бога в небесах, і потрусила головою. — Слухай!.. Ой, боже, слухай мене! Ти ж його не любиш!

— Хто тобі сказав?

— Так не люблять!

— А ти звідки знаєш?

— Я — не знаю!.. Ти божевільна. Я все життя в когось закохана. Це такий тяжкий хрест. Ой!

Вона була гарна, оката, червоногуба, шкіра в не| була золотаво-смагла, і за все це, — а найперше все Щ таки за темперамент і, може, пишні груди, та ще за розповіді про італійського предка — дівчину звали Стел-ка-італійка.

— А коли ж ти вперше закохалася?

— В дитячому садку, в середній групі.

— А востаннє?

— Востаннє. Наче я вже збираюся вмирати. Я думаю, що мене з моєю італійською кров'ю стане ще років на п'ятдесят.

— У діда теж італійська кров?

Сміх у Стелки був щирий, дзвінкий і такий частий, що аж у вухах цокотіло.

— У Африкана? Італійська? У ні^го африканська!.. Моя бабуся з боку матері була племінницею гарібальдійця, який переховувався в Одесі... Я, розумієш, думала, що там —ти.

-Де-я?

— Ну — що ми з тобою суперниці. А тепер... чесно, мені тебе трохи жаль, та на душі полегшало... Анатолій!

Аліна на мить сторопіла. їй досі не спало на думку, що Толик, її приятель, може бути предметом зітхань. Вона уважно подивилася на Стелку і сказала:

— Толькаї Ну, він чудовий. Таке миле-миле телятко. Ні-ні-ні! Він мужній і гарний! Хочеш, я йому скажу?

— Я відразу втоплюся. А що ти скажеш про старшого?

— Кого? Дядька Леля? Я ще була о-отакесенька, од горшка два верціКа, а вже казала на нього "найкращий дядечко"! Уявляєш, ми все моє життя живемо поряд, на одній площадці. Знаєш, мені часом здається, що своє найкраще він передав Тольці, а іншим разом — що вони просто братики. І що в дядькові Лелю нема ні-і-чого дорослого,

— Ти ще така наївна,—сказала Стелка. — Ти ще нічого розумієш, Погорілець старший — то мужчина. За таким"*— на край світу... Він давно вдівець?

— Я його жінки не пам'ятаю.

— Ах, що зі мною буде!

Стелка мучилася безмежністю життєвих можливостей і повною неозначеністю свого особистого майбуття. Але мучилася вона весело і — з вірою в усе краще на світі. А тим часом, угрівшись на сонечку, почала старанно моргати і витріщати очі на співачку, і Аліна, зиркнувши в її враз посоловіле обличчя, тихо засміялася і підставила плече: "Клади голову. П'ять хвилин, на один-два шедеври, не більше..."

Толик Погорілець побачив здаля обох дівчат, та в цю мить налетів на Рюрика Корнійовича Рибченка. Спинився. Рюрик з легкою досадою відсторонився, щоб іти далі. В Толику скипіла зухвалість, він сказав з викликом:

— Заждіть-но.

— Так? — Рюрик дивився крізь нього.

— Це що — правда? Рибченко здивувався:

— Юначе! Ви... А-а-а, Погорілець. Треба здоровкатися, шановний. Батько на заводі? До головного на третю. Ну, та він знає без тебе.

— Ви що — поженитеся з Аліною? — Толику здавалося, що він це вигукнув у тоні грізному і викривальному. Насправді голос його тремтів і скоріше нагадував вібрування

дримби під носом.

— Поженимося,— відказав Рюрик, і вже очі його знову дивилися крізь хлопця: йому було ніколи.

— Не смієте! — гукнув Толик. — Як вам не соромно! Ви ж їй у батьки годитеся!

Нарешті Рюрик зацікавився розмовою. Він уважно оглядів хлопця і аж тут зрозумів його стан і ймовірну його причину. Він сказав:

— Я тебе забув сповістити окремо. Я забув, що ви приятелюєте. Ти знай, юначе, я не маю заперечень проти вашого приятелювання...

— Г-а-а?!

— Знай також, що ти помиляєшся. Я ніяк не годжуся у батьки Аліні Іванівні. Я старший за неї на п'ятнадцять років. Це хороша різниця. Надійна. Солідна. З роками ти це зрозумієш.

У Толика заслабли руки, і якийсь лоскіт пойняв губи, вони хотіли тремтіти, отож вести розмову з гідністю було неможливо. Він почав городити нісенітниці, розумів це, і від злості його несло далі:

— Цього не буде. Я підійму народ. Ми вам її не дамо. Кортить стати родичем головного? Це вам не в Америці. Ми вас затавруємо!

Рюрик привітно усміхнувся і при цьому бризкнув у То-ликове обличчя десятком зайчиків від своїх сталевих зубів, він трохи напружив голос — той звучав гарно поставленим баритоном, однак говорив Рюрик спокійно і прихильно:

— Я вас розумію. Тримайтесь мужньо, не дозволяйте собі бути смішним, ви ж знаєте, як це прини..."— ви повинні пам'ятати, як це принижує людину: бути смішним. Ви мені куди більш подобалися, коли ми з вами якось мали бесіду про-о...— бесіду про один цікавий документ. Як там його? "Повідомлення про брак", о.

Толик відступив на крок. Йому було кепсько. Він сказав:

— У січні було діло, а вже вересень... Краще б звільнили з роботи.

— Я щойно з Чайкил Там погані справи.— Рюрик різко відступив, обійшов Толика і подався своєю дорогою. Толик зиркнув у бік літньої естради: чи хто бачив, чи хто, не дай боже, чув? Дівчата сиділи на крайній лаві, Стелка, поклавши голову на плече Аліні, спала.

У січні Рюрик Корнійович, контролюючи від КБ слю-сарів-складальників, розкопав, що Толик і хлопці з його бригади підозріло швидко припаювали кінці лопаток до бандажа, що охоплює диск по зовнішньому колу. А невдовзі з відділу точного контролю надійшов грізний документ— удокументована ганьба, неможлива в роду Погорільців річ: "повідомлення про брак". Толик мав тоді ґрунтовну розмову з Рюриком. Оскільки порушення технології було незначним, Рюрик справу зам'яв і "повідомлення" пощастило вилучити.

Тяжка згадка тільки на хвилину протверезила Толика. Він підійшов до дівчат і мовчки присів на край лави.

— Що, Мушко? — запитала Аліна.

Стелка мала властивість прокидатися в одну мить, так само, як і засинати. Вона

моргнула раз-другий і втупила в Толика прекрасні очі. Толик не бачив її вроди — він дивився на Аліну і шепотів майже у безтямі;

— Неправда... Неправда!.. Ти і Рюрик!..

— Мух мій, Мух!—засміялася Аліна.— Чого це ти? Ти хіба не знав, що такі дівчата-перестарки, як я, повинні дбати про шлюб і всяке таке?..— і виспівала дурнувато-тоненьким голоском: "Десь тут була подоляночка, десь тут була молодесенька!.."

— Яка ти дурна. Ти просто божевільна. Стелко, а ти куди дивишся?!

— Не дзижчи, Муше,— сказала Аліна.— Мені набридло.

— Завтра в колгосп,— буркнув Толик.— На помідори.

— Я — з повним задоволенням! — сказала Аліна.— Чудове повітря і гарна робота.

— Трудящим індустріального Харкова — свіжі овочі! — закричав Толик з великим ентузіазмом.— Геть Рюрика!

— Дзуськи. У мого судженого серце — напівавтомат. Просте в управлінні, надійне в експлуатації.

— Ха-ха! — Толик лунко ляснув у долоні. На нього озирнулися всі глядачі і з цікавістю поглянула співачка.— Хто ким керуватиме, хто чий буде експлуататор, наві* жена?

Аліна роздратовано відказала:

— Не твоє діло. Зрозумів? І пішов к чорту.

Всі троє замовкли. Співачка з естради сповістила, що, оскільки її спів сподобався слухачам, вона виконає на закінчення ще один маловідомий шедевр, і їй усі поаплодували. Стелка торкнулася Тольчиної руки:

— Толечку... Отак ти — в Альку?!

І тут Стелка, пройнята болючою ніжністю, зробила роковий вчинок: вона обійняла Толика за його чорну патлату голову і міцно і м'яко поцілувала в губи.

Толик отетерів. Його ще ніколи в житті не цілувала дівчина. Він бурмотів розгублено і навіть жалюгідно: "Ти що?! Ану кажи: ти що!"

Половина люду, що була на майданчику, якось відразу відкотилася, наче морська хвиля, а від цехів набігло ще стільки ж — перерва на заводі була не в один час,— і співачка, збита з пантелику цією обставиною, не наважилася спинитися і продовжувала виспівувати невідомі шедеври. Аліна і Стелка разом посхоцлювалися і розбіглися в протилежні боки.

Толик побіг у цех розгублений.

7

О другій годині Нечаєнко пообідав на фабриці-кухнь

0 третій він був за своїм столом у кабінеті головного конструктора заводу.

Зійшлися люди — всі, кого запросили на першу нараду з приводу аварії. Був секретар парткому і його заступник ки, головний інженер і головний технолог, начальнику цехів, майстри, були робітники, на яких трималися най* відповідальніші вузли виробництва. Завідуючі відділами

1 старші конструктори.

Були Африкан Сидорович Безтямко і Олесь Іванович Погорілець.

Над столом Нечаєнка висів плакат:

"Хто хоче щось зробити — знаходить засоби.

Хто не хоче нічого робити — шукає причини".

Нечаєнко відкрив нараду. Він не підводився із-за столу, Говорив неголосно і нешвидкої

— Вихід із ладу найбільшого блоку Чайківської ДРЕС, притому саме турбіни Н-800, завдав народному господарству великих збитків: із енергетичної системи півдня країни вирубано потужність у вісімсот тисяч кіловат. Нехай ніхто не має сумніву: розміри цих збитків будуть підраховані з великою точністю. У розробку і підготовку виробництва, у саме виробництво машини Н-800 і будівництво відповідних енергоблоків по країні вкладені мільярди карбованців. Якби машина Н-800 виявилася неспроможною, радянська енергетика була б відкинута на десять років назад. Відразу додам: я ані на хвилину не вірю в неспроможність машини. Ми повинні з'ясувати причини аварії. Щойно з Чайки приїхав Рюрик Корні-йович. Ніяких сенсацій він не привіз.

Рюрик підвівся. Його обличчя рум'янилося відвертим збудженням,— Нечаенкові навіть здалося, що це схоже на радість. Яке самоволодіння! Голос пролунав підкреслено буденно; без звичайних Рюрикових форсувань і повторів:

— О восьмій годині три хвилини на блоці номер п'ять вийшла з ладу турбіна Н-800. Диск останнього ступеня розколовся на три частини. Кожна з них пробила корпус, причому, два уламки пішли униз і зруйнували кондел* сатор, а третій уламок полетів угору, пробив покрівлю машинного залу і впав за півтора кілометри на околиці села Лиманівки. Більшість лопаток виявилися зруйнованими. Вали, всі інші камери цілі. При аварії струм пари завдав тяжких опіків електрослюсарю Музиці, який працював у машинному залі біля сусіднього блоку. Музика зараз у .Першій лікарні в Харкові. Можу додати, що уламок диску, викинутий з корпусу, мало не прибив двох лиманівських п'яничок на околиці села. Ось що сталося на Чайці. За попередніми даними, обслуга блоку і автоматика працювали нормально. Ніяких непередбачених подій, ніяких вихідних "чепе", ніяких спеціальних пояснень немає. Це все.

Рюрик сів на місце — поруч із Африканом Безтямком. Кілька хвилин у кабінеті було гамірно. Безтямко сказав Рюрикові:

— От бачиш, Рура. Ти ото все розказував у стилі Га-лілея: все-таки вона крутиться та все-таки крутиться, а треба було у стилі древньоруському: не хвались ідучи на рать, а хвались — ідучи з раті!

Африканові було байдуже, чують його чи ні,— в кабінеті засміялися. Рюрик мовив ввічливо:

— Африкане Сидоровичу, е ще один вислів, у стилі французькому,— про того, хто сміється останнім.

— Не бачу логіки,— відповів Безтямко.

Це викликало регіт. Навіть Нечаєнко посміхнувся. Безтямко набурмосився і до кінця наради більше не сказав ані слова.

Головний технолог повів звичну атаку на конструкторів: вони, мовляв, вимагають, щоб ми робили неможливі речі і при цьому забезпечували надможливу якість*. Нечаєнко відповів:

— Нормальна ситуація — це коли технолог є найпершим порадником і помічником конструктора. Коли він каже: "Любий конструкторе, твоя ідея прекрасна, і я неодмінно знайду сотню найкращих засобів її втілити". Ненормальна ситуація, яка панує на нашому і не тільки на нашому заводі — технолог є ворог конструктора: "Ти, розбійник, все, що ти ото вигадуєш, зробити неможливо!" Мені навіть здається, що наші технологи зацікавлені в застої.

Визначили чотири напрямки дослідження: експлуатація енергетичного блоку Н-800 на Чайків-ській ДРЕС,

якість конструкції, насамперед лопатки останнього ступеня,

якість технологічного процесу, якість металу.

Була ділова нарада. Були ділові рішення. Ніхто не знав, що один з учасників і керівників цієї розмови, Рюрик Корнійович Рибченко, переживав неприємний стан емоційної розщепл'еності. У тяжкій ситуації, що склалася для заводу від сьогоднішнього ранку, він був природним спільником і помічником Нечаєнка. Він був ладен підтримувати Нечаєнка і йти за ним до кінця. Врешті, він був зацікавлений у невразливості Нечаєнка хоча б тому, що збирався стати його зятем.

І при всьому цьому Рюрик Рибченко відчував радісне піднесення. Він завжди прагнув бути чесним з самим собою. Він почав знову перетрушувати'свої емоції, щоб їх упорядкувати, а вони пручалися, звивалися, не визнавали насильства — і весь їхній ланцюжок невблаганно біг в один бік: подія була святкова. Невідомо чим і чому, але вже з самого початку вона його потішила. Ще відвертіте! Він зрозумів, що почуття, яке виростало у ньому сьогодні цілий день,— то була радість. Моторошний факт: сталася аварія — і він зрадів. Ще відвертіше! Все цс врешті обернулося зловтіхою, примітивною, міщанською, фантастично безглуздою: зловтіхою з того, що великий Нечаєнко зазнав катастрофічної поразки у розквіті своєї творчої могутності. Зловтіха з того, що батько його" нареченої, його завтрашній тесть, може зазнати великих моральних і, може, матеріальних збитків. Але ж це неодмінно завдасть шкоди самому Рюрикові!

Що найдивніше: оскільки Рюрик не мав певності, що всі ці прикрощі і справді впадуть на голову Нечаєнка, то. найбільшим його бажанням було: нехай падають!

У Рюрика дістало б мужності себе вилаяти, навіть визнати, що він виявився здатним на ниці, непорядні почуття,— але поки що він дивувався: чому? звідкіля?

Він себе чесно запитав: а може ти, Рюрчику, сподіваєшся, що Нечаєнка виженуть з роботи, і ти як його заступник піднімешся на сходинку? Але ця думка була примітивна, як ломака: не таким був авторитет академіка Нечаєнка, щоб через одну чи дві або й десять невдач його б усунули з капітанського містка. Нечаєнків у цілому світі налічуються одиниці.

Тоді що ж це діялося з Рюриком Корнійовичем?

В Інституті проблем машинобудування турбінами займався доктор наук Федір

Дем'янко. Колишній інженер-енергомонтажник, учень і друг Нечаєнка, він, саме він забезпечить найоб'ективнішу експертизу конструкції турбіни Н-800 з урахуванням цієї аварії. "Щоб він згинув, цей Дем'янко!" Так подумав Рюрик Рибченко і промовив уголос:

— Товариші, найоб'ективнішу експертизу конструкції турбіни Н-800 з урахуванням сьогоднішньої аварії забезпечить відділ доктора наук Дем'янка з інституту проблем. Пропоную звернутися до них.

Нечаєнко кивав головою. Все правильно. Завтра або післязавтра на Чайку і на завод прибуде міністерська комісія. Вони встигнуть підготувати для неї вихідні матеріали.

У попільниці лежала сигарета "Опал", над нею погойдувався довгий і тонкий сувій синього диму — жаданого, проникливого, який бадьорить краще за каву. Цілий день між своїх легень Нечаєнко відчував холодний лоскіт — то був слід безперервного напруження, невпинної тихої його боротьби, в тому лоскотГ чаїлася його, слабість, а дим "Опала", втягуючись у груди, щільно оповивав той лоскіт і вгамовував його. І Нечаєнко подумав, що, коли він і справді збирається покинути курити,— а він збирається це зробити вже либонь років із п'ять,— то кращого моменту, ніж оце зараз, не буде ніколи.

Він узяв "Опал", машинально підніс до рота, щоб затягтися, здивувався своїй непослідовності і сердито загасив недокурок.

— То ви кажете: Дем'янкові?

Подивився схвально на Рюрика. То був чоловік цілеспрямованої і світлої вдачі. Отже — якщо тільки Аліна його любить... Ото ж бо і є: почуття Аліни, думав Нечаєнко, схожі на кружляння метеликіві миготять перед очима, блимають, а дмухне вітерець — де й подінуться.

Холодний лоскіт жеврів у його грудях, йому навіть здалося, що він починає до нього звикати. Добре, що не було ранкової млості і вистачало кисню.

— Що відомо про стан Музики?

— Стела Безтямко дає йому кров,— відказав Олесь Погорілець. Він сидів на цій нараді принишклий, наче то був і не він.— Вона колись перенесла опік, он Африкан підтвердить, це дуже важливо.

— І що?

— Нічого. Пряме переливання.

— От вам і Стелка-італійка!

— Африкане Сидоровичу, маєте героїчну онукуі

— Яз неї ось шкуру спущу. Ич яке — хоч би слово сказало. Рости його, рости, а воно мою кров без спросу роздає!..

На закінчення наради голова завкому нагадав "трикутникам", цехів і відділів, що завтра перша партія молоді виїздить у Лиманівку на збирання помідорів і що треба забезпечити гідну організацію цієї важливої кампанії.

Розходилися. Рюрик Рибченко підійшов до Нечаєнка і запитав:

— Ви бачили — я вам лишив тут на столі...

— Так, я познайомився з вашими глибокими міркуваннями.

— Іронія? Я вас розумію...

— Хто зна!—сердито кинув Нечаєнко.

— Я вас розумію! — вигукнув Рюрик пристрасно.

Поруч них стояв Погорілець, такий самий тихий і звернений у себе. Нечаєнко уловив незвичайний Олесів стан:

— Поїдемо обідати? Машина підійде сюди.

— Ні... Я ще тут... недалеко. Зайду до лікарні ще раз.

— Але послухайте,— наполягав Рюрик.— Послухай і ти, Олесю. За сучасної цивілізації жертви неминучі, ^ брати на себе вину за нещасливі випадки не тільки безглуздо, але й — неприпустимо, так-так, Іване Гнатовичу! Сучасна людина неминуче повинна бути фаталістом, інакше жити просто не можна. Людина, яка боїться, приміром, літати на літаку, смішна і жалюгідна — бо на мирних вулицях і в затишних квартирах через усілякі нещасливі випадки гине більїйе люду, ніж в авіаката^і строфах. А от нещастя біля турбіни—це настільки рід* кісне явище, що нам з вами більше ніколи в житті ні випаде бути свідками такої травми.

— Співучасниками... — буркнув Нечаєнко. І відразу до Погорільця: — їдьмо в лікарню.

8

То були тяжкі відвідини. Спочатку Нечаєнко зустрів* ся з поглядом Тетяни Музики. її очі тьмяно блимнули перед ним і втекли, але тут же таки вернулися, якось побіжно, невпевнено оббігли його обличчя,— а Нечаєнко раптом відчув велику зніченість і досаду.

Він казав про співчуття своє і всього колективу, він її підбадьорював ("Ми всі віримо, що все буде гаразд")* вони стояли під кроною ясно-золотого клена, вони всі були золотаві, і їхні обличчя дихали якоюсь старовинною печаллю; потім Тетяна, зиркнувши очікувально на Погорільця, сказала:

— Кость боявся вашої машини. Розумієте? Він вас шанував, він захоплювався і... боявся... От. Я хотіла, щоб ви це знали.

Певна річ, цій розгубленій і слабій жінці у її розпачі потрібна була означеність — принаймні, прямий винуватець трагедії. І вона його знайшла. Для себе.

Щось заспокійливе і непотрібне казав їй Погорілець, а вона слухала із тремтливою готовністю, і Нечаєнко тільки тепер довідався, що Погорілець для цієї родини — своя людина.

Потім з'явилися Федір Дем'янко і його жінка Леся. Рони дуже давно не бачилися з Нечаєнком, але ж тут було не до того, вони лиш кивнули одне одному, і знову — очі цих людей... Федір мав смуглу шкіру і якісь срібні очі — колись у молоді роки жінки називали його чорною пантерою. Метким мисливським зблиском вони охопили всю групу, а спинилися на Нечаенкові.

— Як Кость?

"Як Кость"... Виходило, ніби цей Кость Музика, який зранку для Нечаєнка був

всього лиш абстракцією, відстороненим символом нещастя,— він усім їм друг, усім — рідний.

— Як він?..— запитала Леся.

ІІ обличчя трохи розпливлося з роками,— а втім вона зроду не була красунею,— але симпатії і жіночої принадності воно не втратило. Нечаєнко змусив себе стриматися від приязної посмішки. Відповів Погорілець:

— Тяжко. Щойно зроблене пряме переливання крові. Донором була Стелла Безтямко.

— Вона там?..

— Трохи полежала, а тепер.її повезли додому. А Кость непритомний,..

Увечері Ґ'Іетрик пригнав залишений на Леваді автомобіль і повіз Івана Гнатовича додому. Дорогою спинилися біля кіоска "Квіти", Нечаєнко купив букет волохатих лілових айстр. "Аби лиш Африкана не було..." Подзвонив у двері, Стелка відчинила і стала, розгублена, аж рота роззявила. Вона сказала щось таке: "А... ава... а діда... ава... немає..." Нечаєнко засміявся.

— Ава... а мені діда не треба. Тобі веліли лежати, правда? А я тебе підняв, еге?

— Дрібниці*.— відповіла Стелка і облизнула губи.—• Я ж здорова собі...

Нечаєнко простягнув їй букет.

— Оце тобі від мене. Ти дуже гарна дівчина і хороша людина, і це рідко сполучається, вір мені, бо я вже старий. Відпочивай, набирайся сил. Я пішов.

Аж після цього дістався Нечаєнко додому. Клацнули за ним двері, і тепер вони з Ганною Іванівною обнялися. І він відчув, що вона знає геть усе. Мовчки скинув плащ. , — Отак, люба...

Вона кивнула, зазираючи йому в обличчя, і повела його до кімнати.

Ганна Іванівна була досить огрядна, але метка; на її обличчі із високим лобом і крупним носом лежав вираз заспокоєної мудрості і терпіння. Ніколи не молодилася, косметики майже не вживала, але трималася невимушено і бадьоро і завдяки цьому видавалася молодшою за свої сорок п'ять років.

Нечаєнко ніколи не приховував від неї своїх тривог — навпаки, він мав природну потребу негайно їй усе викласти. Вона уміла уловлювати суть його проблем і добре розуміла всілякі складнощі у людських взаєминах.

Вона й сьогодні анітрохи не злякалася, коли він роз* повів їй про сердечний приступ на Леваді — навіть посміхнулася винувато, ніби то був її недогляд:

— Кузенько, такий наш з тобою вік. Не гнівімо бога...

Вона тепер рідко називала його Кузею. Останнім часом це траплялося лиш у рідкі хвилини ліричної розслабленості. Поки він умивався, Ганна Іванівна поставила на стіл вечерю і навіть дістала з буфета пляшку токайського.

Прийшла Аліна, спитала батька:

— Не міг узяти з собою?

— Не міг.

— Товчешся в тому метро... Я пішла.

— Це ж куди?

— До Стелки. Не чули? Є в мене така подруга. Стелка, вона сьогодні кров давала.

Нечаєнко мовчки дивився на дівчину. Вона сказала противним кволим голосом:

— Мамулю! Чао-чао, бамбіна! Мене немає.

І хряпнула дверима. Наче й не жила в цьому домі, і все, що тут робилося, її не обходило.

Мовчки сіли до столу, але тут почувся від сходів неприємно знайомий голос, і шарпнулися двері, і задзвонив дзвоник. Нечаєнко у сорочці з розхристаним коміром, хатній і беззахисний, попрямував до дверей і чекав, похиливши голову, поки Ганна Іванівна впустить гостя. То був Африкан Безтямко.

Грузький неохайний чоловік, банькатий і зморщений, із похиленими плечима, густо обсіяними лупою, з чорними від тютюну зубами, він рішучим перевальцем упхався у вітальню і кинув на стіл букет волохатих лілових айстр. Ганна Іванівна здивовано мовчала. Нечаєнко впізнав квіти, які він півгодини тому заніс Стелці. Гість сторожко поглядав навкруг себе. На слинявій губі ви-сіла-димілася сигарета.

Головного конструктора Африкан Сидорович вважав найзапеклішим ворогом. Востаннє поріг Нечаєнкового дому він переступав років із десять тому, а пізніше від самої згадки про Нечаєнка сіпався від ненависті. І сьогодні на щоках його була жовта злість.

— Спасибі, квіток не нада,— сказав він.— Ми кров даємо не за подарки. Тим більш од вас. Звиняйте. •

Але не йшов, либонь, чекав спалаху. Нечаенки мовчали. Африкан навіть у кращі хвилини життя не вмів і не бажав приборкувати свої" емоцій. Він сказав захриплим голосом:

— Діло прошле, нехай, а скажи мені, Іване, що, смачно тобі було — отакий мішок із старими кістками і жи-лавим-жилавим м'ясом, отакого от чортового Африкана — пережувати і сплюнути!.. Невже смачно?

Нечаєнко подолав гидливе роздратування — неохайні люди були йому фізично бридкі, і розважливо сказав;

— Я не приймаю розмови у такому тоні. Нагадую: ти був єдиний начальник цеху без освіти. Я тебе рік умовляв піти майстром експериментального цеху — ти відмовився. Тебе так провели на пенсію, що подарунки в багажник не влазили...

— Я хоч зараз принесу всі ті подарунки і поскладаю тобі в нужник!

Нечаєнкові здалося, що в нього піт холодний виступив на лобі. Але він ще стежив за своїм голосом, казав, наче вимальовував слова:

— Тебе провели, як народного артиста. Май повагу до людей.

— Коли не згадувати, як ти на мене кричав. Що я неграмотний, як верблюд, а вредний, як гієна, і до того ж іще безнадійний, як страшний суд! А я тобі сьогодні скажу: нехай я не тільки верблюд і гієна, а ще й тарган або ж скорпіон, але цей тарган усе життя будував турбіни. А ще я тобі нагадаю, що про оцю турбіну, про вісім-сотку, я мріяв п'ятнадцять років. Я готувався до неї. Я зробився її ротором і статором і всіма

лопатками на всіх ступенях, вона була — виправданням мого неграмотного верблюдячого життя! А ще цагадаю, Іване, як я тобі про неї казав: не заривайся, конструкторе, хоча ти й геній людства! І коли до фінішу лишалося якихось три роки — ти мене витурив з заводу, а сам подався в академіки. Викинув, а вслід пожбурив грамотою, пенсією, концертом художньої самодіяльності, он і Стелка моя бренькала на гітарі. "Я на подвиг тебе проводжала..."

В Безтямка аж у горлі клекотіло від піднесення — він торжествував:

— Як отой Рурик видзвонює на трибунах? Крутиться?! А я чув,'що не дуже! Га? А я тобі що казав —я, неграмотний?! Рознесло вщент, як консервну бляшанку, репнула твоя турбіна, як гарбуз.

Нечаєнко сказав тихо:

— Зловтіха твоя — недостойна.

Безтямко заревів бегемотом — такий нестримний сміх рвонув його нутрощі:

— Гаааа!! Аг-гаааааааа!!! Академік, грамотій, розпро-туди в качалку, аг-га-гааа!.. А я цього моменту чекав три роки!..

І тут Безтямко кинув своєю обсмоктаною сигаретою об підлогу і припечатав її каблуком до паркету. Ганна Іванівна перемогла заціпеніння і яструбицею кинулася вперед; вон^ відштовхнула Безтямка, підхопила той недокурок і вигукнула:

— Убоїще, не людина! Убоїще, іди з хати! Безтямко зробив кілька кроків задом наперед, вихиляючись, як блазень, він навіть вклонився і сказав:

— Та канєшно. Панству краще почувається без грубого Африкана. їм треба ніжного Рурика і доброго Погорільця.

— Іди,— сказала Ганна Іванівна тихо.

Африкан пішов. Вона його проводжала до самих дверей.

Аж тепер посідали. Ганна Іванівна налила вина. Нечаєнко подумав, чи не ковтнути валідолу, та не схотів— обережно випив із келишка. Ганна Іванівна поклала на стіл пачку "Опалу" і сама взяла сигарету.

— Я покинув,— сказав Нечаєнко.

— Це ж коли?

Він поглянув на годинник:

— Рівно чотири години тому.

— Кузя! Але ж я не готова.

— А я від тебе і не вимагаю.

— Але ж я не можу бути провокатором і штрейкбрехером. Ти ось що... ти дозволь мені викурити — та навіть і не викурити, а так, тільки покуштувати — оцю останню, половинку. Я вийду на балконі І більше сигарет в нашій хаті не буде. Еге ж?

Вона пішла курити останню свою сигарету. Вернувшись, сказала з похмурим роздратуванням:

— Ні. Не хочу, не хочу. Я не погоджуся на цей шлюб.

— Що зробиш?

— Я їм скажу: рік випробувального строку — тільки тоді буде наша згода. І я тебе

прошу; підтримай мене.

— А якщо не погодяться? Виженеш з Дому? Не даси посагу?! — він дивився на неї з іронією.

— Але ж я чую, не буде добра, не буде!

Нечаєнко прокинувсй о третій ночі. Прокинувся в одну мить — наче у воду стрибнув. Сну як не було. Спочатку крутнувся калейдоскоп найбридкіших спогадів: повітря без кисню, легені без повітря, тіло без серця — і далі зелений засмальцьований капелюх старого алкоголіка з сизими щоками і таблетка валідолу в його брудних пальцях, гидливість до тої таблетки і до себе самого, що її так завзято ізсмоктав, і байдужі очі шахрайок у рясних спідницях біля трамвайної зупинки, і їхня бридка вигадка про те, як одна жінка скупала покійника, а воду вилила на його, Нечаєнків, слід, і гидливість до себе, що стояв і слухав цю химерію, і натхненне обличчя Рюрика, і його радість з приводу катастрофи, майже відверта, вона ясно сяяла в його виразних очах, і при тому така вивірена і спокійна мова, і знову ж таки гидливість до самого себе, що слабкодухо погодився віддати дочку за цього слимака, і обурення Аліною, яка не уає "царя в голові", і турбіна, турбіна, турбіна: понівечена гордість його життя, розірваний метал і уламок диску, що з виттям літає в небі, і — найстрашніше... Кость Музика...

..Л вже після цього Нечаєнко подумав про своє власне неминуче небуття. У грудях стояв холодний звичний лоскіт, лежати було незатишно і навіть безглуздо, бо соя і не передбачався, однак він лежав горілиць і дивився у пітьму над собою, уявляв своє майбутнє небуття.

Він його звідав. У.дитинстві хворів на дифтерит-— кілька днів був непритомний, і його навіть вважали приреченим; від тих днів у пам'яті лишилися перелякай! очі батьків і людей у білому, ліки, ліки і... саме небуття, тривалий провал у ніщо. Спочатку було почуття своєї малості, яка ставала все меншою, аж пойй не скінчилася зовсім — ото й було небуття,—' а потім раптове спливання із пітьми, мокра від поту ковдра, і знову голоси, і затишне почуття свого існування.

Вдруге він це відчув уже дорослим під час операції шлунку: загальний наркоз — пішов із життя, потім повернувся.

Нічний сон на це не схожий. У ньому непритомність тепла і солодка.

Нечаєнко сам собі нагадав: небуття не має емоцій* ного забарвлення, в ньому немає якості, воно — ніщо. Людей лякає самий перехід, бо він має тільки один напрямок.

Треба встати і закурити. Відразу згадав, що покинув, розсердився на себе: знайшов час! Саме тоді, коли нерви потребують підтримки і допінгу! Лишився лежати так само горілиць. Згадав свої колишні вправи щодо аутотренінгу. Нічого з того зараз не вийде — надто Збудженими були його мозок і нерви о цій нічній порі. Та він спробував.

...Увага пручалася, як дике звіря. Він зосереджувався на кінчиках пальців своїх ніг і починав їх розслаблювати — а зі мить виявлялося, що він, скипаючи обуренням, думає про Африкана Безтямка.

...Намагався силою уяви підіймати хвилю розслаблення від кистей рук і до плечей — а думав про кристалічну решітку сталі і її можливі дефекти.

...Змушував себе згадувати, як шумить прибій на пляжі у Судаку і поруч із ним на дрібній гальці ніжиться Кузя,— і вже справді зітхали морські хвилі у лад з його диханням,— а тоді виявлялося, що то гуде в його тілі металево-еклектричне двигтіння енергоблоків і високо співає пара, і спів той він чує крізь кожух турбіни...

Тоді він притримав увагу на цьому співі — він дужий, нестримний, але спокійний, рівний. І потроху тіло його перейнялося тим ритмом, і він почав обережно оволодівати своєю увагою.

Він підняв хвилю розслаблення через усе своє тіло від кінчиків пальців до голови, до черепа, до м'язів на обличчі — і нижня щелепа його безсило одвисла. А потім він наповнив свої кінцівки теплом, і невдовзі весь став теплим, як вода у гейзері. А потім одну за одною він наливав свої кінцівки ледачою вагою, і не мав уже сили зворухнутися... І прийшов до нього гомін тихого іірибою, і передвечірнє сонце червоно просвічувало йому склеплені повіки. Він простягнув руку і намацав під ковдрою руку Ганни Іванівни. Стомлена, вона спала міцно і здорово, вона й тепер не прокинулася, тільки м'яко ворухнула пальцями, приймаючи його ласку. І тоді він заснув..

9

— Льово. Здрастуй. Пробач, що ранній час.

— Невже Ваня?! От так-так. Ти відколи став членкором...

— Льова, обпекло одного чоловіка. Він у Першій міській, коло мого заводу. Другий день непритомний.

— Хто?

— Запиши. Музика Костянтин... по батькові не знаю. Льово, любий, це — моя людина. Ти зрозумів?

— Що, Ваню, ти дуже стривожений? Зажди, у мене сьогодні великий прийом... Так-так... Де лежить? У хірургії?

— І подзвониш мені на завод. Я чекатиму.

— Ваню, мені не подобається, як ти сьогодні звучиш. Гаразд, добре, домовилися.

Нечаєнко поклав трубку. Вийшов у коридор' і взяв із стінної шафи пружинний еспандер. Він давно не робив зарядки. А раніше кожну вправу з еспандером виконував по п'ятнадцять разів.

Сьогодні, напружившись, зробив кожну вправу по сімнадцять разів. До щоденного душу не звик, тож тільки обмився холодною водою до пояса. Подзвонив Погорільцеві: коли йтимеш на метро, гукни й мене, я тепер хб-дитиму пішки.

Вони з Ганною Іванівною вже посідали на кухні снідати, коли в коридорі з'явилася заспана Аліна у піжамі.'Потягуючись, вона спинилася на порозі спальні і сонно гукнула:

— Па! Машина сьогодні буде?

— Не буде. Я тепер ходитиму пішки.

— Ха, — сказала Аліна і щезла. Ганна Іванівна поблажливо усміхнулась?

— Починаєш нове життя?

Вже дзенькнув у двері, запрошуючи в дорогу, Погорілець, вже Нечаєнко й Ганна Іванівна поцілувалися на порозі, коли з кухні, нерозбірливо мукаючи, вискочила Аліна: вона дожовувала. На ходу зірвала з вішалки свій плащ. "Аввави!.." — мукнула вона, І батько зрозумів: "Я з вами".

Погорілець стояв за порогом, знизу чулося, як східцями дріботить Толик. Всі разом вийшли на Сумську. Аліна сказала Погорільцеві:

— Мені так сподобалася Таня..,

— Яка Таня?

— Музика. Вона вчора до ночі була в лікарні, а потім ночувала у Безтямків.

Так вийшло, що Нечаєнко і Толик пішли попереду, а Погорілець з Аліною — за ними. Він поглянув на дівчину:

— А в тебе рот до вух і оченята блищать!

— Правда? Ну, пробачте. Бо мені добре. Така погода.

— Сьогодні хмарно і невесело,

— Ні, справді?! — Аліна щиро здивувалася.— Хто б подумав.

Вона уважно обдивилася небо. Воно і справді було сіре, блякле, і де-не-де по ньому ворушилися темні розмиті хма^и.

— Я ж кажу: мені так сподобалася Тетяна Музика, Правда, вона гарна? — в її тоні була великодушність жінки, котра охоче хвалить іншу, бо вірить у свою власну вроду і молодість.

— Правда,— неголосно відказав Погорілець.

Аліна зиркнула на нього: вона не чекала такої інтонації в його відповіді,— такої переконаності.

— А як людина? — спитала напружено.

— Одним словом про неї не скажеш...— На його обличчі з'явилася посмішка і враз зійшла.— Ми всі стараємося бути людьми, все щось у собі стримуємо, придушуємо, відтинаємо... Адже так?

Аліна здивувалася:

— Ні, справді? Я якось... не думала навіть...

— Справді! — Він засміявся такій наївності.— Ти мало жила на світі. Згодом побачиш. А Тетяна... дуже цільна і ясна.

— Ви до людей щедрий. А я егоїстична. Я собі не подобаюся.

— Що ж таке?

— Якась... загальмованість. Оце йду з роботи... Заїхала до гастроному щось купити до хати. Стала і стою. Чому? Підходь до прилавка, купуй! Ні? Стою... Це ж треба до них підійти, треба морочити їм голову,— а якщо вони мріють, ну, там, про кохання чи про новий гарнітур, а тут я з своєю дурацькою ковбасою чи маргарином!..— Вона жалісливо зазирнула йому в очі: — Уявляєте?

— Уявляю,— відказав Погорілець.

— Справді?

— Чому ж ні? Ти людина самозаглиблена, а ще додається втома, і ніякого інтересу до того самого гастроному. Не лякайся. Нормально.

— Було ж зовсім не так! В шістнадцять літ. Так дивно! Тоді все було таким яскравим, у всьому стільки значення, а на світі стільки радісного хвилювання! Дерево росте — у грудях аж холоне від щастя, кошеня нявкнуло — од зворушення очі мокрі, а як вітер повіє, теплий вітер, буря — ах, яка розкіш, я вибігала під небо і здавалася собі цілим світом! Кожна мить — як ціле життя. Куди все поділося? Невже це старість? Мені вже двадцять. Півжиття прожито.

— Чверть,— поправив Погорілець.— Люди тепер живуть по вісімдесят і більше.

— Хіба то життя! Треба вмирати у тридцять. Ну—■ в сорок, не пізніше. А після того починається руйнування.

— Ти вважаєш мене зруйнованим? Аліна злякалася:

— Ой... Пробачте.

— Твій батько — руїна? Руїна — мама?

— Ой-ой-ой,— сказала Аліна.

— Двадцять років — і так мало глузду. Аліна мугикнула з іронічним каяттям:

— А до того ж: кругом біда — а я весела.

— Ти виходиш заміж, а це подія радісна.

— Сьогодні я про шлюб навіть і не думала!

— Тебе силують до нього?

— Ні. Але я... не уявляю. Цього ніколи не бувало раніше.

— Все колись трапляється вперше.

— Ну, то нехай станеться...

— Якби Рюрик почув оцю непевну мову...

Аліна вигукнула — наче зловила Погорільця на помилці:

— А він ніколи нічого певного й не чув! Погорілець тактовно припустив:

— Не чув і заперечень.

— Бачите... Для заперечень не було підстав.

— Але ж, мабуть,— трохи підніс голос Погорілець,— були підстави для згоди!

Аліна помовчала. Потім зиркнула на Погорільця, жовто-зелені очі блимнули винувато і роздумливо:

— Ну так... а хто ж дав згоду?

Погорілець аж спинився від обурення і перепитав — майже закричав:

— А хто ж таки дав згоду?

Нечаєнко і Толик озирнулися, здивовані, Погорілець і Аліна наздогнали їх, і всі разом, примовкнувши, скотилися у метро.

Перед прохідною гурт розосередився, тепер Аліна йшла із Толиком, він запитав:

— Підеш зі мною в ресторан? Я тут дещо придумав, раціоналізація. Премія буде —о! Завдання: як користуватися віялом, щоб не зламалося? Відповідь: тримати віяло нерухомо і мотати головою. Як?..

% Аліна засміялася.

— Слухай! вавдання: як літньому чоловікові зберегти волосся? Відповідь: складати Іього у скриньку. Га?

Аліна сміялася прихильно, і він перейшов до суті:

— Тобі доведеться переглянути своє рішення.

— Це ж яке?

— Про Рюрика.

— Це ж чому?

— Та… Підходить він до мене і каже: "Анатолію Олесевичу, позаяк ви є найсвітліший ум, то я б дуже хотів з вами порадитися про свою шановну наречену Аліну Іванівну. Маєте хвилцнку?" — і тут Толйк патетично напружив голос:—А я йому на самовар: "Ну що ж, сідай, скотино!"

Аліна сміючись спинилася, робочий люд у ранковому поспіху підштовхував їх зо всіх боків, наче тісто місив. Толик ухопив Аліну за руку і потягнув за собою. Вони й до цеху влетіли тандемом — розпашілі, наче двійко циркачів-приятелів із цілим міхом своїх смішних таемничок, про які і згадувати не можна, не пирснувши, а потім до цеху вступило сонце, воно нарешті протовклося крізь ранкову сірість, і та сірість розтанула — і скляні стіни засвітилися, як жовта фольга, і десятком пригашених хатніх сонць тьмяно заблищали на стендах диски турбін.

Нечаєнко попрохав не чіпати йото. Він подумки повторював весь процес творення турбіни Н-800. Креслення за кресленням, папка за папкою, а а ними разом пам'ять його відтворювали у плоті металу і в математичних абстракціях всі перипетії боротьби за машину-мастодон-та, всю її, як казав собі, "ідеологію" і всю математику, а найголовніше — всю її металургію і всю технологію.

Збоку могло здатися, що він нічого не робить: сидів біля столу і гортав папери, ходив із кутка в куток, або ж швидко лічив на електронному калькуляторі. Зрідка підходив до вікна і дихав свіжим повітрям. День видався несподівано теплим.

Близько обіду Нечаєнко пішов по цехах. Коли у нього про щось запитували — застережливо наставляв долоню і швидко проходив; іноді він спинявся і мовчки дивився на роботу, і так само мовчки рушав далі. Він пройшов паротурбінний і механічні цехи, випробувальні стенди і кілька лабораторій. І потім сто або, може, двісті чоловік з заводу невдоволено казатимуть, що, мовляв, Нечаєнко запанів і перестав здоровкатися до ліа-дей, а інших сто, розумніших, заперечать, що то він був у задумі — "відключився", бо така в нього голова і на те він Нечаєнко.

Він кілька годин напружено і вперто повторював той шлях, який пройшов за попередні роки,— але тепер він насамперед зосереджувався на запереченнях колишніх опонентів, які раніше так переможно відкинув, на всіх тих збуреннях і вузьких місцях, які свого часу сотали з нього і його однодумців .життя (бо ж наші нерви — то і є шагренева шкіра, міра нашої довговічності); не менш зосереджено переглядав він і те, що колись легко далось йому, бо легкі рішення завжди викликали в нього підозру.

І поступово групувалися у його свідомості різні припущення, і вони були невтішні. Одне з них було таке: наші лабораторії не здатні забезпечити контроль за якістю

металу на тому рівні, який потрібен для режимів машини Н-800 (але що ж тоді казати про вимріяну— майбутню!..)..

Друга група припущень збиралася навкруг моторошного міркування: чи ж дозволяє рівень нашої технології у принципі втілювати такі проекти, як Н-800? Яки*° ні — то виробництво цієї машини було грандіозною авантюрою.

..Заступник Нечаєнка Рюрик Корнійович Із свого кабінету не виходив. Тут стояла справжні спека, бо всі вікна були звернені на південь. Білі завіси, що затримуй вали сонце, і розчинені фрамуги, які мусили впускати прохолоду, не допомагали: повітря було нерухоме й гаряче. КБ наче паралізувало. Ніхто не працював. Конст*

руКТОрИ І ТеХНІКИ ЮРМИЛИСЯ у КОрИДОраХ, КуриЛИ І ТОВ4

кли воду у ступі — все про Нечаєнка, про Н-800 і прё те, що ж буде далі.

Рюрик перекладав на столі синьки, але й він думав проте саме. Що там робить Нечаєнко? Розгубився хазяїн, і тепер сам не знає, що казати людям і що робити... Через це і замкнувся. І ловив себе Рюрик на тому, що він хоче, щоб саме так і було, тільки не дуже в цё вірить.

І знову колупався у своїй глибокій душі. Звідкіль у ньому ця недоброзичливість? Та, власне, недоброзичливості й не було. Нехай старому усіляко щастить, нехай. Тільки щоб оця катастрофа виявилася... справжньою, нищівною! Уявляти собі це, думати про це було солодко, ой, солодко, як кохати палку молодицю, як умовляти принадну дівчину.

— Це потрібно для мого самоствердження,— сказав собі Рюрик нарешті.— Всі творчі люди такі, і це їм не заважає бути творчими і навіть геніями. Академік Нечаєнко зневажає академіка Шальварського, Тургенев не любив Добролюбова, а Толстой — Тургенева, о! А я сам собі влаштовую моральні аутодафе... Будь сам собою ти, Рюрику, і нехай собі гине Нечаєнко, якщо так розсудить доля!

Задзвонив телефон, Рюрик ухопив трубку: "Альоу?!" Дзвонили з обкому партії. Сердилися, що Нечаєнка немає на місці, і сповіщали, що комісія міністерства для розслідування причин аварії на Чайці прибуде сьогодні, її очолює відомий вчений академік Шальварський. До складу комісії увійдуть також і харків'яни, у тому числі доктор наук Дем'янко. Просить негайно довести це до Нечаєнка. Партком уже знає, тільки ніяк не може знайти головного конструктора.-

Вже й трубка охолола, а Рюрик, збуджений, бігав по кабінету. Он як: за якихось п'ять чи десять хвилин дб дзвінка він згадав ворожнечу між Шальварським і Нечаєнком — і на тобі! За три-чотири години Шальвар-. ський власною персоною вступить на територію заводу.,

Може, справді доля нагородила його славним даром провидіння?! А чом би й ні? Є таки в ньому щось! Щось невловиме й неповторне!

Знову телефон. Цього разу буденний голос Погорільця:

— Куди це Нечай щез?

— Мислить. Не знаєш? Йому як приспічить мислити — він зривається з місця і кудись біжить.

— Ти, я бачу, дуже веселий. Ми тут вирізали лопатку. Як і говорили, з готового диску. Треба порадитися...

— Приходь.

Третій дзвінок утвердив Рюрика в його піднесеності. Бо ж дзвонив сам Шальварський. Рюрик розмовляв із ним підвівшись.

— Добрий день, Борисе Антоновичу! — сказав Рюрик.— Вже знаємо і дуже задоволені. Це не лестощі, я вас запевняю. А ще я вас запевняю, що тут ніхто, ні одна жива душа не думає, що академік Шальварський — мед!.. Сьогодні? — перепитав Рюрик із задоволенням.— Що ж; це ваш стиль. Без помпи. Так. Так! — вигукнув він.— Цей робітник виживе, йому перелили кров і все таке.

Рюрик любив комфорт, через це він доточив до свого телефону довжелезний шнур. І тепер він узяв апарат, переніс його на вікно і відсунув завісу. Із фрамуги в кабінет текло настояне осіннє повітря. Рюрик говорив твердо і затято — щоправда, при цьому він усміхався, але ж його співрозмовник ніяк не міг бачити тої посмішки, хіба що відчути її віддалений присмак:

— А настрій на заводі такий, Борисе Антоновичу, що ні турбіну свою, ні батька Нечая ми скривдити не дамо. Треба шукати браку в металі або ж похибок технології. Що ж до машини...— Рюрик виявив коректну невблаганність, приправлену, щоправда, тою самою легкою посмішкою.— Турбіна Н-800 — гордість нашого заводу і цілої галузі. Так само, як Нечаєнко — гордість вітчизняної науки і техніки. На тому стоїмо, Борисе Антоновичу.

Після цієї тиради Рюрик трохи притих. Він слухав і світлішав обличчям і наче розм'як, потім його огорнула меланхолійна задума, і знову він пожвавився, і весь час неголосно відлунював московському співрозмовникові:

— Хіба?.. Якого ж це реалізму?.. Дякую за оцінку...

Зворушений. Кажу: зворушений!.: Призначайте час, а ми — як солдати. Все перекажу. Завтра зранку я — у вас. О так... О так... хто ж вас не знає!..

Потім він поклав трубку, переніс телефон на стіл і подумав: "Це — означеність і перспектива. Переді мною — Рубікон. Переходити чи не переходити — that's question!* і пошепки сказав:

— Ten-пер ми ппо!.. Ten-пер ми, кажу я вам, ппо-ба-ччи-мо!..

Прийшов Погорілець, Рюрик вислухав його міркування і сказав:

— Тут є маленька новина. Міністерську комісію очолює академік Борис Антонович Шальварський.

— Не маю честі знати,— відповів Погорілець.

— Комісія відразу ж розділиться. Шальварський працюватиме на заводі, а його заступник — на ДРЕС. Заступником буде харків'янин Дем'янко. Знаєш такого?

— Чесний і справедливий чоловік,— відказав Погорілець.— Знаю ще за Чайкою.

— Потім вони з'єднаються тут, у Харкові. На заключному рівні приєднаються особи вельми значні. Зрозумів?

— Зрозумів. Щось у тебе все це схоже на якусь шаманську молитву.

— Якби ж ти розумів, дорогий мій робочий клас. Ти, Олесю, старший за мене, та от сидить у тобі, розумієш, такий пренаївний максималіст. Однак ти у нас із Не-чаєм своя людина, тобі скажу: Шальварський — не той чоловік, котрий їстиме з вами пуд солі, аби знайти істину,— він її не шукатиме. Шальварському потрібна проста і логічна версія і — головне — винні, щоб їх покарати.

• — Ич,— сказав Погорілець спокійно.

Він не знаходив у собі заперечення проти такого визначення, як "максималіст". Мабуть, у слові була своя правда. Погорілець любив ясність і означеність у взаєминах як з металом, так і з людьми. Слюсар-турбініст вищого класу, Олесь Погорілець працював на балансуванні і облопачуванні роторів, на наладці і балансуванні безпосередньо на монтажі агрегатів; він знав утіху токарної роботи, стругання або надточної різьбошліфовки, він відчував якусь аж містичну шану до ливарників і ковалів, але його робота — то була робота особлива, то був ручний труд маестро; він і Толика свого віддав у таку слюсарну бригаду, щоб за пару літ хлопець навчився зварювати метал електричною дугою і різати його газовим полум'ям, паяти його і шліфувати, та найперше став би нянькою і вихователем металевих речей.

Мабуть, Олесь Погорілець не міг не бути максималістом. Навіть ті з його колег, що мали флегматичну вдачу і не втручалися, куди їх не просили, а воліли зосереджено робити свою справу,— навіть вони, якщо пахтіло1 від когось неохайними вчинками або ж мерехтіла словесна полова,— навіть вони презирливо стискали рота і гидливо відверталися. А Олесь Погорілець був чоловік діяльний, він — втручався. Рюрик це знав.

— Академік Шальварський — то чоловік, який звичайно приїздить із готовою концепцією. Колишній запеклий ворог Нечаєнка.

— Вибачай,— сказав Погорілець.— Все це якась піна.

— Я розумію,— Рюрик став ледь-ледь іронічний.— Здорова пролетарська мораль. Комісія почне працювати завтра. Я зранку й піду. За принцип, за завод, за батька Нечая встанемо грудьми. Ну… а якщо конкретніше — що скаже робочий клас? Є припущення?

Погорілець з досадою прицмокнув. Відповів:

— Припущення скромні. Либонь, і сам знаєш: вади металу, технологічні помилки…

— Ну?

— Як варіант: задовга остання лопатка. Рюрик націлився на Погорільця пальцем:

— О! о! о! Оце ми й повинні відкинути. Але…— він закусив губу.— Бачиш, багато причин — це все одно, що жодної. Так діло не піде. А нам треба… мобілізувати всі можливості. Всі. Підняти весь завод, підняти Чайківсь-ку електростанцію, вистояти! А для цього, шановний гегемоне, нам треба погодити, з чим підемо до Шальвар-ського.

— Про мене, підемо з правдою.

— Так-так,— сказав рівно Рюрик.— Тоді послухай цю правду. Хто винен, що завод досі не має належної експериментальної бази? Держплан чи ми з Нечаєнком? Хто винен, що лабораторний корпус будують третій рік, що конструктори працюють, як у

мурашнику? А хто буває винен, коли метал не відповідає кондиції? Знову Держплан? Міністерство? Яке? Відразу півдесятка міністерств? Геніальна концепція, от її й несімо.

— Точно так,— сказав Погорілець.— Несімо і її.

— Дорогий товаришу! — із співчуттям сказав Рюрик.— Мій любий екстра-слюсар, ти можеш сказати все, що лиш тобі заманеться, і з твоєї голови не впаде й волосинка.

Погорілець зітхнув:

— Ой, словеса, хвороба наша!

Африкан Безтямко був справжнім колектором плі" ток. Він упхався до Рюрика, щось базікав про потреби експериментального цеху, а той дивився на нього прозоро і усміхнено. Безтямко нараз запитав:

— Шальварський — що за один?

— Нічого собі. Із тих, що "віні, віді, віці", якщо ти знаєш, що це таке.

— Де вже нам. Віні, віді, віці безневиннії дівиції

— Цьому академіку потрібен моральний труп Нечаєнка, він тільки за ним і їде.

— Цього разу матиме,— сказав Безтямко 8 задоволенням.— Буде йому труп, буде.

Рюрик із цікавістю подумав, що для цієї старої людини нормальний стан духу — це нуртування ненависті. Він різко кинув:

— Ми повинні бути реалістами. Тільки й того. І гуманно ставитися до людей! — Рюрик нараз перемінив тон і продовжив, довірливо притишивши голос:— От краще послухай, що мені сказав Шальварський по телефону. Я не чекав. Каже: "Ви нереалістично оцінюєте ситуацію. Ви молодий і обдарований командир у нашій конструкторській справі,— це він так каже,— ми у міністерстві і в академії покладали на вас великі сподівання". Каже: "Буде прикро, якщо ви на самому старті такої прекрасної кар'єри зламаєте собі шию!" Я ж знаю, ти ненавидиш Івана Гнатовича, і оцей-от." Шальварський — він мене просто залякує! Каже: "Зламати шию — це страшна травма, бо вона не зростається!".

— Диви,— відзначив Безтямко із повагою,

— Каже: "Хребет до пори може гнутися, але коли він вже ламається — то остаточно! Я, каже, особисто буду глибоко засмучений, якщо турбінобудування вас втратить. Подумайте до завтра!" Чортів ієзуїт.

— А ти й подумай, Рура,— мовив Безтямко.— Маєш трошки часу — от і подумай. Бо отоді, як робили першу машину Н-800, я цілий тиждень терся коло стенду. Мені кажуты старий дідько, маєш пенсію, їдь собі на річку й ловн раків, не трися під нашими робочими ногами. А я чув нутром: не піде машина! Я й старому тоді &азав. Чітко. Науково. "Ну, старий, може, машину ти придумав і добру, а тільки зліпив її соплями".

— Та чому ж?

Безтямко опустив набряклі фіолетові повіки, трохи пожував блідими губами. Тицьнув у простір пальцем:

— Тиск пари… Там у перших ступенях такий тиск дари, що ротор спливає, як тріска у воді. І вже вся ота ваша циферія —пливе. Пойняв, Рура?

Рюрик, не кліпаючи, дивився на Безтямка — ніби вперше збагнув, хто біля нього

сидить. Він тихо сказав:

— Ну — Леонардо. Резерфорд. Мені це саме вчора казав Нечаєнко.

Аж тепер сторопів Африкан Безтямко:

— Ві... він — зна-ав?!

Він передбачив цей феномен. Щоправда, говорилося про майбутню машину, на тисячу двісті мегават.— Не витримав Рюрик — похвалився перед Нечаенковим ворогом: — Це своє спостереження Іван Гнатович подарував мені для докторської. Щедро! Якщо ви дозволите, я й ваші міркування... З посиланням на вас, звичайно... З посиланням на твій, Африкане, бездоганний досвід! І, між іншим, на комісію тебе теж покличуть.

— Кому я нужний — напівграмотний пенсіонер. Коли треба, я їм напишу!

— Можеш навіть анонімно,— кинув Рюрик іронічно.

— Скажеш. Та мене всяка собака впізнає за самим тільки стилем ізложенія. А ти пильнуй і думай.

— Слухай...— сказав Рюрик, розглядаючи синьки на своєму столі.— Тетяна Музика — вона що, у вас живе?

— Стелка привела і держить. Мені байдуже, а бабам треба виговоритися. І до лікарні близько.

— І як же там їй... у вас?

— Воно тобі нада?

— Стане вдовою. Передчуття.

— Не каркай. "Як же їй"!.. Стелці помагає, пере з нею разом,— борщ варить. Хай живе, хоч воно й той...

Безтямко не розповів, що вчора вночі, прибрівши додому, він здивувався тиші у квартирі і, з'ясувавши, що Стелка спить, ступив на кухню і взявся до діла. Він виймав з буфета тарілки і гупав ними об підлогу, а потім з хряскотом трощив каблуками уламки. В такі хвилини Стелка завжди стояла у дверях і мовчки спостерігала, як дід

вгамовує п'яну лють, потім так само мовчки насипала йому борщу і поверталася до своїх справ: до ванни прати, або до плити варити, або ж на свій диван — в'язати собі кофтину чи дідові светр; на господарчі справи удень вона не мала часу — кіно, танці, співи.

Черепки з підлоги не прибирала до ранку, щоб Африкой бачив наслідки своїх вечірніх розваг. Дід у таких випадках брав швабру і згрібав черепки у куток. Не снідав — грюкав дверима, біг кудись похмелятиоя. А на заводі з'являвся у своєму звичайному розлючено-нормаль-ному стані.

Найдешевші тарілки Стелка прикуповувала у підваль-чику за рогом; в цілому ж то була велика сімейна таємниця.

Так от учора на хряскіт трощених тарілок у дверях кухні постала Тетяна Музика. Тільки мить дивилася вона злякано, а потім вернулися до неї печаль і байдужість. З-за її спини прослизнула Стелка, підхопила з плити 1 поставила на стіл сковорідку з котлетами, і вони обидві пішли спати.

— Лікують грамотно, я нічого не зміг додати. Затяжний шок. Стан важкий. За такого стану ліомирає кожен п'ятий. Така статистика.

— Але ж він ще молодий і здоровий...

— Був здоровий. Дай-но мені руку. Помовч, прошу тебе. Не сіпайся. Скажений пульс. Ти зна^єш, який у тебе пульс? Ваню, забодай тебе... У тебе пульс — сто. Ти вважаєш, що це нормально? А я вважаю, що ти повинен лягти у ліжко і не рипатися.

— Льово, ти мені зараз даси якісь ліки або встромиш якийсь укол, бо я не маю найменшого права на те, щоб злягти, а якщо ви змусите мене зараз відключитися від діяльності, я вам закатаю летальний кінець.

— У тебе жарти як у моєї тещі борщ, навіть гірше, їсти не можна... Є пара свіжих анекдотів. Ти знаєш, як помер видатний мічурінець? Упав з клубники. Серцевий приступ був?

— Вчора. Так, дрібничка, трохи стисло і одпустило.

— Якби не одпустило, ми б з тобою тут не розмовляли. Нітрогліцерин?

— Валідол.

— Не розлучайся з нітрогліцерином. Сьогодні ж побувай у кардіолога.

— Ти не закінчив про Музику.

— Лікують. Мабуть, завтра повторять переливання крові. Я контролюватиму, це я тобі гарантую. Ні, ти, член-коре, ти розумієш, що це таке: сидиш собі на роботі, а в тебе пульс — сто! Комусь розповісти... У мене є нітро-гліцерін із собою, на, візьми, а оце седуксен, прийми відразу дві таблетки. Я сказав: відразу, при мені, воду на. Ваню, забодай тебе муха!

— Ти знаєш, Льовочко... Мені, про Костя Музику казали: нічого й нікого не боявся, а начальству від нього діставалося, наче гірчицю ложками їли...

— Такий вреднючий? Це дає шанси.

В цю мить до кабінету Нечаєнка зайшов Рюрик Рибченко. Він побачив блідого Івана Гнатовича, котрий си" дів ^>іля журнального столика, стомлено простягнувши ноги, а поруч із ним — заклопотаного маленького чоловічка з лисим черепом, тонким, як лезо, носом і пронизливими, близько поставленими чорними очима. Той чоловічок тримав Нечаєнка за руку і щосили вдивлявся у чисту стіну, а тонкі його губи відтворювали чи то посмішку, чи то гримасу болю.

— Знайомтеся,— сказав Нечаєнко.— Лев Ісаакович Смоленський, доктор наук, кращий травматолог міста і республіки. Рюрик Корнійович Рибченко, надія нашого міністерства, академії і світового турбінобудування.

Рюрик спалахнув: йому здалося, ніби Нечаєнко чув його з Шальварським розмову. Однак чемно привітався з травматологом і запитав:

— Щось?..

— От іменно,— відказав Лев Ісаакович. Він розпростався, як пружинка, і звівся на ноги.— "Щось"! Будемо так називати приступи стенокардії і загальний стрес. Передінфарктний стан стоїть отам-о, за порогом.

Він показав рукою на двері, і Рюрик механічно туди поглянув, щоб на власні очі

пересвідчитися, що там зачаївся Нечаєнків передінфарктний стан. З худого і стомленого обличчя лікаря нараз ніби стерли гумор, воно зробилося похмуре і заклопотане. Таким він і пішов, коротко попрощавшись.

Нечаєнко вислухав новину про Шальварського і ніяк не зреагував. Він показав очима на крісло і, коли Рюрик сів, роздумливо мовив:

— По-перше, не надавайте великого значення тому, що тут казав мій старий друг. Він не терапевт, а травматолог, а в мене, як бачите, кінцівки і щелепи ще цілі. По-друге... Казати про конструкцію турбіни Н-800 — значить, казати про лопатку останнього ступеня. Там більш немає жодної дискусійної позиції. Завтра їду на Чайку. Працюватиму там із Дем'янком. Мабуть, візьму з собою Погорільця. Ми довго там не будемо, там нічого довго робити^ А ви зостанетеся на заводі і візьмете на себе перші удари нашого великого опонента. Заходьте увечері, дещо пер^ глянемо... Ганна Іванівна, як я сподіваюсь, дасть наіі чаю.

10

Нечаєнко всадовив Рюрика у своїй кімнаті, озброїв паперами, а сам пішов на балкон — прекрасний довги$ балкон, що тягнувся вздовж двох кімнат і кухні, нач^і навмисне створений для роздумів. Коли постать Нечаєнка рухалася сюди-туди вздовж вікон, всі знали, що турбувати його не слід. Він походжав, і поруч із ним шуму* вала верхівка осокора, ляскала задубілими глянцевими листками. Він давно вже розрахував, як саме у разі нагальної потреби можна вистрибнути з балкона, щоб зачепитися за його гілля і не вбитися. Нечаєнко розумів, що навіть думати про Шальварського недостойно і принизливо...

їхній давній конфлікт не мав принципової основи — самі лише словеса та пересуди. Казали, наче Шальварський колись вважав Нечаєнка основним конкурентом на посаду директора науково-дослідного інституту, бо сам він був тоді кандидатом, а Нечаєнко — доктором наук. Сам Іван Гнатович зроду не мріяв про посаду директора і чутку вважав безглуздою...

Науковий центр приймав делегацію з Якутії, господарем прийому в той вечір був Шальварський, і, силкуючись виябити товариський гумор> він називав якутського академіка "друг степей тунгус". Спочатку це викликало посмішки, якут сміявся веселіше за інших, потім, коли Шальварський повторив свій жарт вдруге і втретє, усім стало ніяково, а коли він поніс те саме у четвертий раз,— Іван Гнатович втрутився і вибачився за Шальварського перед усіма.

Після прийому Нечаєнкові шепотіли: "Божевільний, маєш ворога до скону".

Конфлікт поглибився, коли Нечаєнко — років із п'ятнадцять тому — висловився критично про одну недолугу

статтю Шальварського... І тоді, й сьогодні він розумів основне: істинно наукове змагання між ними було неможливим,— вони жили І діяли у площинах, які ніде не перетиналися.

Десяток років тому Нечаєнко із своєю лабораторією розробив математичну основу теорії лопатки останнього ступеня і розпочав найсміливіший проект свого життя —

турбіну Н-800. І — поряд із природним недовір'ям скептиків і не менш природними сподіваннями ОПТИМІСТІВ— відчув глухий опір. Потім цей опір зробився активний. Далі у науковій пресі з'явилася стаття доктора наук Шальварського про безвідповідальний авантюризм Нечаєнка І Його шкідливі намагання впровадити антинауковий волюнтаризм навіть у галузі математичного аналізу.

Тоді Нечаєнко зрозумів, що справа серйозніша, ніж йому здалося спочатку...

Шальйарський став директором великого інституту. Його Інститут найкраще забезпечувався найновішими приладами й апаратурою, його працівники жили в хороших квартирах у центральних районах міста, і черга на поліпшення житлових умов у нього була найменша. Більше того: інститут мав пристойну наукову репутацію — всупереч тому, що за п'ять-шість років Шальварський вижив з інституту всіх, хто грішив власною думкою.

Пожежа ще ледве зайнялася, коли одної доброї днини Іван Гнатович зустрів в алеї саду давнього товариша й колегу Федора Юрійовича Дем'янка. То був прекрасний інженер і вчений, енергобудівник, який років десять керував енергомонтажем на Чайці, а оце вже кілька літ очолював відділ в інституті Шальварського. Дем'янко кинувся до Нечаєнка з привітанням — Іван Гнатович побачив, що смагле Федорове обличчя з ясними очима світилося щастям.

— Ось! Ось! — сказав він і вийняв з кишені тонку сіреньку книжечку. ^

— Що? Маєте великі надходження? — не зрозумів Нечаєнко.

— Це трудова книжка, Іване Гнатовичу! Не розумієте? Я звільнився. За власним бажанням! Тепер розумієте?

— З ці^Т причини ви такий радісний?

— Охо-хо-хо! — Дем'янко ніколи не був такий по-хлоп'ячому збуджений і нестримний.— Мій дорогий і наївний Іване Гнатовичу! Сьогодні один з найщасливіших днів

мого життя! Ви не уявляєте, ви не можете уявити, який нечуваний прилив творчих сил і яку жагу життя викликає сама лиш думка, що я більше ніколи—ніколи, боже ж мійі— не перебуватиму під одним дахом із Шальварськимі І тут у Дем'янкові заговорили його запальні предки, мабуть, як він сам казав, половці і печеніги: в нього роздувалися ніздрі і блимали білки:

— Більш ніколи не побачу цієї вражої {єзуїтської пики, цієї мерзенної істоти!!..

І знову хвиля ейфорії, посмішка небесного блаженства:

— Яке повітря, Іване Гнатовичу!.. Ходімо, покатаємося над парком на підвісній дорозі! Г$? Ви ж ніколи не каталися. Море лісу, краса, повітря, як морс! А ви знаєте, хто сьогодні не менш щасливий, ніж я? Сам Шаль-варський! Він з першої хвилини, як ми тільки глянули одне одному у вічі, вирішив: або я — або він. Він ніколи не чекав від мене такого подарунка: "За власним бажанням!.." Охо-хо-хо!

Шальварський умів і любив інтригувати. Він любив і вмів формувати плітки, поширювати їх, а також збирати, і при тому ще й вірити їм. Шальварський умів влазити людям у душу. Він умів розмовляти з трепетною поштивістю або ж німіючи від поваги й

любові, він блискуче володів виразно щирими інтонаціями, а часом дозволяв собі робити напівцинічні зізнання про себе самого, що межували з самобичуванням (от, мовляв, бачите, і я, Шальварський, такий самий грішний, як усі, і цього не приховаєш!..).

Що ж до баталії із Нечаєнком, то професор Шальварський мав дивовижний хист завчасно зайти саме у ті двері, куди тільки лиш збирався із своїми оправами Нечаєнко,— і тоді, Ідучи по його сліду, Нечаєнко наштовхувався на якусь стіну. Власне, прийом міг бути й поштиво-крижаним, і зневажливо-панібратським, стрима-но-настороженим, роблено-доброзичливим або ж іронічно-зарозумілим, залежно від характеру господаря кабіне-fy,— але внаслідок таких візитів на його справи і клопотання незмінно лягало чавунне "ні".

Хтось із клевретів Шальварського писав анонімні наклепи,/а Шальварський підіймався на трибуни і оголошував їх, як перевірені факти. Потім Нечаєнко ті наклепи спростовував, спростування були прості й беззаперечні, їм вірили, але ніхто не проголошував їх з трибуни,

3 1-15

65

Інтрига набула масштабності, сягнула високих сфері Івану Гнатовичу довелося кілька місяців ходити без роботи. Кінчилося літо. Уперше з того часу, як народилася Алінка, він з болем у серці проходив повз кіоски, де продавали виноград, персики, кавуни й дині: він не мав грошей, щоб купити своїй дитині цю звичну осінню розкіш.

Жили на зарплату економіста, що її приносила Ганна Іванівна. Вона не докоряла йому, бо розуміла суть справи і суть його особистості; він цінував — він знав, що за таких обставин багато хто з його друзів і знайомих мав би вдома не надійний тил, а виснажливу і дошкульну партизанську війну. Ганна Іванівна була тоді не просто уважна і делікатна, але й ніжна і закохана,— і через це у ту жахливу пору він носив у собі пекучу жовч од несправедливості й поразки і добре літепло подяки й відданості.

Поступово вся та ядуча курява, що її пристрасно й талановито збив Шальварський, почала осідати. Нечаєнка запросили на найприроднішу для нього і давно омріяну посаду головного койструктора заводу, а ще за кілька років він став членом-кореспондентом Академії наук України. В той самий час крізь поріділу пилюку все виразніше проглядалася гола-голісінька постать Шальвар-ського.

Шальварський завжди виявляв неабиякий організаторський хист і невичерпну працездатність. Він робив чимало переконливих справ, особливо коли вони були на виду чи просто вигідні; врешті, саме ця обставина звільнила життя Івана Гнатовича від зловісної тіні: Шальвар-ського запросили на адміністративну роботу в один з московських академічних інститутів, і він назавжди виїхав з міста.

Ніхто краще Нечаєнка не розумів небезпечної помилковості того переводу; але щоб це довести, довелося б знову покинути справу і кинутися у безконечну закулісну боротьбу, роздрібнюючи свій розум ученого і заживаючи слави інтригана. Нечаєнко відкинув саму думку про це. Він із розумінням згадував свою колишню зустріч із

щасливим Федором Дем'янком в міському саду, порадів сам за себе і викреслив Шальварського із пам'яті.

Отже, навіть згадувати, всього лиш згадувати про нього, було негоже, що б він там не очолював сьогодні...

Нечаєнко труснув головою, озирнувся, пройшов балконом уздовж вікон, заглядаючи — де Ганна Іванівна.

Вона поралася у напівтемній спальні. Він зайшов до неї і тихо сів на канапу.

Тим часом Рюрик боровся сам із собою у кабінеті Нечаєнка. То була не дуже велика кімната, ще й захаращена усякою всячиною: правим боком до .вікна, ..обличчям до широкої тахти стояв великий письмовий стіл. На ньому не було жодної речі, крім настільного календаря, і цей стіл діяв на Рюрика гнітюче. У нього ніколи не було такого великого стола, і ніколи в житті на його робочому столі не було такої стерильної чистоти. Поруч із дверима стояв креслярський кульман. Стелажі у кабінеті були великі, верхні стоси книг підпирали стелю, і сейф у кутку, у проймі стелажів, що сходилися кутом, був великий для цієї кімнати і скидався на сірий гардероб.

Тут було чисто. Під ногами лежав золотаво-жовтий килим.

"Досьє" у старій вишневій папці (тиснення: "Делегатові III з'їзду профспілок України") було у середній шухляді стола. Рюрик якось не наважився витягти його на божий світ і вивчав документи, витягаючи їх звідти бдин по одному. Боротьба із самим собою розпочалася Э ньому тієї миті, як він познайомився із листом одного академіка, і дійшла кульмінації, коли він надибав на висновок однієї старої експертизи.

Він.подивився на свою наречену. Вона сиділа на тахті, підібгавши під себе ноги, короткий золотавий халатик ледве прикривав коліна, і в напівтьмі її ноги скидалися на дві великі білі рибини. Він придивився і прошепотів:

— Алінко... Любенька... Спить?

Він тихо обійшов стіл і наблизився до неї. Побачив умиротворене личко і напіврозтулений рот, губи були зворушливо довірливі, ніжні, і в неї ледь ворушилися ніздрі у спокійному диханні. Рюрик прошепоїів без

звуку:

— Заснуло серденько моє... Моє щастячко... Спи, любесенька. Така ти слабенька — а нерви нам потрібні, потрібні, ой-ой.

Він так само безшумно повернувся за стіл, ще раі переглянув два разючих документи — тримав їх у руках і сам собі не вірив і вже боявся покласти на стіл. Він Думав:

папери^ підніо пальці до скроньг легенько їх стис

"Стоп. Ще раз. Я

Поклавши

і впустив руки вздовж тіла.— Дивись собі в душу І відповідай:

— А якщо це підлість?

— А якщо це зрада?

— А якщо це і підлість, і зрада з кар'єристських міркувань?

— Думай і відповідай. Ти хочеш зостатися порядним!"

Рюрик так напружено думав, що навіть не ворушився,

"Чому ти не показав Нечаєнкові документ про порушення технологічного процесу на паянні бандажа?..

…Ні, ти не жалів Толика Погорільця, тобі байдуже до Толика Погорільця. Відповідай!.."

Він не витримав напруження, зітхнув, розслабився. Потім старанно переписав обидва сенсаційні документи, сховав копії у внутрішню кишеню і вже потім відповів:

"Я змовчав про той брак, щоб не засмічувати увагу дрібницями. Нам треба виявити головне й найголовніше.— Рюрик зітхнув із полегшенням.— Так... Далі... Якби люди знали, як багато я м о ж у. У цьому черепку,— він торкнувся лоба,— видатний і потужний розум. Я можу зробити чимало, коли мені розкувати руки. Нехай старий іде в науку — а сюди прийшов я. Я робитиму турбіни. Які турбіни я робитиму, боже мій! Хіба — для себе?"

У сьогоднішніх нервових повідомленнях Льва Ісаако-вича не було нічого втішного, але в них була надія, і для Івана Гнатовича думка про Музику втратила свою виснажливу нав'язливість. З добрим почуттям згадував він слова Дем'янка: "Його любили начальник будівництва і парторг, бо він фонтанував ідеями, як молодий кит,— у тому числі дикими..." Цікаво, чи ж люблять цього славного чоловіка його теперішні начальники?

У грудях так само лоскотало — найперша ознака прискореного пульсу, але він знову міг переходити в той, інший, мабуть, зовсім інший світ. Там між трьома осями координат жила пульсуюча іскра функції, і вона набирала небезпечно крутої траєкторії. Нечаєнко передчував, що вона не втримається, що взаємодія, запропонована його уявою, виявиться руйнівною, але він хотів пройти шлях до кінця. І напружував свою творчу силу, і та іскра поволі-поволі, поштовхами, ніби навпомацки, ніби дуже обережно підіймалася по висхідній...

Ні він, ні Ганна Іванівна не засвічували у спальні світла. Щойно вона поралася біля шафи, щось там перекладаючи,— сьогодні, здається, привезли із пральні білизну,— а вже кудись вийшла, а Нечаєнко сидів так само нерухомо і працював.

Ці хвилини були як безмірні прірви у плині часу — так само із часу міг випасти цілий день чи, може, тиждень. Кожна мить такого стану виповнювалася роботою, кожна мить могла нести в собі еврику місткістю у сто років шукань і твор.чих мук, а всі разом ці миті з надзвичайною швидкістю спікалися у цілі брили часу.

І ось, уперто долаючи уявну взаємодію, пульсуюча іскра функції лихоманково заблимала у перенапрузі, яскраво спалахнула і згасла, і вся абстракція зруйнувалася, але ж його думка водночас працювала з речами матеріальними, і він побачив внутрішнім зором, як не витримали циклопічного навантаження лопатки його майбутньої машини і... "посипалися" — і він навіть відчув своїми нервами, у яких саме вигинах довгого тіла лопатки накипало надмірне навантаження, як неймовірної сили тиск пари і відцентрова сила ламають тендітну бідолаху...

Він глибше вдихнув повітря — ще не уловив свого власного пожвавлення, вдихнув ще раз, глибше, пожадливіше, і зрозумів: у прочинене вікно з балкону запливав струм тютюнового диму і слався по кімнаті, він пізнав "Опал", і тоді зрозумів: то на балконі потайки курила Ганна Іванівна.

Щоб він не знав! Вголос засміявся: ховається, як школярка.

— Ти чого? — прочинила вона двері.— Увімкнути світло?

— Не треба... Нехай так...

Вже було зовсім поночі. Однак він чітко вловлював темну постать дружини. Ганна Іванівна ніколи-у його сприйнятті не була остаточною. Він бачив її водночас усією, якою лиш вона була й бувала впродовж життя: закоханою дівчиною і розквітлою жінкою, і молодою Алінчиною мамою, міцною рум'яною богородицею, і надійною, вже трохи й підтоптаною подругою свого життя,— для нього в образі Ганни Іванівни не було послідовної зміни станів і якостей, вона була об'ємна і у просторі, і у часі також, і ця часова об'ємність відводила від Ганни Іванівни загрозу старіння і руйнування і ставала для нього особливо відчутною у пору відпочинку, роз* слаблення чи навпаки, емоційного піднесення.

Ганна Іванівна завжди уловлювала такий стан чоловіка, вона й зараз знітилася, розчулена, і тихо, нібито несміливо, наблизилася.

Колись вони вважалися далекими родичами — нерідна тітка, з якою виросла Ганнуся, доводилася Йвановому батькові багатоюрідною сестрою, щось тринадцята вода на киселі, і коли Ганнуся вперше з'явилася в Івановому домі, вона манірно мовила: "Добрий день. Ви, мабуть, Ваня? А я ваша кузина". Він уважно подивився на худеньке й кирпатеньке дівча і сказав: "Ну, здрастуй, кузя!" Вона наче вдавилася, потім спалахнула, та врешті розсміялася і простягла йому руку: "Здрастуй, Кузя!.."

Так вони й звали одне одного "Кузя", аж поки підросла Алінка і назвала батька Івасик-Телесик. Відтоді "кузя" вживалося рідко— х л

— Що, Кузю?..— запитав він.

— Агов, Кузю...— відказала вона і присіла на канапу поруч.

Йому пригадався натовп циганок біля Левади, і маячня про жінку, котра вилила на його слід погану воду, і своя тодішня думка, що то мовилося про Гостреньку... Ту дівчину назвали Гостренькою його товариші, бо вона мала гостреньке підборіддя, милі гостренькі вилиці і рівний гостренький носик і однак була гарна і ніжна: тонка, гнучка, повногруда, червоновуста, весела, як весняний горобчик. Він був до нестями закоханий в ту дівчину, і вона пояснювала йому мову квітів, і навіть користувалася цією мовою. Щоправда, коли він Почав сприймати її квіткові висловлювання за чисту правду (наприклад, коли вона йому дарувала, прощаючись, червону й жовту квітки, він розумів це як освідчення у коханні і жаль з приводу розлуки), вона у відповідь ухильно сміялася своїм ніжним гостреньким голоском.

Потім у його домі з'явилася Кузя,— вона приїхала вчитися,— за кілька тижнів розібралася в інтимному житті Івана і одного разу заявила люто: "Ота твоя Гостренька — просто гадина!" Він на неї дуже розсердився, а вона заплакала...

Врешті Кузя здобула перемогу. Якось увечері вона прибігла додому розпашіла, нетерпляча, аж заїкалася від хвилювання, але виклала Іванові відразу все, про що дізналася, Гостренька, як виявилося, систематично знущалася з Івана. Коли він приходив до неї і стукав у двері, вона казала: "Зажди, Ванюшко, я заразі.." — а сама лежала на тахті і читала книжку або робила собі манікюр, і так витримувала його на східцях годину або й більше, щоб втішитися своєю владою над юнаком; а потім хвалилася подругам цими своїми подвигами.

От про це й розказала йому Кузя, і він зрозумів: усе правда. Невдовзі від Гостренької почали надходити листівки. Він не відповідав. Через півроку він отримав телеграму: "Прийди до мене дуже важливо". Він пішов. Вона із сльозами кинулася йому на шию.

— Ти стільки ходив... стільки ходив... а я не могла тобі відповісти, а от тепер, коли ти мене покинув... Я не можу без тебе, не можу, ні дня, коханий!

Вона цього ж вечора виявила ініціативу і настійність, і вже коли між ними все сталося, вона стискала руками його голову і шепотіла: "Не віддам! Не віддам!", аж поки заспокоїлася. Потім вона якось механічно вимагала освідчення і клятв на вічність, а він розумів, що вона його не любить, і його пойняла тужлива спрага чистоти...

Більше він її не бачив. Десь аж через десять років, коли Нечаєнко став уже досить відомим, він дізнався, що Гостренька одружилася і розійшлася, і зосталася у неї від того шлюбу дочка; вона любить розказувати, що Іван Нечаєнко занапастив її долю...

Ганна Іванівна торкнулася пальцями його плеча. Він не ворухнувся. Вона провела долонею по волоссю. Почала наспівувати: "Ой у полі вітер віє, а жито половіє..."

У ті часи якось зібралася у них студентська вечірка, і він, на десять років старший, був там за рівню, і ні сіло, ні впало захмелів — полетіли гальма, як не було, отак несподівано позначилась на його нервах жорстокість і доступність Гостренької. Всі розійшлися, Кузя лягла спати, і він подався до неї. Відсіч була гостра й остаточна. Прокинувся ранком, глянув — в одну мить його наче ошпарили окропом і скупали в крижаній ополонці, од стиду свого великого він не чув ні рук, ні ніг, ні голови. Він бачив, що Кузя-Ганнуся не спала — вона втупилася у стелю, в її очах був скляний відчай.

Вона поїхала додому — до тої самої стоюрідної батькової сестри, до тринадцятої води на киселі; він щось винувато мимрив, а вона сказала тоном старшої: "Цить, Кузю. Якщо немає — де ж узяти?"

Його пік сором від згадки про те, що сталося, і спочатку він тільки усвідомив, що втратив добру приятельку, а за два тижні після від'їзду Кузі він уже відчував себе закоханим у неї по самі вуха.

Шлюб їх ніколи не був простим. У перші місяці й навіть роки він не знаходив у собі тої відповіді на її кохання, якої шукали разом і він, і вона, це виповнювало життя недобрим почуттям провини, яке часом оберталося порожнечею, а зрідка — роздратуванням. І вони точно — із рук у руки — помінялися ролями, коли народилася Аліна. Ганна Іванівна поринула у своє материнство, а він покохав дружину пристрасно і

неспокійно. Щодня біг з роботи, і, коли їх з Алькою не було вдома, йому робилося так сумно, хоч плач.

— Дзвонив Федір Дем'янко,— згадала Ганна Іванівна.— Він сьогодні вже поїхав на Чайку. Хороша людина. Тебе, Іванку, люблять хороші люди.

— Прокинься, любчику,— сказав настійно Рюрик.— Трохи мене проведеш.

Аліна спустила ноги на підлогу. Вона була здивована серйозністю тону, але більше — загальмована цим раннім сном.

Рюрик пояснив:.

— Ситуація грізна. Я уважно переглянув оці документи. Я хочу тобі пояснити все те, що я зрозумів сам. Але не тут. Але не тут.

Аліна покірно пішла за ним. Вони не чули старших і не схотіли їх шукати. Коли вийшли з під'їзду — Аліна на мить спинилася, вдихаючи повітря. Вечір був тихий, наповнений пахощами трави і теплої міської вологи, він був повен передчуттями, як то буває наприкінці квітня, а не у вересні; дівчина притулила долоню до грудей і зробила нею непевний круговий рух, намагаючись щось у собі вгамувати чи, навпаки, збудити, та зітхнула від марності цих намагань і буденно мовила:

— Ну?

— Розвіяні мільйони, коли не мільярди. Академік Ковтун. Академік Шальварський. Експертна комісія міністерства. Вони всі як один твердили свого часу: лопатка Нечаєнка працювати не буде".

Аліна усвідомлювала серйозність розмови, вона мружила жовто-зелені очі, напружувала свою увагу, але короткий вечірній сон загальмував її, і тому вона не чула

Рюрикових усіх модуляцій, його повторів і наголосів — до неї долинало найсуттєвіше.

— Нечаєнко сам член-кор і може не погодитися з думкою академіків чи експертів міністерства. У тій самій папці є й інші висновки. Стаття в англійському журналі, де лопатку Нечаєнка називають великим світовим досягненням/

• Рюрик обережно вів дівчину під руку. Він закусив сірника, розплескав його кінчиц сталевими зубами. Давно не палив, а звичка повсякчас тримати щось в зубах не полишала його.

— Можливо, причини катастрофи заховані так глибоко, що їх будуть дошукуватися роками. Всі ці роки завод лихоманитиме, і сам Нечаєнко перебуватиме в стані хронічного інфаркту.

Аліна дивувалася: "Він це сказав?"

— Ця комісія, як і всяка комісія у світі, прагне одного і шукає єдиного: переконливої версії, яку можна швидко і безболісно довести. Версія сама напрошується: лопатка Нечаєнка. Ми ж із обуренням відкидаємо цю версію і починаємо боротьбу. Ми вимотаємо з себе і з усіх кілометри нервів, а в фіналі,— і ти повинна дивитися правді у вічі,— у фіналі буде поразка. Поразка!

— Ти хочеш за спокій... заплатити батьковою репутацією? — тихо спитала Аліна.

— Репутація — голе слово. Це навіть не зарплата. Усе показує, що причина саме в

лопатці!

— Що ж з ним зроблять? Невже... посадять?

— Яка дурниця! йому створять можливість займатися чистою науковою творчістю.

— А хто ж тоді буде... головним конструктором?

— Хтось та буде.

— Ну — все ж таки!

— Можливо, я.

Аліна зиркнула здивовано і з цікавістю:

— Це... у тебе... така мрія?

— Слухай. Шальварський сказав так: "Не будьте наївні. З н а м и не борються". І далі він сказав так: "Обов'язки головного конструктора вам доведеться взяти на себе. Міністерство дозволить це без дискусії. Якщо тільки, звичайно, наші припущення щодо вас правильні".

— Які припущеная?..

— Відносно моєї... ділової зрілості. Дівчина, не дивлячись на нього, запитала:

— Тобі тяжко?

— Мені ще ніколи у житті не було так тяжко. Мені найважливіше, щоб ти це зрозуміла.

— Я розумію, тільки все це ще треба збагнути... Просто я знаю, що ти чесний чоловік... І батько так каже.

— І що я тебе кохаю над усе.

Вона спробувала знову сховатися у своїй загальмова* ності, там було спокійніше, але тепер це не вдалося, і те, що казав Рюрик, тяжко давило на неї.

Він казав:

— У нього тяжка воля, я не знаю, чи відомо це вам, його домашнім, але там, на заводі, він усіх — він усіх підминає! Знай: я твій, але ситуація змушує...

Аліна нарешті наважилася:

— Вони хочуть, щоб ми почекали рік...

— Га?

— Рік. Ми з тобою — щоб рік.

— Ого-го!.. Оце так! Це ж чому?!.

— Так вони хочуть. 4

— У такому разі я пропоную поженитися найближчими днями і поставити усіх перед фактом.

— Візьмеш мене до себе? У тебе нам буде тісно...

— Місяць чи два, а там буде квартира.

— А що ж! Взагалі-то можна.— Це прозвучало якось несерйозно, по-дівчачому. Вона хихикнула і спитала тоненько: — А ти часом не робот?!. Ні?.. Точно?.,

О дев'ятій ранку Рюрик Корнійович Рибченко зайшоз у приймальню директора заводу. Засліплений зухвалою надією, він перестав розуміти дійсний масштаб Нечаєнка. Він був бездоганно зачесаний, у новому костюмі. Однак Шальварський його

не впізнав — він примружив світло-голубе око і трохи скривив губи: "А от і товариш... еее?.." Академік погано пам'ятав обличчя людей, від яких не залежав.

— Це я — Рибченко, Рюрик Корнійович,— назвався Рюрик. Шальварський посміхнувся і підвівся назустріч. Рюрик вирішив відразу йти з козирів. — Я маю копії листа академіка Ковтуна і висновку експертної комісії. Обидва документи доводять теоретичну неможливість лопатки Нечаєнка,

Олесь Погорілець був розчарований. Він гадав, що уламки лопаток і самого диску турбіни мажуть розповісти вченим про все. Та ось вони радяться уже багато годин, вересневий день перекотив сонце від сходу до заходу, а ясності немає. Іван Гнатович стомлений і похмурий, всі члени комісії позирають на годинники, бо давно хочуть їсти.

Заступник голови міністерської комісії, який очолював оце виїздне засідання на Чайці, Федір Юрійович Дем'ян-ко підсумував:

— Товариші, отже, ми знаємо, що ніяких порушень режиму експлуатації, великих чи малих недоглядів на підстанції та в машинах і вузлах блоку не було. Оіже, ми робимо єдино можливий висновок: причина аварії схована у самій турбіні. Подальша робота повинна показати, чи йдеться про конкретну машину Н-800 № І, чи про конструкторські прорахунки в цілому. Вважаю, що подальше перебування нашої групи на Чайці недоцільне. Пропоную завтра зранку повернутися в Харків. У мене все. Хто має заперечення чи інші пропозиції?

Всі пішли обідати, а Погорілець вийшов на повітря. Сонце зависло над самим обрієм, навскісне проміння просвічувало Чайку. Погорілець рушив асфальтовим струмочком, він підсвідомо поспішав вийти із тіні велетенського корпусу. І все ще відчував невдоволення.

Дем'янко був колись начальником Чайківського теп-лоенергомонтажу. Згодом працював на заваді і став близьким товаришем самого Нечаєнка, а потім перейшов у чисту науку. Погорілець зустрічався з ним у Нечаєнків, там вони й говорили на теми незвичайні і складні. Дем'янко, наприклад, розповідав про те, як під час монтажу, випробувань і пуску агрегатів із ним відбуваються дивні перетворення: у такі хвилини він починає відчувати роботу металу й залізобетону як роботу свого власного кістяка, своїх м'язів і нервів. У своїй уяві він відтворює, аж наче відчуває тугу впертість атомних напружень, цупку пружність молекулярних решіток, навальне бомбардування молекулами розпеченої пари лопаток турбіни, нестримний шал електронів.

Погорілець теж відчував свою роботу уявою і нервами,— інакше працювати нецікаво,— але йому вчувалася не сутність матеріалу, а душа речі, предмета.

Гб

Лопатка. Він розумів її фантастичну витривалість, І водночас із гострим співчуттям думав про її слабину, бо ж цей сталевий предмет через певний час стане схожий на губку. Пара,— сира, тяжка, жорстка пара останнього ступеня,— вона точить сталь, наче шашіль дерево...

Тож Погорілець щоразу переживав і гордість, і гіркоту, коли нова сім'я лопаток починала свій безконечний біг у щойно пущеній турбіні.

Він вийшов із тіні корпусу і закрокував уздовж шосе, геть від електростанції і селища, і десь аж за півкіломет* ра роззирнувся навкруг. Тепер він бачив те, що хотів.

Біле місто Чайка. Його видно із кінця в кінець і так само наскрізь пронизується воно степовими вітрами, які тут, на Слобожанщині, завжди просякнуті солодким пахтінням луків і терпкістю лісів — чебрецем і очеретами, хвоєю й дубом, і духом масної чорної землі.

Біле місто Чайка від світання до сутінків тримає на гранях своїх будинків сонце; вздовж його вулиць стоять шереги кленів і лип, і осокорова алея пов'язує місто із електростанцією; а парк у степу, на околиці, росте повільно, зате цілу добу лунко лопоче листям.

Мені теж випадало повертатися сюди і ходити цими рівними асфальтами у трудну свою пору — де зустрічалися й любилися дорогі мені люди Федір Дем'янко і Надія Вірська, найжіночніша жінка, яку я лиш бачив у світі. Тут лютував Мар'ян — лицар чесної роботи, святив робітник, велике і вразливе серце, він і зараз тут із своєю сім'єю і вже більше нікуди не збирається, бо за життя таки натомився переїжджати з місця на місце.

А он у тому котеджі жив мій друг парторг Стась Кар-пенко із своєю буркітливою Ольгою, з дочкою Євгенією і хлопчиком Козаком, а отут колись журилася Леся, тендітна і добра, ясна, як літній ранок. Тепер вони з Федором живуть у Харкові.

А отут… А отам… А онде-о… А ось тут-о… Отут ми всі разом зібралися та й збудували біле місто Чайку і поряд із ним — електростанцію, диво енергетики. В цьому суть.

Я ходив цими вулицями, мене, як і Чайку, наскрізь проймали степові вітри; як і вони, я помалу виповнювався духом чебреця і хвої, очеретів і дубів, і масної чорної землі, і куди б не завернув, я чув, як лунко лопотить листям молодий парк на околиці.

Здіймалося хвилювання, і воно якось непомітно поглинуло мій тодішній клопіт, прикрощі і сумніви, бо ж то був не самий тільки спогад — То було почуття осягнення і причетності і щемливе хвилювання про завтра.

Прийти сюди, на Чайку, знову — все одно що торкнутися джерел життя, збагнути ще раз глибоку чайківську істину: смисл існування нашого — у діянні, у творінні краси і сили, у любові.

Сонце всілося на обрії і там на хвилинку затрималося. Олесь Погорілець охопив поглядом усю Чайку разом з електростанцією. Три димарі були заввишки по чверть кілометра кожен, а той, що стояв скраю, найперший,— Сто вісімдесят метрів. Це й був "Костів димар".

Ніщо не скінчилося. Він тепер знав, яка це поверхова думка, ніби з часом усе минає і ніби час усе гоїть. Толик удома колись продекламував:

Чорт з випадком — хитрі змії! — Завжди подолають нас. І що б ти собі не діяв —- Гріха неминучий час!

— Це що за дурниця? — запитав Погорілець. Толик відказав:

— Батю, не ганьбися. Це Максим Горький. Ти чув коли-небудь "Баладу про

графиню Елен де Курсі"?

Погорілець бував на' Чайці, бачився з Костем. Поглядав здалека: он там вона живе, а працює — он де!

Одної зими він повертався з відрядження з Донбасу; був пізній вечір, вікна вагона заліплював сніг; Погорілець заздалегідь вийшов з купе у коридор, щоб не проґавити, як їхній швидкий промчить повз Чайку: може, крізь вікна прозирнуть світляки селища... І раптом поїзд почав гальмувати. Повз нього пройшов провідник. Перехопивши німе запитання в очах Погорільця, буркнув: "Червоний світлофор, чи що..." Поїзд спинився. Це була Чайка. Погорілець настромив на голову шапку, схопив пальто і чемодан і вискочив з вагона. "Куди?! — закричав провідник.— Вже їдемо!.." Погорілець поставив чемодан під ноги і, спиною до поїзда, одягнув пальто, намотав на шию шарф. Чув, як позад нього гудуть колеса — поїзд набирав швидкість...

"Оце тобі, дурню, випадок, якого ти так виглядав,— сказав собі Погорілець.— Що ж ти з ним робитимеш?"

Віхола була байдужа до людей і до цілого світу, вона жила своїм власним нервовим життям: гойдалася, шарпалася, рантом підкидала вгору свої розшарпані сувої, і тоді Погорільцеві здавалося, ніби з глибини цієї

зимової ночі каламутним жовтим вогнем прозирає Чайка, та чорно-біла лихоманкова імла знову припадала до землі, і все зникало.

Він ішов на Чайку, бо більше не мав куди йти: вже не було о цій порі ні електричок, ні автобусів. Музики жили через дорогу від приземкуватого двоповерхового готелю, і в них світилося одне вікно.

Погорілець підійшов до вікна. Воно було затулене зсередини прозорою жовтавою завісою, "А ти постукай!.."— сказав собі Погорілець. Він відступив на крок — у цю мить фіранка розсунулася і за склом з'явилося обличчя Тетяни. Вона дивилася просто на Погорільця. Потім протерла очі і подивилася на нього ще раз. Відсахнулася, Наблизилася. І н£ блимнула посмішка на її обличчі, і не було в ньому радості — але не було і здивування, скоріше — тривога.

Вона махнула рукою і зникла. Він відступив від вікна і зробив до під'їзду кілька кроків.

Вона вискочила у короткому халатику, у капцях на босу ногу, тільки голову встигла накрити білою хусткоіб і обома руками стуляла її кінці на грудях.

— Олесю!.. Боже мій, та ти ж... ти ж червоний, як дід Мороз... Заходь!.. Скоренько!..

Він кинувся до неї. Він був ладен схопити її на руки і разом бігти у дім, бо ж вона була зовсім роздягнена на такому пронизуючому сніговії. Але вона побігла перша, і він ледве встигав за нею і ось, зітхнувши, зачинилися двері за його спиною.

Тепер вони стояли у передпокої, задихані і обоє вкрай розгублені. Погорілець якось видихнув із себе:

— Добрий вечір...

— Добрий...

* — Кость... удома?

— Ні.

— Нічна зміна?

— Ні.

Стояли і мовчали. Він механічно розстебнув ґудзики пальта, зняв шапку — з неї на підлогу упали клапті снігу— і прихилився спиною до одвірка. Вона стягнула з голови хустку, але тримала в руці — хустка звісилася на підлогу. Почуття було таке дуже і всеохоплююче, що Погорільцеві хотілося заплющити очі, щоб відчути й перечути його усім собою, щоб усвідомити його і осягнути. Але він не міг не дивитися на Тетяну.

Кожна рисочка цього облитая сприймалася як уловлена поглядом неосяжність: світла мрія про неможливе, сумна благодать... і його істоту проймали відданість і палка жага захистити, огорнути ніжністю і знайти, знайти врешті таке слово, яке перекаже все-все, чого переказати зроду не можна. З блідої і зляканої Тетяна зробилася яскраво рум'яною і від хвилювання притнсла долоню до грудей. Мовила якимось неживим тоном:

— Немає. Костя немає. Вони з Іриною у зимовому санаторії у Трускавці.— І далі трохи жвавіше: — А я підійшла до вікна, бо крізь завісу задувало... І мені здалося, що хтось підійшов з того боку, і я подумала, що це ти.

Обоє усвідомили, що вони вперше перейшли на "тв".

— Чому тн так подумала?

— Не знаю. #

— А я їхав... А поїзд раптом спинився на Чайці. Швидкий. Так ніколи не буває, а от сьогодні... спинився. Я вийшов, а він поїхав далі.

*— Чому... вийшов? Справи?

— Ні. Немає справ. Вони мовчали.

л — Таню, а що ж робити, коли я тебе полюбив...

— Я знаю...— сказала вона.

Вони мовчали. Він відступив від одвірка і зробив до неї крок. Вона опустила голову і заплющила очі. Він зробив ще один крок — обережно, ніби ступав по крихкому склу. Вона прошепотіла:

— Олесю... Ти не заходь...

— Ні?..— він ступив ще раз.

— Не заходь, Олесю.

— Ні?

Вона була зовсім близько. Волосся завісою впало на її лоба і очі, він чув, що воно пахне горіхом,— вона не підіймала голови. Він випростав шию з гарячого, як піч, коміра пальта і, покрутивши головою, розпачливо озирнувся по передпокою. Поруч із ним — дістати рукою — окремо від вішалки, на цвяшку, висіла синя запрана роба Костя Музики. Погорілець бачив її сто разів на самому Костеві.

— Добре...— прошепотіла Тетяна.—Роздягайся. Заходь. Олесь ледве перевів подих:

— Пробач. Я поїду.

Повернувся і тихо вийшов. І щільно зачинив за собоїр двері. Дорогу перейшов, не

озирнувшись. У готелі йому

?"

здивувались, але впізнали і дали койку в кімнаті, де багатоголосо хропли ще троє командированих. Оце вже був кінець.

(Костева роба була із грубої джинсової тканини, ру* кава й холоші на колінах були побиті віспою пропалин —• слідів електрозварки; та ще на ній було декілька дебелих джинсових латок різних кольорів),

А потім — чиста випадковість.

Він брав участь в обласному профспілковому активі, сидів у президії; оголосили чергового промовця: вчитель* ку Чайківської середньої школи Музику Тетяну Данилівну. І Тетяна вийшла на трибуну. Першу хвилину її цромови він дивився за вікно, на башту житлового будинку з цілою сім'єю шпилів на верхівці і верховним батьком-шпилем, втіленням ідеї архітектурних надмірностей, ковзав поглядом по дашках і дугах трамваїв, ловив зіницями фіалкові іскри електрики, іржаве листя на верхівках лип,— а тоді облишив усе це і звернув погляд на неї і вже не відірвався до кінця.

Соромно сказати, він зовсім не чув, про що вона говорила з трибуни. Він тільки бачив її щоку — золотаво-ніжну, вона світилася вечірнім сонечком крізь попелясте пасмо м'якого волосся. Він чув її голос — низький, співучий, як ручай, і він бачив її постать — коли вона виходила на трибуну, стояла на ній і поверталася в зал.

Ледве оголосили кінець активу, як усі підхопилися, і вже годі було шукати знайомих, натовп скипів і розтікся на всі боки, збурюючись на виходах, а Погорілець швиденько вислизнув через кімнату президії і за хвилину вже був на площі.

Біля магазину "Молоко" з кіоска продавали молочні пакети. Погорілець купив п'ять штук. І тут вийшла вона. Він заступив їй дорогу. Вона привіталася. Він запитав, чи не потрібні їй молочні пакети, а вона відказала, що їх на Чайці — бери не хочу. Він спитав, куди вона збирається, а вона відповіла, що додому і що до електрички лишилося сорок хвилин.

— На метро? — спитав він.

— Так...— мовила Таня.— Це найшвидше.

^ Атож,— сказав Погорілець.— Всього одна зупинка, Таня підтримала:

— Так! Тепер стало дуже зручно — метро! Помовчали, вона сказала:

— Я піду пішки. Там була така задуха.

— Я тебе проведу до Левади.

Пішли униз вздовж Палацу праці, перейшли площу Рози Люксембург. Вона сказала?

— Ми поводимося, як діти. Як твій синок? Вже, мабуть, такий великий!..

І від цих слів почалася між ними жвава розмова — про справи і турботи родинні й побутові, шкільні і заводські, і про швидкоплинний час, і така ця розмова була сяЬкійна і неквапліва, така рівна і безхмарна, наче розмовляли дуже давні приятелі, котрі майже забули своє приятельство і зберегли саму лише доброзичливість.

Розмова вичерпалася аж на пероні Левади. Поїзд уже стояв, Тетяна вибрала вагон

у середині состава, І зони зупинилися біля східців. Людей ще не було, асфальт дихав пилюкою і теплом, пахтіло гравієм, смолою, з проспекту Гагаріна долинав сморід спаленого бензину, Олесь раптом сказав:

— Після останньої нашої зустрічі я боявся, що ти мене зневажаєш.

Очі її спинилися на його обличчі — точніше на його лобі і бровах. Вона облизнула губи, мить мовчала, потім мовила з гірким усміхом:

— Олесю! Після останньої нашої зустрічі... Я так боялась, що ти мене зневажаєш!

Він не наважувався посміхатися — а десь внутрішньо все-таки посміхався.

Тетяна поїхала на Чайку. Олесь поніс додому п'ять пакетів молока. "Оце вже кінець",— мовив він собі.

Нечаєнко, Дем'янко і Погорілець спинилися у так званому номері "люкс" — тобто в окремій чотирикімнатній квартирі, що використовувалася на доповнення до скромненького чайківського готелю. Погорілець прийшов, коли ті двоє вже були вдома після вечері. Його здивувало: з ними разом була Аліна.

Дем'янко і Нечаєнко у спільній вітальні захопилися розмовою і на Погорільця ледве глянули, а дівчина вийшла з маленької кімнатки і дивилася на нього знічено і з тихою радістю, наче їй піднесли несподіваний дарунок.

— Добрий вечір, люба дівчинко! Як же це ти?..

— Ми сьогодні приїхали в Лиманівський колгосп. Завтра зранку на помідори. А я оце під'їхала #побачитися... Тут наш фургон на хлібозаводі. Через годину вертаються в Лиманівку.

Тоді вони чемно і уважно, як слухняні школярі, посідали рядком на вузьку канапку і почали слухати. Нечаєнко ходив по кімнаті, нахиливши тулуб і зчепивши руки за спиною.

— Ви, мабуть, чули: один із законів термодинаміки, а ще властива усьому сущому ентропія,— вони твердять: цілому — розпад, гармонійному — руйнівні дисонанси і врешті усьому сущому — абсолютну невпорядкованість, тобто кінець. Краса єдина спростовує ці неспростовні закони природи, не містична, дана богом краса, а краса доцільності і вивершеності; краса є найвище звершення природи і людини і разом э тим краса є — безперервність творіння.

Він поглядав на слухачів, чи ж його розуміють.

— Ми, конструктори, цього й шукаємо. Наш шлях — це шлях до гармонії. Ми ніколи не пройдемо його до кінця; попереду — безмежне сходження і вдосконалення, навіть, коли хочете — щастя, бо не існує щастя у статиці; прекрасна мить, що спиниться,— враз стане потворною, бо то вже буде мить смерті і тління; щастя — рух, щаслива мить осягнення мети дана вам як стимул до дальшого кроку, інакше тієї ж миті починається деградація! Молодь найперша повинна це зрозуміти. І турбіна...

Нечаєнко замовк, Дем'янко блимав у півтемряві своїми пантерячими очима, а Погорілець а Аліною чемно сиділи рядочком.

Нечаєнко продовжував:

— Турбіна Н-800 не є і не може бути сама досконаліть. Ми її створили учора, отже,

вона — у кращому разі найдосконаліше з того, що ми могли зробити вчора. Я її чую так само, як чую гармонію світобудови. Не здумайте мені казати, що в неї остання лопатка — задовга! Це все одно, що ви б сказали музикантові: "Ти написав гарну пісню, от тільки мелодія твоя нікуди не годиться!>

Він допитливо поглядав на слухачів, спинився перед ними, похиливши голову до плеча:

— Що, не чули таких поем від старого? А як же, по-вашому, мислить винахідник, конструктор, творець? Логарифмічною лінійкою? Алгоритмами до комп'ютерів? Формулами, цифрами?

Дем'янко сказав:

— Вони є лише мова, через яку ми утилізуємо нашу думку, але вони не є сама мисль! — Різко повернувся до Нечаєнка: — Вам, Іване Гнатовичу, не можна — недопу* стимо! — втрачати рівень! Ви не повинні принижувати себе боротьбою з Шальварським. Тримайте рівень, достойний Нечаєнка. Розмовляйте тільйи з тим, хто приймає остаточне рішення. Ви на це маєте право. Шальварський — ні, я — ні, а ви — маєте.

Дем'янко не кричав, але голос його зробився такий дзвінкий і густий, що заповнив усе,— Погорілець і Аліна дивилися трохи вражено, а Нечаєнко — так само похиливши голову до плеча, і чорні степові його очі тамували усміх.

— Мені пора...— сказала раптом Аліна і встала.— До побачення всі...

— Проведу! — Погорілець підвівся разом із нею.

— Я завтра до тебе навідаюся.— Нечаєнко ішов із Ними до дверей.— Ти кажеш: у тітки Олі?

Дівчина виправила:

— У тьоті Голі. Так вони її звуть.

Погорілець і Аліна вийшли з дому і попрямували вулицею. Аліна ішла трішечки незграбно, але й у тій незграбності були грація і принадність, і Погорілець це бачив.

— Не хвилюйся, це не чари квітня,— сказала вона,—• не хвилинний настрій! Ні, це знов прокидається тисячолітня наша заборонена любов!

— Вірші? — здивувався Погорілець.— Гарні!

— Дядю Лель! Мені сьогодні снилися такі дурниці...

— Ну-ну?

— Невже вам цікаво?

— Чого б питав?

— Це мене найбільше дивує...— Аліна зніяковіла, але зібралася з духом і продовжила: — Що от... дорослий розумний чоловік, а йому... тобто вам — цікаво про мене. Рюрику цікаво — так це нормально, а вам?

— Чекай,— відказав Погорілець.— А батькам твоїм?

— Ха! Батько цікавиться тільки залізяками і цифрами, а мама — тільки батьком. Я для них як хатнє кошеня: поставити блюдце з молоком — і все.

— Я боюся, що ти... або чогось не розумієш, або ж перебільшуєш.

— Все — одне до одного, ніяких перебільшень. Раніше я від цього впадала у відчай, а вже тепер.., знайшлися люди. От і ви... і Рюрик... Якось полегшало. А був... відчай!!

— Будь м'якіша, Алько.

— Ха! Я й так розмазня, самій противно. Погорілець трохи навіть розгубився від такої розмови

і спробував звести все на жарт.

— Коли вже казати про відчай, то колись на твоєму личку було написано: кінець .світу! Та бачиш — благополучно минулося.

Хлібзавод світив скляними стінами у кінці бічної вулиці. Низка фургонів стояла біля воріт, серед них був і лиманівський. Спинилися. Погорілець, посміюючись, продовжував:

— Тобі було років чотири. Ти залізла на шафу. Там Ганна Іванівна тримала банки з варенням. Як ти туди залізла, я не знаю, мабуть, стала на спинку стільця, а стілець потім перекинувся. Варення ти наїлася досхочу. Все личко було у варенні, руки теж, і на голові було варення, і от, наївшись, ти зрозуміла, що вороття назад немає... Ти навіть не ревла, а вила з відчаю...

— І тоді?..

— Я це почув з коридора, зайшов, зрозумів твою біду. Ну — зняв із шафи, певна річ!

Аліна схопила його за руку, на довгастому милому її обличчі мерехтіла посмішка впізнавання:

— Оце я пам'ятаю!.. І на руках однесли під умивальник.

Він кивнув із сміхом, і вона вклала в його шкарубку долоню ще й другу свою руку — тонку і довгу. Вона йому сказала:

— Так от, мені сьогодні наснилося. Ми сиділи у статорі турбіни, статор був підвішений на гаку і розгойдувався під самим дахом. З боку в бік, з боку в бік... Страшно! Батько із слухачем усе прослуховує внутрішні ребра статора і все підіймає пальця і каже: "Тесе!.." — а сам посміхається, мов дитина, а Африкан Сидорович десь іззовні командує: "Ширше розгойдуйте, ширше! Щоб увесь шашіль висипався!", а потім починає співати "Пісню радості" композитора Філіпенка. Вітер свистить, холодно, а тут...

Вона всміхалася тепер несміло, погляд блукав у гли* бині вулиці, десь по білих ліхтарях, ухиляючись від По-горільцевих очей.

— А тут ви звідкілясь виникли... знаєте, матеріалізуй валися, як у фантастів... взяли мене на руки і винесли з того жаху, а Рюрик іде просто по повітрю, руки простягає, хоче мене забрати, а ви не віддаєте... а тоді я сама пішла до нього...— і тут прорізався у неї той її противний голосочок: —А рідний папаша як закричить услід нам із статора: "Ой, біда, ой, біда!.."

Вона тихенько засміялася, він теж, вона не ховала погляду: очі-мигдалини виблискували полохливо, жовто-зелені кружечки бігали по обличчю Погорільця. Голос її наче зламався, коли вона мовила:

— А совість щемить, що ми там батька у статорі залишили, бо там дуже холодно.

Аліна сіла у фургон, і Погорілець пообіцяв заїхати до неї в Лиманівку.

Фургон котився асфальтом, вибираючи фарами із темряви звивистий потік дороги, і дівчині було і щемно, і лячно, і щасливо, як колись веснами бувало: ворухнеться повітря — душа відповідає криком нестерпного чекання, залопоче листя — хочеш вдихнути цілий світ, щоб угамувати хвилювання, од якого серце так б'ється, що чути, як ребра гудуть, або ж спиняється зовсім, аж душа западає.

Вона чекала щастя, сама не знаючи звідки, і ще не відала, що в цьому житті горе і щастя зрослися, як сіамські близнята.

Всі полягали спати. Дем'янко у своїй кімнаті спав тихо, Погорілець у своїй — хропів. Нечаєнко щільніше зачинив двері і подзвонив у Харків. Ганна Іванівна відізвалася відразу, ніби у цю нічну пору сиділа біля телефону і чекала дзвінка.

— Льова не озивався? — спитав Нечаєнко.

— Дзвонив. Хвилюється за тебе. Каже, що тобі треба бути вдома і лежати.

— Змін ніяких? Не казав?

— Ні.

Після цієї розмови він собі подумав: "Якби Музиці стало гірше — ми б тут уже знали. Так що: спокій. Льова — справжній чаклун, він зробить усе..."

Але спокою не було. Нечаєнко відчував себе на по" розі рішення — тільки воно ще не сформувалося, воно просвічувало десь здаля, як тьмяна і розмита пляма сонця крізь щільний туман.

Вирішив лягати спати. Зранку було таке відчуття, ніби, виїхавши сьогодні на Чайку, він залишив поле бою за Шальварським. Тепер це минулося. Стара істина: негативний результат — це також результат, тепер можна йти далі... (Куди?* Те саме непевне світло крізь імлу...).

Він дивився на своє відображення у круглому дзеркалі... В руках була електробритва. Глянув на годинника — перша ночі. Що це? Він надумав серед ночі голитися! Повна відсутність контролю над вчинками. Про таке нікому й не скажеш. Він аж упрів від сорому і поспіхом сховав бритву і дзеркало у тумбу. Він дуже втомився. Так-так, все як і було: холодний лоскіт у самій середині грудей, між легенями, лоскоче вперто і невтомно, цілісінький день. Він скинув годинника, поклав перед собою, а тоді сам собі зміряв пульс. Вийшло сто. Забагато. Зранку було дев'яносто шість. Льова уже поклав би його в ліжко силоміць. Сьогодні він працював у незвичній обстановці, оглядав понівечену машину, сьогодні нерви були вкрай напружені... Як і вчора.

Він ліг у ліжко і вимкнув бра. Відразу засвітилося вікно, бо щогла вуличного світильника стояла поряд з під'їздом. За п'ять хвилин заснув. За півтори години прокинувся. Було пів на третю. Вдаватися до аутогенного заколисування не було снаги, втома в'язала тіло, а мозок працював запалено. Де, де воно, остаточне і точне рішення? Світобудова втратила гармонію, це було нестерпно і страшно. І він чомусь згадав...

Вони залягли під мінометним вогнем на околиці Харкова за зруйнованим крематорієм. —Поруч із цегляними стінами, урівень з землею, на залізобетонному перекритті, що розірваними краями нависло над глибочезним підвалом, лежали

крупнокаліберні артилерійські снаряди. Мабуть, гармату німці відтягли, а боєприпаси лишили. Вісімнадцятилітній солдат Ваня Нечаєнко старанно втискувався у землю і напружував слух, щоб за посвистом і вибухами мін не проґавити команди.

І тоді пішла ота міна, і він зрозумів, що то вона. І вона гахнула поблизу крематорію, і осколки просвисті-ли над головами хлопців, а тоді від струсу один із снарядів покотився по бетону — і вже Ваня не міг відірвати від того снаряда очей, бо він мусив впасти у підвал і вибухнути, а від нього — вся ота купа, і тоді тут не лишиться нічого живого,

Снаряд котився і котився, довго, невблаганно, І докотився до краю і впав у підвал... І Ваня Нечаєнко вмер, а потім ожив, бо снаряд не вибухнув.

Життя — нитка тонкого прядива, її так легко обірвати, поки його проживеш, скільки разів пройдеш за мить від обриву.

Тим більш. Важливі рішення повинні бути безпомилкові.

Нечаєнко засвітив світло, підійшов до книжкової шафи і, не розчиняючи дверцят, почав шукати підходящу книжку. Знайшов. Оноре Бальзак, "Життя холостяка". Не дуже товста, нечитана і, судячи з густого тексту, майже не помережаного діалогом, досить нудна.

Нечаєнко читав дві години. Справді, то була смертельна нудота, і весь цей мудрований текст він сприймав як потік нецікавої і непотрібної інформації, раз по раз він відкладав книжку і сам собі казав: "Хіба я вже втратив здатність сприймати мистецтво? Та ні ж бо, до цього ще діло не дійшло!.." — і знову занурювався у цей потік і, читаючи, зосереджувався на якихось окремих фразах чи висловах і знову дивувався: "Такі речі,—читав він,— штовхали її в урвище материнської несправедливості", і це речення здавалося йому взірцем несмаку, а потім його увага в'язла в іншій фразі — і він перечитував: "...Для жінок легше бути хорошою жінкою, ніж хорошою матір'ю" — і він усвідомлював, що це є претензійна дурниця/ і сам собі казав: "Але ж Бальзак — геній! Хіба я не страждав над "Втраченими ілюзіями" і "Шагреневою шкірою" у кращі свої роки, коли все на світі сприймалося із вразливістю дитини і з мудрістю дорослого?"

Врешті вирішив, що до рук йому потрапила книжка, яку слід визнати творчою невдачею геніального француза, і він відклав, знаючи, що ніколи в житті не зробить спроби її дочитати.

Після цього Нечаєнко подумав, що завтра треба розпочати демонтаж зруйнованої турбіни, і задля цього Погорільцеві доведеться ще побути на Чайці. Що завтра йому, Нечаєнкові, треба заїхати в Лиманівку і подивитися, як влаштована "на помідорах" заводська молодь.

Він кілька разів намагався уявити попереднє життя Костя Музики — як він кохався із своєю гарною Тетяною, як працював електриком і електрозварювальніїком, гуляЬ з дитиною — нічого не виходило, пам'ять подавала оповиту бинтами нерухому постать на ліжку і червону щоку, наче зроблену з пап'є-маше.

Після цього він таки вдався до аутогенного тренування, розслабився, і розігрівся, і поважчав, і десь близько п'ятої заснув.

Лев Ісаакович з'явився у лікарні увечері і підняв тривогу. О десятій приїхав насуплений нейрохірург, і вони цілу годину радилися разом із завідувачкою відділенням. Об одинадцятій Костя Музику взяли на операцію. "Інакше він може не дотягти й до ранку",— сказали Тетяні, і вона погодилася.

їй нічого не обіцяли. Організм тяжко вражений опіком і вкрай виснажений довготривалим шоком і безперервним, зростаючим тиском на життєво важливі центри головного мозку — там росла і ущільнювалася пухлина. Травма мозку.

Тетяна сиділа у вестибюлі хірургійного відділення і думала: "Якщо є вища воля, від якої все залежить,—я звертаюся до неї і клянуся: нехай Кость виживе, нехай тільки виживе — і я більше ніколи в житті, ніде і ні разу не розмовлятиму з Олесем і не бачитиму його. Я б поклялася, що ніколи його й не згадаю... якби це було в моїй волі. Але... в чиїй же це волі?! Хто керує нашими почуттями, пам'яттю, бажаннями?.. Хто "це там — такий жорстокий і підступний, такий... що не! дає спокою, що не знайти на нього управи, такий невблаганно свавільний!.,

А хто керує нашими вчинками?

Нікого Я шукати.

За все відповідаєш ти сама.

Я клянуся: якщо тільки Костя одужає, я ні-ко-ли..."

Минула година. Вона собі мовила:

— У нещасті люди стають забобонними. Здоровий глузд мовчить, і вони починають сваритися з богом і долею. Вони не здатні передбачати події, а їм так кортить знати майбутнє, щоб не було страшно, і вони вигадують прикмети, забобони, ворожать... дають дурні клятви.

Уночі Костя перевезли з операційної в окрему палату, а Тетяні веліли йти додому.

Пізнього вечора колгоспний бригадир Ясненко провів із харків'янами короткі збори. То був кремезний дядечко з червоним обличчям, волохатими бровами і скептичним поглядом синіх очей. Став перед хлопцями й дівчатами, з веселою пихатістю огледів зібрання і сказав:

— Ну —орли і орлиці! Ну — гордість наша і надіяі Тепер ми врятуємося, я вже бачу.

— Де голова? — спитав хтось.

— До голови далеко, як до господа, тут у Лиманів* ці хазяїн я, бригадир Ясненко Прохір Степанович. Це ясненько? Ладно. Ви тут для того, щоб допомогти нашому господарству, зібрати помідори і кормовий буряк. Повторюю: помідори і кормовий буряк. У чому діло? Діло у тому, що півсела робить у Харкові, чверть — на Чайці, і тільки одна чверть працює у колгоспі. Ви можете сказати, що це погано, а я вам відповім, що це нор* мально. Глобальна тенденція. Це ясненько? Ладно. Сіємо дві тищі гектарів хліба — справляємося, утримуємо дві молочно-товарні ферми—проблем нема! Картопля, цукровий буряк — усе ведемо своїми скромними силами, бо маємо техніку. Це ясненько? Ладно. На просапні техніки не вистачає. Городництво, овочівництво — все тримається на ручній праці. Це ясненько всім. Ладно. Будемо вас годувати як треба г м'яса і молока— од пуза, помідорів самі не схочете, бо понаїдаєтесь у полі, а так, що

ж, пожалуста, випишемо, скільки хто схоче, хліб у їдальні, а кому мало — пожалуста, у "Сільмазі" щодня свіжий з Чайківського хлібзаводу. За свій труд будете одержувати за розцінками. Це ясненько? Ладно. Ранком на наряді одержите чоботи і, може, брезентові куртки... Як у нас там із курткамц, Ольго Сидорівно?

— Плохо,— спокійно відказала міцна невисока жінка.

— Лаконічно. Ясненько. Ладно. Хлопці спатимуть у гуртожитку, а дівчата розійдуться по квартирах.— Він озирнувся до гурту місцевого люду: — Баби й молодиці, розбирай усіх, хто в спідниці!

— А їх тепер не розбереш! — загукали жінки.—Вони всі у штанях і волосся до плечей!

Ясненко засміявся — і нараз масивне його обличчя взялося лукавими зморшками, з-під брів аж бризкнуло добрим сміхом:

— Тут головне, щоб вони самі розбиралися, де хтоГ." І ще одне.— Підняв пальця.— Нагодувати всіх як слід, їдальня вже зачинена, так що, молодиці!..

— Степановичу, гріх казати...— загомоніли в натовпі ^ Ото вже лишні ваші слова!.. Ми, хвалити бога, ли-манівські, а не якісь там!..

— Яс-нень-ко! — гукнув бригадир. Тепер це був простий собі селянин, стомлений і лагідний.—Ладно, я бачу, всі мене зрозуміли.

Аліна і ще три дівчинки з паротурбінного потрапили до тої самої Ольги Сидорівни, що у неї питав бригадир про куртки, вона веліла називати її "тьотя Голя". Завела дівчат до світлиці і враз заговорила на одному диханні — як радіо увімкнула:

— Отут-о живіть, ходіть роззуті, бо ковйор — то вещ дорога, чоловік прислав аж із Тюмені, він там шохве-рює, у Тюмені, хоче зібрати на "Москвича", будемо з ним на старості на "Москвичі" кататися, радіо слухайте, а телевізор у вівторок зламався, нічо, зробимо, в хаті можна все...

її мову можна було сприймати як набір коротеньких речень або ж, навпаки, як одне безперервне речення.

Геть уся підлога світлиці була застелена синтетичною плівкою, під якою лежали газети, а вже з-поміж газет подекуди проглядав сам килим — синтетичний "палас" гарячого моркв'яного кольору. У кімнаті були міські меблі.

— А їсти в хаті можна? — спитала Аліна.

— Я сказала, девочки, в хаті можна все, можна й ку-шати, тільки своє; поки не наше — кушайте; то я вам кажу для порядку, вам даватимуть добре, а якщо не фататиме — скажете, а зараз повечеряємо разом, щось у* мене в печі було...

— А— дітей у вас немає? — запитали дівчата "для розговору".

— Син служить, на той рік вернеться, получив ув армії прохвесію — як муж, шохверюватиме, дєвоч*и, а скіки урем'я?

На світанні вона вийшла в поле разом із бригадою робітників і робітниць, плантація була відразу за селом, і тьотя Голя, приземкувата й дебела — не молодиця, а згусток енергії, з гострими пильними очицями на тугому обличчі — пояснювала заводським:

— Займайте оці рядки, кожне бере на купі ящик, їде полем і збирає помідори, геть

усі-усенькі, кроми, ка-нєшно, хворих, а хворі — це котрі гнилі або ще із оцими зеленими цятками, оце дивіться, тверді зелені лишаї, вам агроном скаже по-научному, якщо їх покласти разом із харошими, всі пропадуть, бригадир перевіряє!..

— Тьотю Голю, а ви хіба хто?

— А я заступник бригадира по овочах, буду гондеч-ки за горбком, тут близенько, кілометра три...

— Шість! — докинув хтось із місцевих, —...кілометрів шість, й ж кажу, близенько, якщо

рому що треба, прийдете, кожне займає рядок ~— пішло-пішло-пішло, а хлопці зноситимуть ящики гой туди до Дороги, тільки ж дивіться, щоб хворі із отима зеленими цятками...

— Що то,— запитала Аліна,— то такий помідорний рак?

Тьотя Гол я йідказалаї

— Рак чи не рак, а робіть так? Дєвочки, а скіки урем'я?..

І пішла.

Дівчата і хлопці зайняли рядки і пішли-пішли-пішлй, спочатку жартували, перегукувалися, раділи своєму екзотичному вбранню, дівчат особливо тішили з вечора одержані кирзові чоботи — всі як один великих розмірів,— і вже скоро Аліна дістала прізвисько "Афродітка в керзачах", а Толик — "Фавн у кухвайці", а ще серед них були "Велика Гера помідорової матері", "Меркурій з ящика",— та невдовзі почала огортати втома і сп'яніння від польового повітря, і пригріло сонечко — разом із повними ящиками поскладали на межі зайвий одяг і далі до самого обіду працювали мовчки.

При вході до їдальні иа сонечку грілися три молодики і придивлялися до дівчат, котрі, умившись, сходилися на обід. Один з них звівся на ноги і, коли поруч опинилася Аліна, ухопив її за руку.

— Ну, киця?..

Толик ішов трохи позаду, та в одну мить рука молодика відлетіла вбік, і дві пари їхніх очей вп'ялися одне в одного. Толик сказав хрипким голосом:

— Щось я тебе не бачив у полі. Молодик розтягнув рота до вух:

— Дорогу пролетаріату! /

— Ну шо, ну шо, забавляєтеся красівим разговором?! Ну, Шатун, ти й тут...—то надійшла тьотя Голя, і дивно: той, кого назвали Шатуном, стушувався і улесливо поздоровкався:—Добренького вам здоров'ячка, Ольго Сидорівно, як поживаєте?

— Вже набралися? — спитала тьотя Голя.

— Лічно я — пообідав з пляшкою пива,— сказав Шатун.

— А другу?

— А другу ще до обіду.

— А третю?

— А третя не щитається!

Після обіду, коли дівчата і Толик, що не відходив від Аліни, забігли до хати, тьотя Голя заклопотано пояснила:

— Од фуліганів дальше, то в нас найлуччі фуліга-ни — Шатун, ніхто й не зна, як звати, кажиця, Фролов, а тоді той Михаїл, син Никандрихи, то їсть Хрюпа, а третій Антоник, був колись хлопець, а тепер чортій-що, зветься — Сивуха, грамотний, а дурний, од них подальше,— як залізяка з ДРЕСа коло них упала, все село жаліло, що не влучила, казали навіть, що то господь бог погано прицілився, ну то як, дівчата, з нормами до обід? По двадцять ящиків утяли?

— По десять...

— А я вісім...

— Я цілих дванадцять, спини нема, руки одпадають!.. Денна норма була — сорок ящиків помідорів на душу.

— Нічо, в перші дні ні в кого не бува, то вже на третій або четвертий день — нічо, будете випольнять, ще й заробите, ви лиш гляньте он у двір на мого Рябка — такий старий собачка, але апетит хороший, учора з сільмагу принесла мороженої риби, так він за раз утнув дві рибини, якщо фулігани чіплятимуться, спускайте з цепу, може, хоч гавкне та злякає, девочки, а скільки урем'я?

Аліна ще до обіду помітила біля контори чорну "Волгу", та якось не придивилася, аж оце з'ясувалося, що то приїхав Нечаєнко. Спочатку він був у конторі, а потім у супроводі бригадира Прохора Степановича Ясненка і почту із службовців обійшов гуртожиток для робітників, кілька хат, де розмістилися дівчата, їдальню і комору, про щось домовлявся, із чимось не погоджувався—службовці зазирали йому в рота, бо такого ще й£ було, щоб сам Нечаєнко прибув у справах використання робітників на польових роботах, тільки Про-хір Степанович зберігав свій скепсис і веселу пихатість. Він казав:

— Це можна, Іване Гнатовичу, не сумнівайтеся: у суботу ввечері я й автобуса не пожалію, всіх одвезу до електрички, а в понеділок зранку зустріну, зразу видно — народ хороший, перший день працювали погано. Це ясненько. Ладно. Якщо м'яса схочуть виписати додому — пожалуста, це в наших силах. А скажіть... Правду кажуть, наче й ваша дочечка тут?

— Кажуть, живе у Ольги Сидорівни. Є така?

— Он хата, Іване Гнатовичу, але краще я її заберу до себе, моя стара і їсти зварить, та й умови — в мене ж і ванна є, а в Гольки не теє... Ходімо та й заберемо.

— Вона буде зо всіма. І, пробачте, я піду, хочу побачиться...

— Це ясненько. Ладно,— сказав Прохір Степанович.

Аліна з подругами і Толик уже вирушали в поле, коли Нечаєнко підійшов до їхньої хати. Наближаючись, він суворо кущив брови і ховав очі, щоб не видно було хлоп'ячої його посмішки, та врешті не стримався. Аліна сміялася. Усі разом погомоніли про перший день роботи, норми, обід, одяг, розповіли Нечаенкові про свої античні прізвища, і він сміявся разом з усіма і сказав Толику, що завтра до них заїде Погорілець, а тоді всі потяглися у поле, стараючись наздогнати тьотю Голю; Нечаєнко з Аліною ішли позад усіх.

— Зранку дзвокив із Чайки на завод,— сказав Нечаєнко,— тобі привіт від Рюрика.

— Дякую...— мовила Аліна.— Що ж він там?..

— Правду сказати, він там запекло бореться проти мене.

— Проти тебе? Та ні!..— вона подивилася на батька і раптом занурилася у себе саму, лице стало відсутнє і заклопотане, і коли Нечаєнко торкнув її за лікоть: "Ну?"— вона глянула здивовано: — Що? А, проти тебе... Знаєш... Пд! Ти просто не розумієш, що ситуація грізна,— Аліна не дивилася на батька, бачила тільки польову дорогу і спину Толика, який відстав від гурту і, напевне ж, їх слухав, і говорила тоном підозріливої і вредної вчительки.— З Шальварським не борються. Тобі не слід вимотувати із себе і з усіх нас кілометри нервів, комісія все одно повезе свій висновок: вся біда у твоїй лопатці!

* Вона сама дивувалася своїй сміливості, такій незвичній зрілості своєї мови, забувши, що повторює міркування Рюрика, і була від себе майже в захваті, Нечаєнко обережно запитав:

— А коли ні? Коли корінь зла у чомусь іншому?

— Цьогб не можна довести! Він почав важче дихати.

— Аліног скепсис — найвищою мірою деструктивне явище, а для людини молодої—явище неприродне. Анти-природне.

— Скажи ще: аморальне.

— Так, у цьому році.

— У тебе тяжка воля,— сказала Аліна затято.— Ти всіх підминаєш, і сам цього не помічаєш. Це може принести всім нам велике лихо. Ти не визнаєш ніякого впливу. Тобі б добре було зайнятися чистою наукою.

Аж тут вона подивилася на батька. Трохи сторопіла: у нього на обличчі була розгубленість, дивився він під ноги, поволі грали жовна біля вух, і очі втопилися глибше, ніж звичайно. І коли вони випливли із тої глибини і з болючим здивуванням зиркнули в доччине лице, вона зловтішно всміхнулася. Вона не змогла цього стримати — їй здалося, що вперше у житті вона здобула над батьком перемогу.

На прощання поцілувала його в щоку і побігла наздоганяти гурт. А Нечаєнко грузько пішов до машини.

У грудях йому стисло, і він, як тоді на Леваді, поклав на них долоню і обережно, щоб ніхто не помітив, почав серцеві підмагати. А другою рукою намацав у кишені скляну трубочку з нітрогліцерином. Він досі гадав, що його дочка — це істота, у якої всі наміри, висловлювання, схильності схожі на непевні тіні із розмитими краями, а бач, знайшлося досить злості, щоб ударити його, батька, в біді, ударити дошкульно.

Може, це природно? її перезагальмованість повинна неминуче приводити до зривів у поведінці, коли сором'язливість обертається нахабством, боягузливість — відчайдушністю, теляча доброта — зловтіхою. Але ж це — зле. Хто зна, чи зрозуміє вона колись, як дошкульно вона його вдарила? Але ж от зрозуміла, що він перед нею беззахисний, бо він її любить,— є така властивість нікчемних характерів: хилитися перед сильним і упакуватися над тим, хто роззброєний любов'ю до.тебе*. Слабі люди — жорстокі. Жорстокість^—їхнє самоствердження, їм не можна попадатися.

Толик сказав Аліні:

— Ото тягав-тягав ящики, але ж голова вільна, І в мене виникла раціоналізація.

— Знаю, знаю. Тримати віяло нерухомо І мотати головою.

— Перейдений етап! На цей раз серйозно, про об-лопачування. турбіни. Слухай, ходімо погуляємо! Про батю поговоримо.

— Добре, про батю. Ходімо.

Майже всі лиманівськІ ліхтарі з'юрмилися на майдані коло контори, сільмагу, їдальні і клубу, а по вулицях, що свавільно крутнулися від майдану на всі боки, тих ліхтарів було стільки, що ніхто й не знав скільки: десь на тому кутку села щось наче блищало, а на протилежному було й не добрати, чи то ліхтар, чи світиться хатина на узгірку, а в чорній глибині тої вулиці, де жила тьотя Голя, темрява трохи пом'якшала від місячного тьмяного світіння — туди й пішли Толик з Аліною.

Тепло було надворі стриманим осіннім теплом, із вечора натягало хмари, через це у небі проглядали тільки найбільші зірки. І кроки по ґрунтовій дорозі були м'які, майже нечутні, і через це говорили вони притишеними голосами:

— Ну, я йому й кажу: "Старий, діждеш, що розгнівиш Рюрика Корнійовича> тоді хана!" А він каже: "Та біс із ним, із твоїм, пробачте, Рюриком, каже, Корнійо-вичём".

— Ти все нахабно брешеш. Ти просто бридкий брехун.

Толик визвірився:

—' Знаєш що? Мені немає в світі нікого бридкішого, як твій наречений! От же ж противний! Я все сушу голову, як би його знешкодити. Викликати на дуель — нізащо не прийде. Ну, хіба що підкласти йому в робочий стіл тухлих яєць! Це думка, між іншим.

— У нього в юності був вірусний грип,— сказала Аліна,— після якого він не сприймає запахів.

— Так йому асенізатором працювати, а не заступником головного!

Аліна зайшлася дрібним сміхом, а Толик сказав з надією:

— Слухай, а ти з нього так смієшся, наче він не твій наречений, а мій.

Аліна змовчала. Толик довго збирався з духом і нарешті почав тихим голосом:

— Алько... Аль... А мій старий — га? Таких більш немає. У кожного свій, еге? Але мій… От слухай, шість років мені було, а в голові — усе як учора; узяв він мене і поставив ногами собі на плечі: "Стій, тримай рівновагу, погуляємо..." — а я від страху кричати! Він тоді опустив мене, поставив перед собою і каже: "Ну от ти все розказуєш, що будеш льотчиком. А ти хоробрий?" Ну, я щось мимрю, мовляв, "виросту..." А батько каже: "Як же це ти собі думаєш: оце ти ростеш собі і ростеш і зостаєшся боягузом, а одного понеділка встав — коли дивись: уже дорослий і сміливий!" Я хоч і малий був, а пам'ятаю, що розсміявся, бо зрозумів, що такого ніяк не може бути. А він мені: "Що посієш, хлопче,— оце зараз іде твоя сівба, поки малий,— те й пожнеш, коли виростеш. А інакше, брат, не буває!" І я зітхнув, схлипнув та й кажу йому: "Став. На плечі. Стоятиму..."

Аліна слухала замилувано.

— Молодець, Мушечко! — сказала вона.

— Я б нікому не дозволив називати себе Мухом, а тобі дозволяю. Знаєш, чому?

— Бо ти і є мій Мух.

— А ти страховисько типу Аліна! — Толик намагався повести розмову стежиною, яку він собі вимостив по-думки наперед, а дівчина усе звертала з неї і простувала навмання. Він сказав: — Слухай. От слухай мене. Нащо тобі Рюрик? Ти так любиш мого старого! От він щодня питає про тебе!

— Правда?.. *

— Слухай! Виходь за мене заміж.— Він намагався на неї не дивитися.— Дуже просто. Підемо жити до нас.

Це було освідчення і сватання. Але Аліна зрозуміла його якось поверхово, не давши жодного клопоту почуттям і уяві,— і вона не збагнула справжнього змісту події. Вона сказала:

— Мій любий вигаднику! Щоб я більше нічого такого від тебе не чула!

Він запитав тихо:

— І що — ти не можеш мене полюбити?

— Я тебе дуже люблю. Як братика.

— А інакше — ніколи?..

— Толечку мій гарненький! Ніколи більш про це не думай.

— Спасибі,— сказав Толик.— Оце зараз вимкнуся — та й уже не думаю.

— От-от,— схвалила Аліна.—Молодець. І Толик закричав:

— Так я ж не лампа!

Вона сміялася, а Толику було досадно. Потім вона роззирнулася навколо, щось таки притлумлено усвідомила і сказала непевно, знічено:

— Толечку… Ти б полюбив Стелку… Вона так тебе любить!

Замовкла, схаменувшись: як же це вона розбазікала, хіба ж їй на те звірялася подруга!

Зірки зробилися яскравіші, у селі стало темно, як у чорному льоху, Аліна зовсім не бачили Толика, зате стало добре чути, як він сопе поруч із нею — ображено, згорьовано, безнадійно, самотній скривджений хлопчик, і вона повторила як могла переконливо:

— Толечко… Стелка, та за нею півзаводу сохне, кращої дівчини я і не знаю, куди мені до неї!.. А вона тебе знаєш як любить…

— Не бреши…— сказав Толик.

— Я? Тобі? У такі хвилини? Хіба ж можна…

Коли вони повернули назад — побачили яскраві німби кількох ліхтарів у центрі Лиманівки, Толику здалося, що хтось за ними йде: позаду чулися якісь смішки і тупотіння, він озирнувся і нікого не побачив. Він навіть здогадувався, хто б то міг бути, але чомусь не злякався.

Підійшли до хати тьоті Голі, коли з-за кущів жовтих гайдамаків впала на дорогу тінь і почувся дівочий сміх, Аліна зойкнула:

— Ой… Ну? Стелка!..

Стелка-італійка рушила їм назустріч у всій своїй екранній красі — чорне, як ніч, пасмо спадало через плече на пишні груди, плащик був білий, смарагдове плаття теж світилося, і Стелка сміялася від щастя їх бачити. У Толика зайшлося в грудях; він не вірив, він був приголомшений: як! оця краля... його кохає!! Хіба таке може бути?

4 Ы5

97

Він зачудовано подивився на Аліну, вона уловила смисл того розпачливого погляду і сказала ніжно:

— Так, Толечку, так, любесенький!..

— Ви про що? — спитала Стелка.— Про що це ви там?

— За жисть! — відрубав Толик.

Стелка поставила собі пальці "ріжками" і проспівала:

— "Я коза-дереза, півбока луплена, за три копи куплена, тупу-тупу ніжками, сколю тебе ріжками!.." Я до вас у гості.

— Коза-дереза, кров твоя вже відновилася? — запитала Аліна. Толик мовчав і дивився на Стелку.

— Ще є слабість,. знаєте — паморочиться в голові...— хизуючись, Стелка захиталася на своїх гарних ногах і ухопилася руками за повітря.—Але ходити можуї

Вони втрьох наблизилися до ґанку, завагалися, чи йти до хати, чи побути надворі, коли аж раптом з темряви спливла постать цибатого хлопця з густою чорною чуприною —то був Сивуха, насунувся, дихнув винним духом, і не стало навкруг п'янкого польового повітря. Сивуха, не криючись, розглядав Стелку. Він сказав То-ликові:

— Ну, нащо тобі аж дві, тобі й одної забагато, ну, ми про це потім поговоримо... Завтра, кажу, завтра, а цю віддай. Ну, дівчинко, он же ж танці, коло клубу, ну?

Стелка відступила. Толик насунувся на хулігана:

— Іди геть звідси!

З-за його спини почувся високий хрипкий голос:

— Не обижай дитину, віддай дівку, віддай.

То був Шатун. Він стояв, вигнувши тулуб у якомусь неприродному вихилясі, заклавши одну, руку за спину, а другу встромивши у кишеню піджака, і голова його була похилена набік. І цигарка висіла на губі, як приліплена клеєм.

Сивуха мугикнув задоволено і знову підступив до Стелки:

— Ну, дєточка. Ми ж культурні люди.

— Вдарю,— сказав Толик.

Не обижати! — озвався за спиною Шатун.

— Удар-удар...— мовив Сивуха і схопив Стелку за руку.

Вона відскочила на два кроки. Сивуха ступив за нею слідом,' але Толик ухопив його за лацкан, потягнув на

себе і блискавично вдарив у щелепу. Сивуха і Шатун не могли знати, що цей тонкошиїй заводчанин навчений професійній бійці у секціях боксу і самбо, проте Шатун ураз збагнув, що цього голими руками не візьмеш. Через це він навіть не

ворухнувся.

Тим часом Сивуха відлетів убік, закрутився навкруг себе самого і, так обертаючись, щоб не впасти, кілька разів перестрибнув з ноги на ногу. Таки не впав, а якось непевно сів на дорогу. Аліна сказала із задоволенням:

— Па де де!

— Де впаде, там і буде! — відказав Толик.

— Нічо, нічо. Ти, Антошо, ще побачиш його на одній нозі, а він тебе — одним оком,— це обізвався Шатун.

Трохи побули в. хаті, переживаючи і обговорюючи подію, але втома і ніч зняли усі проблеми, Стелка провела Толика на ґанок і шепнула:

— Ти ж дивись — коли б вони тебе знов не перестріли!

Він себе висварював: "Гей, ти, а ще Погорілець! Хіба ж можна отак зненацька перезакохуватися?" І відказував: "Чом би й ні! Он у "Собаці на сіні" той бідний Боярський перезакохувався десять разів на день, а я... а мені відкрили очі... Аліна йде заміж за старого і підлого чоловіка. Я для неї все 'дно що табуретка або кущик при дорозі. Просто я звик до неї з дитинства, через те все так і вийшло. Просто помітив одного разу, що цибата голонога Алька раптом зробилася як доросла жінка,— і здивувався і розкукурікався, що, мовляв, і я вже не курча. А тут підходить Стелка і ніжно мене цілує, мабуть, вона зуміла відчути мою душу, ох же й цікаво як жити!.."

13

Рюрик Корнійович Рибченко відчував тягучу тривогу, бридка непевність розмивала його особистість, і він метушився. Він намагався зустрітися з кожним, кого запрошували на розмову до міністерської комісії, він почав обридати Шальварському, і той навіть сказав йому у батьківському тоні: "Спокій? Спокій! Спокій!"

Після роботи він пішов у гості до Африкана Безтямка. Стелка була в колгоспі, а Тетяна Музика, як і раніше, ночувала у них. Минулого вечора дзвонила ні

4"

99

Чайку в школу-інтернат, де. тимчасово прилаштувала Іринку-Малявку, і тихо розмовляла з дочкою. Вона й цього вечора сиділа тихенька у Стелчиній кімнаті. Рюрик сказав Африканові:

— От що, Афоню. Вся. ця історія наближається до кінця. Завтра підеш до Шальварського.

— Інтересно...— пробурмотів Безтямко.

— Я б хотів усе ж таки поговорити з нею. Як — можна? Зручно?

Безтямко постукав до другої кімнати, почув якусь там відповідь, відчинив двері. І Рюрик Корнійович опинився віч-на-віч з Тетяною. її холодна рука відповіла на потиск і поспіхом звільнилася. Вона сіла біля маленького столика і запитливо подивилася на нього. Рюрик присів на край канапи.

— Вірте, якщо ви маєте щире співчуття, то отут... — він торкнувся серця.

Бліде обличчя жінки видовжували печаль і кволе здивування, вона лише зрідка

повільно зводила очі на Рюрика, а здебільшого дивилася на стіл.

— Костянтин Музика казав про цю машину: "Моторошний бронтозавр!" Адже так?.. Якщо тільки вас запросять на комісію, я просив би вас повторити їм ці слова. "Моторошно"!

— Для чого? Це ж... так собі, слова.

— Слова вашого чоловіка. Це надає їм великої ваги. Тетяна мовила байдуже:

— Він у захопленні від цієї машини.

— І водночас він її боявся. Бо то промовляла інтуїція класного спеціаліста. Він не мав лише аргументів, щоб заперечити цю машину. Хто їх мав?

— Ви казали, що маєте до мене справу.

— Це і є моя справа. Ви можете застерегти всіх нас...

— Хто потребує моїх застережень?

— Всі ми! Застереження від народу, знизу, по щирості,— розумієте, знизу! — в цьому і полягає сутність дійового народного контро...— народного контролю!

Тетяна сказала:

— Кость схиляється перед Нечаєнком. Мені соромно, що я...

Рюрик підвівся і схилився над жінкою, тримаючи перед собою свої руки — долоня в долоні:

— Не про особу, ні, не про особу, зрозумійте, а виключно про машину, зрозумійте, і щоб більше нікого не вбивало на наших електро...— на наших електростанціях!

Вона через силу звела на нього пригаслі очі — і не витримала, опустила. Голос її прозвучав із скляним видзвоном:

— Кость ще не вмер. Ви забули. Він ще живий.

...А еще того досадней, Что на людях и в дому Все зовут меня морячкой Неизвестно почему!..

Тільки тоді, як шофер Петрик з великим старанням підтримав пісню своїм проникливим тенорком, Нечаєнко усвідомив, що співи розпочав він сам. Але що ж то за пісня? З яких часів вона виринула? На всяку пісню Петрик заводився з одного дотику, і вже тоді звучав безконечно довго. Колись вони їздили в Полтаву, і Петрик разів із тридцять устиг проспівати пісню про річку Бі-рюсу — від початку до кінця з усіма словами.

На спогади Нечаєнко не мав часу, але асоціації робили своє. А все — через повітря. Польове повітря ранньої осені — ось у чім була причина. Він ранньої осені повернувся з армії у своє село. А через рік, вже з атестатом, такої самої осені виїздив на навчання в Харків. Пахтіла земля після оранки на зяб. Дихала озимина. Дух прив'ядання сухого стебла і присушеного груддя стояв над городами й кукурудзами, а від стиглих соняхів сходила неповторна і проникліва духмяність: в ній було трохи живиці, трохи меду, а трохи гіркоти й солодощів од спілих зернят.

Пісні! їхнє село співало "На вгороді верба рясна", "Ой у полі вітер віє", "Ой у лузі та ще й при березі", і ще багато гарних пісень, а тої осені ще такої саморобної: "Ти будеш старшиц лейтенантом, я буду старшой медсестрой". Але пісні "Морячка" не співали...

Звідки ^ вона взялася в ньому?

Хтось із заводчан на світанні дзвонив у місто, і розійшлася чутка: "Вночі Музику прооперовано". Боліли зрада Рюрика і несподіваний випад Аліни. І підсвідомість весь час тримала напоготові тяжке міркування: незалежно від об'єктивної правди над ним зависли чорні хмари — хтось має на меті не встановлення істини, а знищення справи його життя.

Це значило, що треба їхати на завод до Шальварського.

От він і їде!

Нечаєнко натхненно заспівав?

И обидно, и досадно, И тоска меня взяла...

Петрик з ентузіазмом підхопив: "...что не так ему сказала, что неласкова была...", їх почало трусити й кидати, і загупали амортизатори, і Нечаєнко з цікавістю зиркнув на водія: чи ж ворухнулася в ньому професійна совість. Але вона не ворухнулася: той тримав сто десять.

Ось воно що. Тієї осені вернувся з фронту сусіда їхній Андрійчик, красень матрос, вернувся без обох ніг,— цілий рік заробляв тим, що, кинувши перед собою на землю безкозирку, тремтячим жалібним тенором співав оцю саму пісню "Морячка" — майже щодня у районі, а в базарні дні — у своєму селі. Карбованці, троячки, п'ятірки так і сипалися, він заробляв багато і все пропивав. Мати його від ганьби і безвиході за той один рік змарніла й почорніла — гірше, ніж за чотири роки чекання. Потім молоденька місцева вчителька не побоялася — взяла шлюб із безногим матросом. Здається, живуть собі й досі разом із своїми дорослими дітьми. Он звідкіля ця пісня у пам'яті Нечаєнка.

Він собі проміряв пульс. Дев'яносто шість. Подумав: навіщо я це роблю? Відказав: треба себе контролювати.

І ось вони зустрілися з Шальварським (комісія й досі працювала у кабінеті директора). Не вірити людині — неприродно, а ще більш неприродно — дивитися в живі людські очі, слухати людські слова і навіть уловлювати щирі інтонації, і при цьому думати: "Це є мій ворог!"

Гарна голуба сивина, небесно-блакитні очі, акуратний рот з тонкими губами, які чітко ліпили слово по слову,— все це було так по-людськи, навіть переконливо, навіть привабливо своєю охайністю, от тільки у зблискові окулярів часом вловлювалося щось відсторонено-офіційне і навіть невблаганне, але ж то, певне, походило від Нечаєнкового упередження.

У кабінеті був також Дем'янко.

Шальварський вислухав короткі міркування Нечаєнка про подію, зауважив, що вони не зовсім збігаються з попередніми висновками комісії, він запевнив, що місія Дем'янка на Чайці не викликає в нього жодних сумнівів, а міркування того ж таки Дем'янка Про конструкцію турбіни — викликають; всі ми люди, не треба себе картати за свої слабості, а дружні почуття до Нечаєнка, які Дем'янко проніс через усе життя, роблять їм обом честь..., Тільки оце небажання торкатися суті справи, наближатися до істини,— тільки це нагадало Нечаєнкові: цей чоловік ненавидить творчих людей, і то в

нього назавжди, як колір очей.

Увечері вдома Нечаєнко розповів Ганні Іванівні про все, що сталося протягом цього довгого дня, і коли він казав їй про Аліну — то уважно поглядав, шукаючи на жінчиному обличчі співчуття або обурення. Він сказав:

— Ми з тобою завжди знали: спокійна благополучна дитина. А тепер вона виросла чужою. У чомусь ми винні, я тільки не знаю — у чому.

Ганна Іванівна зітхнула, охопила себе руками за плечі; дихала вона нервово і болісно супилася. Кинула різко:

— Ти, Іване, твердий. Ти як залізобетон. А ще до того й непосидючий, і нервовий, і йдеш, як танк,— наїдеш і не помітиш навіть...— Вона струсила порошинку з свого плеча.

Він сказав:

— Дивно. А я собі уявляюся підстаркуватим телям, у якого роги так і не виросли, зуби повипадали, а хвіст давно відгризли собаки.

Він думав, що теоретично, і навіть практично, можна виплавляти метал для його останньої лопатки на космічних станціях. Він це добре виважив. Це розв'язувало всі проблеми. Щоправда, за такої технології парова турбіна стане дорожчою за саму космічну станцію.

Але ж які можливості!

То вже будуть можливості наступного сторіччя.

Задзеленчав телефон. То дзвонили два його найкращі учні і потенційні супротивники, два молодих аспіранти-суперники, антиподи, як джеклондонівські "світло й тінь": набираючись нечаєнківських знань і досвіду, вони обидва збиралися спростувати справу його життя і перевести виробництво електроенергії на принципово нові основи. Перший покладався на впровадження кріогенної техніки, яка, давши енергетикам надпровідність, навчить їх створювати агрегати фантастичної потужності. А другий відкидав саму ідею класичних агрегатів і збирався перевести світову енергетику на безпосереднє перетворення теплової енергії в електричну (ішлося про струмінь іонівованої плазми у магнітному полі); при цьому обидва' вони зневажали сучасне теплове господарство, цілком і повністю розраховуючи на термояд.

Вони обидва були схвильовані чутками про аварію і про комісію академіка Шальварського. Запевняли у своїй відданості і підтримці і питали, що їм робити. Нечаєнко відповів, що не посоромиться їх покликати, як тільки це матиме сенс.

У світлиці тьоті Голі точилася розмова між Аліною і Толиком:

— Ну — де Стелка?

— Пішла по хліб.

— А якщо ті причепляться?

— Ти їх уже провчив.

— Як подумаю: оце повитріщаються на неї та пороззявляють брудні пащеки!..

— Це правда...— Щось негарно пахтіло. Аліна почала принюхуватися.— Це правда... Словом можна так вдарити...

— Отож.— Толик з викликом подивився на Аліну.— Навіть батько Погорілець сказав, що тобі це вдається. І мушу сказати, між іншим, що я з цим згоден.

Аліну вразило:

— Дядь Лель? Він сказав, наче я — своїми словами — завдаю комусь болю?

— Сказав. А що — неправда? Ти що вчора казала, своєму батькові?

— Ой, я й забула. Ти ж фантазер. І базікало. А в мене аж руки затерпли.

— А ноги? — хмикнув Толик.

— Що — ноги?

— Затерпли?

— От ти нахабний. От нахабний!

Толик підійшов до столу і вагомо поклав* на нього кулак. Сказав сердито:

— Щоб ти знала. Одне діло — для сміху. Тут я, може, й грішу. А інша справа, коли я переказую слова батька Погорільця. Я ніколи не брешу, щоб ти знала, я зневажаю людей, які це роблять!

Аліна визирнула на кухню:

— Що це в нас так... пахне?

— Пахне? — здивувалася тьотя Голя.— Може, борщ? Я борщу наварила, будемо вечеряти.

— Ні, борщ так не пахне.

— То може —— не пахне, а вони? Так би й казала, то ж я у піч заклала брикету, то в нас, девочки, такий вонючий брикет, а тоді нічо, розгориться і весь поганий дух витягне!..

Прибігла Стелка. Хліб у "Сільмазі" продано, треба послати Тольку на той кінець села у "Продукти", він довгоногий, за півгодини обернеться. Олесь Погорілець поїхав із бригадиром на ферми — дивитися, що там їм болить чи кортить, а просто з ферми його привезуть сюди.

— Я й пляшечку по случаю знайду, девочки,—сказала тьотя Голя.

Дівчата зайшли у світлицю. Толик сказав:

— Мені потрібен Іван Гнатович. Батя — як мінімум. Така класна ідея... Хоч їдь у Харків. Та ні, Алько, серйозно.

— Кінчай, Муше, дзижчати та біжи по хліб.

— Ви тільки послухайте.— Толик окреслив рукою в повітрі велике коло.— Дивіться, всі лопатки по колу припаюють срібним дротом до сталевого бандажа. Виходить суцільний диск. Я подумав: якщо на кінцях лопаток поробити отвори і пропустити бандаж крізь них...

— Стел,— покликала Аліна,— дай йому двадцять копійок.

— Кажи, Толь!

— ...Під час роботи — відцентрова сила... так зате ж лопатки самі собі шукатимуть найкращу позицію, це зніме перенапруження в диску!..

— Мух! На іобі двадцять копійок. Одну чорну хлібину. Як вітер.

Стелка вийшла на середину кімнати.

— Не смій ходити! — сказала вона Толикові. І до Алі-ни: — Хоч би придурилася, що слухаєш, хоч би глянула на людину людськими очима!.. Куди вже там, ми ж, як завжди, у прострації!..

,— Це ти про мене? — здивувалася Аліна.— Прострація! Де й слів таких вумних набралася!

— Вумних?! — Стелка сторопіла. І нараз увімкнула жестикуляцію. Обидві руки її почали рухатися швидко, аж мерехтіли білими долонями, наче тих долонь було десять, а пальців за сотню, і за ними ледве встигав язик:— Ну як же! Де вже нам, сірим, ми рилом не вийшли, щоб слова вумні знати! — а руки показали, де буває рило.—

У нас, значить, так: перед Рюриком тихша води і нижча трави, Рюрик бовкне — наче сам господь бог висловився, бо той Рюрик має тебе за ляльку, а Только тебе любить, він до тебе — як до святої, от ти й топчеш його ногами, нічого, стерпить! — і руки, і вся постать її, трохи випере--дивши слова, відтворили і низьку траву, і дзвін, що бовкає без глузду, і господа бога, що поглядає з небес на грішний світ, а потім пішли в діло й ноги, показуючи, як топчуть Толика.

Аліна промурмотіла:

— Ти стаєш схожа на свого діда.

— Мій дід — геній, спитай хоч у Погорільця!

І тут розчинилися двері, і на порозі постали Олесь Погорілець і тьотй Голя. При цьому господиня торохтіла:

— Ну оце, будьте в нас як вдома, скоро й повечеряємо, так ви ж роззувайтеся, це ж ковйор, ногам тепло, ми тут усі ходимо босі, як по землі, так воно, кажуть, здоровіше, а я пішла собі по хазяйству...

Толик пішов по хліб. Кілька хвилин у світлиці стояла мовчанка. Стелка зітхнула і сказала: ,

— Олесю Степановичу, ви дорослий, поясніть!.. Кругом залізо, все мерехтить, гуркоче, сходить вогнем і димом, все нам треба поспішати, все ми не встигаємо і боремося, боремося, щоб устигнути... Нема часу придивитися,

— Про що ти?

— Про ніжність,— пояснила Стелка.— Яка ніжність? Ви знаєте?

Погорілець скептично похитав головою, подивився на дівчат уважніше, зазирнув кудись у себе і знову похитав головою. Він бачив подумки темнооке бліде обличчя і відчував велику ніжність, і вголос сказав:

— Найтяжче, дівчатка,— це відчувати безсилля проти обставин. В мене така філософія: треба робити, треба діяти, обставини виникають з діла, ділом вони руйнуються. Та раптом зустрінеш таке, що станеш... і не знаєш, що далі...

— Яка правда! — сказала Стелка.

Аліна спаленіла. їй раптом уявилося, що Погорілець говорить про неї і про себе: він удвічі старший, він давній друг тата, а вона змалку товаришує з Толиком,— ось де вони, рокові обставини!..

Ой боже. Що за мана?

Вечеря пройшла для неї у стані химерного відчуження 106 * від реальності: часом вона придивлялася до тьоті Голі й думала: "А хто це?.." — а за хвилину починала нервово поглядати за вікно, щоб зрозуміти: "Де ж це ми?.." Придивлялася до Стелки і Толика, які все перешіптувалися і таємниче, самими краєчками вуст, пересміхалися... Аж після вечері якось дала собі ради і невпевнено покликала:

— Дядю Лель... Ходімо поговоримо... Та й оті двієч-ко... аж рвуться на вулицю!..

За порогом розійшлися: Стелка з Толиком в один бік, Аліна з Погорільцем — у другий.

Сонце вже сіло, на заході опадала червона заграва, і над нею напрочуд яскраво засвітилася смарагдова смуга, наче за тою загравою було ще одне, якесь зелене сонце, і воно не збиралося гаснути.

Вулиця, якою побрели Аліна з Погорільцем, бігла на схід, на Чайку. Там небо вже стало темно-синє, і громаддя ДРЕС вламувалося у нього густо-фіолетовим контуром, але на височенних шпичках димарів стояли сторч три яскраво-золотих хмари диму із рожевими м'якими боками. То було видовище рідкісне і пронизливе своєю красою, через це Аліна і Погорілець довго мовчали.

Вона спитала про Чайку:

— То що там?

— А хіба...— Погорілець повернув до неї голову, вловив хвилювання дівчини, і воно перейшло до нього. Він внутрішньо зосередився і через це сказав сухо:— Хіба тобі не пояснював Рюрик?

— Так то ж Рюрик...

— А хіба ти ще кого слухаєш?

У півтемряві обличчя Аліни було біле, а очі сховалися у тінях, і вираз відчайдушного заперечення вгадувався в повороті її голови і в напруженій постаті і особливо у тихому приломленому голосі:

— Це ж так несправедливо! Що ж поганого, якщо мене переконує логіка...

— Бачиш, твій Рюрик знає все наперед...

— Я не хочу більше чути оцього "твій Рюрик". Аліна замовкла.

— Знаєш, дівчинко, я й сам не кремінь, але такої ячмінної галушки, як ти, бог милував, не зустрічав! І при цьому тобі вдається бути ще й жорстокою...

— Мені?! *

— Як же ти все гарненько пояснила батькові! Після такої доччиної турботи людей, бува, одвозять до лікарні.

Вона заніміла. Бо ж сподівалася на якусь зовсім іншу розмову: про сутнє, про велике — щастя, любов... Збентежена, хотіла збагнути щось у собі і в світі і, врешті, вирішити, бо надійшла їй така пора. А вертикальні хмари над димарями зробилися темно-червоні, як розпечене залізо, обрис електростанції щез, бо біля її підніжжя запалахкотіла електрика. Вони довго йшли ґрунтовим чай-ківським шляхом, а потім спинилися,— ніч була у степу і в селі, тільки Чайка пульсувала вогнем,— і, зітхнувши, пішли назад.

Толик був збуджений, він перекидався із нервових веселощів у глуху мовчанку, а бісове дитя Стелка, не знаючи у житті рішуче нічого, зн*ла все: вона знала, що все це — через неї.

— Підемо у степ,— сказав він їй із викликом.— Будемо вчитися цілуватися.

— Божевільний,— відказала вона без обурення. Вони забрели далеченько за село, аж у перелісок, де

змішалися березовий гайок і молодесенький бір, у дивний кольоровий світ, де берізки були ніжно-рожеві, листочки їхні жовті, а сосни сині, чорні, мідні, зелені. їм здавалося, що вони потрапили у зачаровану країну, створену єдино для них, бо ні Толик, ні Стелка жодного разу в житті не бачили ні лісу, який би скидався на райдугу, ні такого вишуканого заходу сонця. І коли все це згасло, вони, обіймаючись на травичці, на розісланім Тольчинім піджаку, просто не помітили темряви — кольорова світо-сяйність перейшла у їхні душі і там собі лишилася. З-за бору здійнялося місячне сяйво, ледь уловиме, схоже на марення, і тоді Толик зробився нестерпно милим і зворушливим, і Стелка, беззахисно втупившись у бляклі зорі, із стогоном зітхнула і сказала: "Ну добре..."

Толик ні на що не насмілився. Вона ж спочатку принишкла, а далі заспокоїлася і відчула до нього повагу і подяку, і від цього їм обом зробилося краще, ніж було. Вони йшли тихенько до села, і вона йому сказала:

— Нічого. Все життя попереду. Правда, коханий?

Вони розуміли, що відтепер їхні взаємини стали складними, як ціла світобудова, але про це не сумували, бо мали час — усе життя.

На центральному майдані, за сотню метрів від хатини тьоті Голі, їх перестріли Шатун, Хрюпа і Сивуха. Спочатку Хрюпа проспівав їм пісню:

Не пиши ж ти, варвор, письом І не трать ти лишніх слов! Все покончено між нами, Вся закончилась любов!

Толик зрозумів, що тут не обійдеться вокальними номерами, Стелка злякано притислася до нього. Він їй шепнув: "Біжи до гуртожитка або до тьоті Голі. Може, рябко..."

Шатун заступив дорогу. В руці він тримав молоток. Хрюпа і Сивуха заходили з боків. "Ну ж бо!.." — гукнув Толик, благаючи, і Стелка нараз дременула в бік —туди, де жила тьотя Голя, і на цілий куток розлігся її лункий добре тренований голос:

— Люди добрі-і-і!! Ра-га-ту-уйте!!.. Люди-и-и!..

Толик розумів, що молоток — то його смерть. Він пригнувся, збираючись кинутись уперед, але в цю мить його вдарили ломакою під коліна, і він упав. Підхопився і стрибнув на Шатуна. Але той був сильний, як бугай: Толик обома руками тримався за молоток, а Шатун легко волік його по землі і гигикав, а ті штовхали Толика ногами, щоб не встав, і Толик знову почув крик Стелки:

— Швидше! Рябко, Рябко, кусі!.. Тьотю Голю!!.. І міцний голосок тьоті Голі:

— Лишіть йо-го-го!.. Стелко, стукай у всі вікна, підіймай людей, та ж доки ми їх терпіти-ме-е-мо-о-о!!..

Потім молоток вирвався з рук Толика, хлопець упав обличчям у пилюку і прикрив голову долонями,.і ще він почув таку розмову:

— Бери й бий!

— По казанку? Мо не треба? І сипла відповідь Шатуна: *

— Обизательно.

Білі прожектори різко вдарили у хмару куряви, збиту їхнім гуртом, верескнули автомобільні гальма, машина завмерла просто над Толиком. Хлопець підхопився на ноги. Хулігани шарпнулися навсібіч, але Рябко, захлинаючись люттю, вже висів на литці Шатуна, а сама тьотя Голя заламувала Хрюпі руки за спину, і його пика хилилася все нижче до землі; Сивуха періщив щодуху, а навперейми йому напрочуд легкими стрибками біг сам Яс-ненко, і спалахнули вікна гуртожитку...

З "Лади" вийшов блідий стрімкий Рюрик Корнійович:

— Що тут відбувається?

— Ну от, дорогенький, я тебе й застукав. Давай руку. Ну? — той самий пульс! Чуете, Ганно Іванівно, цей злочинець цілий тиждень ходить із пульсом дев'яносто шість-сто!

— Льово, Льово, побійся бога, де ж той тиждень!

— Домовляємося так: ти зараз лягаєш. Ганна Іванівна викликає терапевта, і ти переходиш у його повне розпорядження.

— Терапевта йому приспічило.

— Є анекдот — наш, травматологічний. Розбився автогонщик, хірург його зібрав докупи, а той через місяць приходить: "Доктор, нехай у мене обидві руки з одного боку, нехай! Нехай у мене очі на потилиці, я нічого не маю проти. Але навіщо ти мені ліву ногу зробив удвічі коротшою за праву?!" А доктор каже: "Так я ж не знав, що ти виживеш!" Як?

— Барахло.

— Ну, вибачай.

— Слухай, Льовочко. Музику дуже люблять роботяги на ДРЕС, бо він у них — як оголений нерв робітничої совісті. Розумієш?

— Про Музику я тобі скажу увечері. Там працюють хороші лікарі.

Нечаєнко півдня чесно вилежував, бо почував себе вкрай погано: геть уся сила вийшла з його м'язів, розслабився мозок, зледачіло серце. По обіді подзвонив на завод, розпитав, що там до чого, і викликав машину.

На заводі до нього відразу ж зайшов Рюрик. Нечаєнко вже знав від Федора Дем'янка про проект рішення, розроблений Шальварським, і про причетність Рюрика до цього рішення — він тільки ще не знав, що до Рюрика вчора перебралася жити його дочка.

Рюрик сідати не схотів, він стояв перед Нечаєнком, переминався, стримано жестикулював —— нетерплячий, збентежений, з блідим обличчям. Він казав:

— У нас на заводі стурбовані вашим станом здоров'я, і через це склалася думка, що вам поки що не слід казати всю правду, погану правду...

— І як же ти собі мислиш: казати погану правду чи ні?

Рюрик мовив важно:

— Правда — бог вільної людини. Так сказав Гейне.

— Я не переконаний, що це сказав саме він,— зауважив Нечаєнко.— Скоріше, це щось із Горького. Ти спитай у Аліни, вона порівняно недавно вчилася у школі.

Рюрик вже був розтулив рота, щоб сказати щось натхненне, та враз стулив, аж щелепи ляснули,— і рум'янець кольору столового буряка повільно і невблаганно почав розливатися по його щоках і шиї. Він по-своєму витлумачив згадку про Аліну. Спромігся сказати уривчасто і нервово:

— Не хочу сперечатися. Це несуттєво. Щойно підбиті підсумки. Винуватцем названо персонально вас.

— Далі, будь ласка,— заохотив Нечаєнко.

— Я не хочу повторювати формулювань...

— Ні-ні, чому ж, прошу!

— Гаразд. Отже, так. Грубий волюнтаризм при конструюванні турбін, авантюрне розв'язання проблеми лопатки останнього ступеня, що призвело... і так далі, ви знаєте, до чого воно призвело. Згадано також, що ви приховали деякі документи: висновок міністерської експертної комісії, думку академіка Ковтуна, проігнорували застереження найстарішого виробничника Африкана Сидоровича Безтямка...

— Твоя робота?

— Даруйте. Як казали древні греки, друг Платон...

— Так-так, далі.

— Рекомендовано припинити складання турбіни Н-800. Рекомендовано звільнити вас від посади головного конструктора.

— Хто ж буде?

— Поки що називали мене. Виконуючим обов'язки.

— Вітаю.

— Заключне засідання — завтра зранку. Запрошують вас. Звісно, коли дозволяє здоров'я.

— Гаразд, дякую. За півгодини партком скЛикає невелику робочу нараду, вас просять там бути.

Це справді була нетривала нарада. Секретарі парт-кому і директор, який щойно прилетів із Фінляндії, головні інженер і технолог, та Нечаєнко з Рюриком Риб-ченком, та ще завідуючий промисловим відділом обкому партії,— обмін думками був стислий, все навколо усних пропозицій Нечаєнка, і, коли всі висловились за ці пропозиції, Рюрик став схожий на судака, якого зрадлива хвиля викинула на берег: витріщив очі і роззявляв рота.

Надіслали дві довгі телеграми: у міністерство і до ЦК партії. Просили: санкціонувати терміновий монтаж нового диску і камери замість зруйнованих на Чайківській ДРЕС, щоб за чотири тижні ввести блок в експлуатацію; санкціонувати профілактичну зупинку агрегату Н-800 № 2 на Зурковецькій ДРЕС — для вивчення

стану ротора і, зокрема, диску останнього ступеня; санкціонувати розробку і впровадження комплексних заходів щодо поліпшення технології, а також контролю за якістю металу.

З тим і повернувся Нечаєнко додому; він знав, що баталія тільки починається, що вона може бути виснажливою і нетворчою, що він ніяк не може її відвернути… Сьогоднішні рішення — то були тільки півзаходи, і гармонія світобудови все ще не відновилася.

Ганна Іванівна зустріла його тяжким поглядом.

— Ти все-таки пішов? А краще б не ходив. Тоді б побачив донечку. То ж, мабуть, дзвонила по телефону, щоб переконатися, що нікого нема… Ось, на всі твої біди — отака резолюція.

На аркуші з шкільного зошита було написано дрібним закругленим почерком Аліни: "Я тепер живу у Рюрика Корнійовича. Взяла чемодан, все інше заберу потім. Аля".

Чи не забагато, як на одну людину… "Ударі Ще удар!" — цей стереотипний вигук футбольних коментаторів раптом виник у голові Нечаєнка, зазвучавши недоречно і знущально. Іванові Гнатовичу стисло горло — не сердечним спазмом, а нормальними людськими сльозами. Ганна Іванівна злякалася, але не наважилася навіть підійти— тільки дивилася. Він оббіг поглядом кімнату:

— Ну? Ще щось буде?!

Механічно перебрався у домашній одяг, вмився і, здається, щось із'їв, ліг на кушетку у вітальні і так само механічно підвівся і пішов до дверей, як тільки почув дзвінок. Поклавши руку на замок, отямився, озирнувся: Ганна Іванівна стояла за його спиною і напружено дивилася на нього.

— Г?! Це не вона, ти не чекай, у неї тепер медовий місяць…

Повагавшись, Нечаєнко відчинив двері. То були батько і син Погорільці.

Толик примчав з колгоспу, бо вже не було в нього сили носити у собі свій винахід. Нечаєнко ліг на кушетку, а гості посідали біля нього. Толик хвилювався, аж очі скляніли, та ось наче у воду шубовснув:

— Пропоную відмовитися від паяння лопаток до бандажів. Замість того на кінці кожної лопатки робиться отакий от отвір, кожна лопатка ніби нанизується на бандаж, але зберігає рухомість і в роботі сама собі вибирає найкраще положення. А відцентрова сила розтискує бандаж і робить ступінь жорстким. Отже…

Нечаєнко вже збагнув його ідею, з цікавістю запитав:

— А звідки це в тебе така зухвалість?

— А що? — Толик ще не згас, та полум'я в ньому затремтіло, захилиталося з боку в бік.— Дурниця? Якби я вам намалював…

— Сядемо, накреслимо, прорахуємо. Але як додумався?

— Та…— здавалося, що Толик розгубився, що він близький до втечі з поля бою, та врятувала становище дрібниця: Толик побачив, що ґудзик на хатній куртці академіка тримається на одній ниточці і при першому ж порусі відірветься. Він нахилився до

кушетки і відділив ґудзик від куртки, потім віддав його Нечаєнкорі, і Іван Гнатович кивнув: "Дякую",— а Толик сказав:

— Ми з хлопцями сперечалися, хто швидше паятиме. Бригадир каже: переможцю в кінці зміни — ставлю сто грамів коньяку, а переможеному — сто грамів горілки… Жарти такі.

— Цікаві жарти. Толик став хоробріший:

— А я тоді думаю: а нащо його паяти? Зроби на кінці отвір, та й покладайся на відцентрову силу.

Нечаєнко лежав рівно горілиць, як на жердину нанизаний, і тільки з тої незручної пози можна було вгадати, що в нього болить серце. Він сказав:

— Бачте, юначе, для того, щоб прискорити паяння, ви мусили форсувати температуру і виходити за межі затвердженої технології. Зависока температура могла привести до перегріву лопатки і порушення її механічних властивостей. Це могло викликати вельми небажані наслідки.

Толик ледве вимовив:

— Може, й… аварію?

— Не виключено.

Толик дивився просто перед собою і вже був готовий на будь-який вирок; він сказав рівно і спокійно:

— Так воно й було. Ми так і зробили. На машині Н-800.

Запала мовчанка.

Нечаєнко кілька разів легенько торкнувся пальцями грудей — там, де було серце, а Толик закляк, чекаючи остаточних слів,— нарешті Нечаєнко мовив:

— Подумаємо. Не падай духом. Толика лихоманило.

— Батю, скажи мені ти, ти мусиш знати: чому — чому? — зруйнувалася турбіна?

Погорілець уважно подивився на сина і відказав:

— Турбіна зруйнувалася через те, що її технічний рі-вень був вищий за можливості сучасної технології* Принаймні, вчорашні можливості. Сьогодні ми вже навчені.

Толик запитав Нечаєнка:

— Це все правда?

— Так, Анатолію… І, між іншим, цю свою ідею оформлюй як винахід.

Погорілець цінував красу і гармонійність рішень, через те він був.вражений винаходом свого сина.

Олесь Погорілець знав не тільки душу кожної деталі, з якою мав справу,— він також знав, як ті деталі ставляться одна до одної. Наприклад, диск турбіни сполучається із валом нібито й неохоче, але за тим опором — прагнення остаточності й нерозривності їхньої спілки. Між лопатками і бандажем — сталевим колом, що охоплював край диску, існував безперечний антагонізм. Погорілець відчував його завжди — стільки, скільки працював на складанні дисків: лопатка всім витонченим єством своїм протестувала проти того, щоб її паяли, щоб на зрізі її стрімкого крила грубі паяльні лампи розтоплювали срібний дріт і нестерпно розігрівали її гінке тіло,

щоб назавжди прикріпити його до бандажа.

"Потерпи!" — казав їй Погорілець, коли йому випадало робити цю справу. "Потерпи, так тобі буде краще!" Він знав, що заради жорсткості і міцності диску треба йти на таке насильство.

А от Толик перший зрозумів, що насильство у цій справі непотрібне взагалі.

Погорілець уявив лопатку в нових умовах—і ніби зітхнув із полегшенням за неї. Ніяких паяльних ламп і розтопленого дроту, бандаж прошиває лопатки наскрізь по краю диска, і, коли він починає роздаватися і наливатися міццю під тиском відцентрової сили, кожна лопатка, ворухнувшись, знаходить собі найкращу життєву й робочу позицію і разом з бандажем вирушає у безконечну свою дорогу. Пластичність, злагода — і яка міць!

А Нечаєнко подумав, що цей хлопчик ішов за батьком слід у слід, а це значить, що він може піти далі. Звідки він такий узявся? Чи ж Олесь — зразковий вихователь? Толик жив поруч із батьком; в домі їхньому, у їхній сім'ї панував батьків дух — от і весь секрет виховання.

Та чи ж він сам, Нечаєнко, подавав Аліні поганий приклад? Спробуй звести кінці з кінцями... Зайшла Ганна Іванівна, присіла у крісло. Толик запитаві

— Де Аліна?

Нечаєнко повернув голову і ковзнув очима по полірованій поверхні столу, там усе ще лежав аркушик із зошита. Ганна Іванівна перехопила його погляд і підсунула аркушик до гостей. Толик прочитав і передав батькові. Сказав:

— Значить, правда... Він учора за нею приїхав і забрав... Батько бачив.

Погорілець кивнув.

Ніхто не наважувався на коментарі. Про зраду не можна говорити спокійно.

Коли задзвонив телефон — усі зітхнули з полегшенням.

Трубку взяла Ганна Іванівна. Говорив Лев Ісаакович:

— Ганнусю? Я з першої лікарні. Сталося найгірше: у Музики внаслідок операції — двохсторонній набряк легенів. Виходу з цього становища не буває.

— То як же? — вона знітилася. Нечаєнко пильно дивився їй в обличчя.

— Скажи йому правду. Я розумію... це не просто, але мені довелося сказати про це дружині хворого... Мужня жінка... Все це дуже тяжко... Дай-но йому трубку!..

Ганна Іванівна, затримавши зітхання, передала трубку Нечаєнкові. Той слухав лікаря, напівзаплющивши очі; мовчав.

Лев Ісаакович сказав:

— Не можна так, Ваню! Я знаю, про що ти думаєш... Але зрозумій: якщо я іду вулицею і мені на голову падає цеглина, то ніхто не буде в моїй смерті винити архітектора. Справді, Ваню, ти слухай мене!..

— Добре, Льово. Цю думку я вже чув.

— І ще: не здумай їхати в лікарню!

— Це я тобі можу пообіцяти.., Заслаб,

Олесь вимірював кроками сад, він не помічав нічної осінньої вільгості і їдкої

прохолоди, не знав, де шукати в ці години Тетяну. Стелка і Толик сиділи рядком у маленькій приймальні на першому поверсі старого дерев'яного корпусу і чекали невідомо чого. Скоцюрбилися на своїх стільцях, зіщулилися, як змерзлі горобці. Потім до них вийшла старша медсестра і сказала:

— Хворий спить. Раджу вам їхати додому і теж лягати спати, ви нічим йому не допоможете.

Голос її був професійно-ласкавий, впевнений. Вони вийшли в сад і приєдналися до Погорільця. Мовчки пішли алеєю, шерехтіли опалим листям, дихали терпким прив'яданням, і жовті лапки світла, простягнуті крізь листя рідкими ліхтарями, пестили їхні обличчя — і в усьому цьому не було думки про смерть.

Потім, повернувши алеєю, вони побачили у її протилежному кінці чорну постать жінки, і всі троє відразу впізнали Тетяну. Зійшлися з нею — і спинилися. Так і стояли — мовчки, без поруху. Навіть шепоту листя не чулося над ними, навіть їхнього власного дихання.

Погорілець ступив крок до жінки, вона без звуку припала йому до грудей. Тільки на мить. І потім так само тихо, як порух вітру, відхилилася.

— Пробач, Олесю,— сказала вона.— Я тебе шукала, а тоді... Пробачте мені всі... коли побачу, хто Костя знав і любив...

— Він ще живий! — сказав Погорілець голосно і пошкодував, що не стримався: він бо знав, що Кость умирає, і оте "ще живий" його виказувало, і він додав: — Ти будь з нами, Таню.

— Я відразу подумала... ще звечора, після операції... якби ж оце, думаю, був коло нас Олесь, то й Костеві було б спокійніше... Кость сам про себе уявляв, що він буде завжди. І я так думала.— Тетяна наче із здивуванням оглянула всіх, і круглі брови її відбили щире здивування: "Як же це — він отак уявляв!.." Стелка несміло торкнулася її руки:

— Танечко, люба! Ви не думайте весь час про це, його ж лікують! Поки людина жива...

Тетяна наче здивувалася ще більше. Вона навіть відкинула пасмо з опуклого чола, щоб краще усіх бачити:

— Як же це — не думати? Про що ж я маю думатиі

Я більш ні про що думати не можу. Але знаєте: він не мучиться. Я питала у лікарів, чи він мучиться?.. Ні. Не мучиться, нічого не встиг зрозуміти, жодного разу не повертавсь до свідомості.

Стелка ще не мала досвіду слухати таке, їй було моторошно від усього, вона просила благально:

— Дядечку...

Тетяна уповільнено подивилася на неї, кивнула:

— А що там Нечаєнко?.. Ну нічого. Він же не хотів. Знаєте... науково-технічна революція. Коли загинув космонавт Комаров — я так плакала... Я ще була молодесенька, здавалося, а коли б це був мій тато або брат... Ви не думайте, що я

бЬжевільна.

Тетяна повернулася і пішла собі по алеї, долоні її білі пливли десь поперед неї, і всі троє пішли поруч і ловили кожен порух її, а вона казала:

— Я просто думаю вголос, щоб усі чули, це замість того, знаєте, щоб кричати і качатися по землі. Замість того усього я ходжу і вголос думаю.

Погорілець тихо запитав:

— Тетяно, винести води?

— Зажди,— суворо сказала вона.— Кость так багато сміявся. На нього находило: пальця покажеш, а він аж заходиться. Отакий! І думав багато... Співати любив, а не вмів же ж, не було хисту. Так же ж погано співав!

Аж отут розплакалася Тетяна Музика. Вони всі спинилися. Вона плакала, опустивши обличчя в долоні, а Погорілець несміло і невпевнено гладив її зігнуті плечі. Вона вже змирилася з неминучим, і поволі в ній почуття скорботи заступалося моторошним очікуванням страшної події.

— Вони хотіли емоційного моменту,— сказала Тетяна потім.

— Хто це — вони? Якого ще емоційного?

— Шальварський чи як його. Вони мене запрошували, я в них була. Ще Нечаєнка зустріла, він виходив. Я їм

^се розповіла. Про Костя, про нас усіх, а отой ваш... 'юрик, чи як там його... каже: "То ви хочете, щоб горе, яке вас спіткало, минуло для Нечаєнка безкарно?" А я кажу: "Ну! За що ж людей мучити? Щоб не одне було горе — щоб багато було горя?.." Тоді отой ваш Рюрик засміявся лихим сміхом: "От вам, каже, емоційний момент!" Який поганий чоловік. Погані люди рано не вмирають. Рано вмирають тільки хороші,

Погорілець обережно узяв її під лікоть. Тетяна роззиралася навкруги, ніби намагалася все тут запам'ятати.

— Я сказала Нечаенкові. Тоді, в коридорі. Мені було все одно, то я йому сказала. Кажу: Іване Гнатовичу, треба, щоб ваша машина була така... щоб ви не побоялися коло неї поставити коляску з внучечком. Олесю...— Вона раптом спинилася, звела на нього очі. Він злякався: вони побіліли, і зіниці були як крихітні макові зернятка.— Олесю... Кость там сам. Ми його покинули... А якщо... його вже нема?

17

І Нечаенкові схотілося після цього швидше лягти спати, і він, відчуваючи, що ні на який аутотренінг йому не настачити снаги й уваги (бо ж ця акція, однак, вимагає великого душевного здоров'я), прийняв дві таблетки седуксену. Сон був довгий і досить глибокий — снилися, щоправда, якісь химерії у темно-фіолетових тонах, неприємні, тяжкі, але вони не піддавалися логічному осмисленню, а потім поступилися надійній синій пітьмі.

Він прокинувся на світанні. І відчув себе дитиною, малесеньким хлопчиком Іванком на бабиній лаві, що стояла у кутку їхньої світлиці, навкруг не. було ні звуку, і баба на кухні не човигала, а за вікном сіявся дощ, і крізь його запону ледь видко було завмерле, сіре, сирітське якесь листя — найстрашніше, що не чутно було шарудіння дощу об

листя, жодного звуку не долинало до Іванка. Хлопчик подумав собі, що так тихо може бути тільки в середині смерті, і його охопив жах, він притисся до лавки і потягнув рядно на підборіддя — він був однісінький у моторошному ворожому світі, він був приречений.

Нечаєнко, мабуть, років із сорок не згадував того ранкового жаху п'ятилітньої дитини. І оце він раптом прокинувся у тій самій личині! Підвів голову. За вікном сходило сонце, череп'яний дах на будинку через двір жеврів гарною рожевою барвою. Він поглянув убік через подушку. Ганна Іванівна у бігудях дивилася на нього уважно. Він пояснив:

— Немає бажання вставати. Розумієш, нецікаво жити. Хочеться, щоб уже був вечір і щоб уже лягати.

Вона мовчки встала. Поцілувала його в щоку і підійшла до тумби, де була їхня аптечка. Наче привид їхньої молодості — у білій довгій сорочці, схожій на романтичний саван. У повітрі запахтіло валер'янкою, Нечаєцко сказав: "Ні-ні-ні, я встаю, роблю зарядку, снідаю, все як завжди". Але з'ясувалося, що він цього не сказав, а тільки подумав, і довелося, щоб нічого не ускладнювати, випити ліки.

За кілька хвилин вона принесла на підносі сніданок: каву з молоком (легку, майже білу), трохи сиру, трохи шинки і булочку. З невідомих причин Нечаєнко не протестував — умостився на двох подушках як міг вище і поснідав. Жінка сиділа поруч. Він їй сказав:

— Зрада — найбридкіший з гріхів, і вона завжди карається.

— Це правда,— сказала Ганна Іванівна.— Але й ти на старості літ трохи задумайся і зроби висновки. Ти апріорно всім віриш, у цьому твоя слабість.

— Може бути,— сказав він.— Але я, мабуть, не зумію зробити висновки.

— Не зумієш…— зітхнула вона.— Щоправда, у твоїй довірливості — твоя й сила. Коли вороги завдають тобі удару, вони самі здогадуються, навіть вони, що взяли тебе не силою своєю, а своєю ницістю.

Він трохи подумав, торкнувся жінчиного плеча:

— Ти знаєш, у твоєму міркуванні щось є. Щось конструктивне.

Ганна Іванівна вдивлялася в свого чоловіка, намагаючись приховати свою пильну настороженість, і вона не бачила в ньому ознак хвилювання. Він виглядав змученою хворою людиною: навкруг очей шкіра потемніла, під очима набрякли мішки, погляд здавався тьмяним і уповільненим; але вона не бачила ознак хвилювання. Все це її лякало, і водночас вона відчувала, як від гордості за чоловіка судомить їй у горлі і до очей підступають сльози. А Нечаєнко їй сказав:

— Ми самі себе умовляємо, що негідник і підлий — це ніщо. Мовляв, зневажай його та й годі… Насправді в закулісній таємній боротьбі він — велика сила. Я не поширюватиму про нього пліток, а він про мене — обов'язково. Я не писатиму на нього доносів, а він на мене — в усі кінці, і анонімні, і прямі. Він зробить так, що люди, які приймають відповідальні рішення, матимуть мене за особистого ворога або, приміром, за п'яницю і розпусника.

Він піде по всіх кабінетах і оббреше мене найбрутальні-шим чином, а я ніколи не матиму ні нагоди, ні бажання піти по тих самих кабінетах і виправдатися. Мені за такої ситуації лишається...

— Знаю, що ти думаєш,— сказала Ганна Іванівна.

— Знаєш,— мовив Нечаєнко.— Робити своє. Іншої відповіді немає. Десь потім з'ясується, що курява так і лишилася курявою, а робота зосталася. Чи може...— він замовк.

Вона зібрала посуд, винесла і вернулася. І лиш тоді він продовжив:

— Чи може — дати бій Рюрикові? Чи я маю право випустити у світ ще одного Шальварського?..

Ганна Іванівна насупилася; пальцями механічно розгладжувала на колінах край свого фартуха. Зажурено крутнула головою:

— Ой ні, Іванку. Ой ні. Не чіпай ти його. Це не твого росту людина.

— А що робити з Аліною?!..

Прийшла Стелка — глип-глип очима, мабуть, шукала Аліну. Ганна Іванівна похитала головою: "її немає". Дівчина зайшла до Івана Гнатовича, присіла на краєчку стільця, зажурилася.

— Розповідай,— попрохав він.

І потім, виявив справжній інтерес до її базікання — слухав, пряв бровами, чорні очі розгорялися внутрішнім сміхом,—щоправда, той сміх відразу й згасав,— і все перепитував:

— Так ти кажеш: тарілкою об підлогу — дзень!..

— Тарілкою об підлогу — дзень! — вже й потоптався по ній, я вже йому і проспівала...

— Що ж ти йому проспівала?

— Я йому проспівала: "Уж полночь близится, а нічного концерту все нема й нема!.." І раптом мій дід завмер, подивився на мене розумним поглядом і каже: "Не бачу логіки!"

Нечаєнко не втримався — засміявся вголос. Стелка розповідала далі:

— А тоді узяв віник, прибрав черепки, каже: "Все. Вийшли мої года концерти робити". І зранку пішов до Шальварського скандалити. їхні висновки, каже,— це знущання з робочого класу та інженерно-технічного персоналу,

Нечаєнко кивнув.

— Бачте. Таки озвалося в Африкані його пролетарське походження.

— Ой, та він взагалі-то хороший,— зраділа Стелка.— Тільки дуже невихований!

Потім подзвонив Федір Дем'янко.

— Комісія сьогодні зібралася раненько і підбила підсумки.

— Без мене?

— Лікарі категорично заборонили підіймати вас із ліжка. Прийняли проект Шальварського, ви його знаєте. Він дуже розприндився, коли дізнався про наше вчорашнє засідання... Ну... наші колеги з Києва і Новосибірська, представник обкому

партії і ще ваш покірний слуга записали "окрему думку".

— Дякую. Серйозні висновки завжди породжують "окремі думки".

Все, що треба було сьогодні для справи, це — утримувати плин своїх думок у спокійному руслі і відімкнути емоції. Інакше пережити цей день було б неможливо. Нечаєнко лежав і думав про свою майбутню машину, зрідка поглядав на годинника, слухав по радіо новини через "Промінь" або "Маяк" і знову поринав у тишу. Де взяти бездефектну кристалічну решітку сталі?.. Відкинути космос, як химеру. А якщо зайти з протилежного кінця? Все його зносило у сфери фундаментальних розробок, а тим часом живий залізний і електричний його завод двигтів і гудів і випускав продукцію, і енергетичні системи країни потребували нових машин, в основі яких лежали б сьогоднішні можливості.

Кріогенний інститут?.. Міністр дзвонитиме на завод о четвертій, так він обіцяв учора.

— А це іще що таке?!..— Ганна Іванівна завмерла у дверях: Іван Гнатович одягався. Вигляд у нього був хворобливий. Підійшов до неї і легенько обійняв за плечі:

— Буду .користуватися ліфтами, на вулиці смирно сидітиму в автомобілі, жодного різкого руху, ніяких перенапружень — але не поїхати не можу.

— Я не пішла на роботу, щоб доглядати хворого.

— А я скоро вернуся, і ти продовжиш догляд за хворим. Це у нас із тобою єдиний вихід. Ось дивись — приймаю валідол для профілактики. Бачиш? Ось оцю м'ятну гидоту — бачиш? Кладу у рота!

Вона добре знала, що сперечатися не слід, тільки зго-рьовано погойдувала з боку в бік головою. І він поїхав, А за півгодини подзвонила Аліна,

— Ма?.. Це я.

— Ну-ну? Слухаю. Тоненький бридкий голосок:

— Я б хотіла, щоб уже було двадцять перше сторіччя,

— Навіщо воно тобі?

— Щоб нічого цього вже не було.

— І тебе так само?

— Це дрібниці.

— Алько. Не блазнюй. Ти щось хотіла повідомити?

— Тісто засохло, а невіста здохла.

— А вертайсь додому, дитино,

— А батька нема?

— Нема.

— А там... Погорільці?..

— Вони на роботі.

-— Тоді...— Аліна змовкла,

— Де твої речі?

— З собою...

— Де ти?

— Біля метро. Біля другої аптеки.

— Іди вгору по Сумській, я зараз виходжу назустріч,

— Стоп, Петрику,— сказав Нечаєнко,— Завертай направо.

— Ми не на завод?

— Кріогенний інститут. Знаєш де? Дуй, як сатана.

— Як сатана — це ми можемо! — відказав Петрик. Він завернув направо; перетинаючи трамвайні колії,

"Волга" розхитувалася, як качка,— Петрик зайняв лівий ряд і так придавиз, що Нечаєнко буркнуві "Ну-ну, без хуліганства".

Він чував про цей інститут цікаві речі, в обличчя знав і директора — член-кора Академії наук, зустрічалися на активах, та діяльність їхня ніде й ніколи не перетиналася.

І от "Волга" спинилася біля скляного під'їзду сучасної споруди,— на щастя, не типової і не високої, обкладе* ної бежевою плиткою, як і більшість таких споруд у Харкові, у шерегах вікон спокусливо відбивався ліс, а повітря тут було таке, гікого ніколи, ніколи не бувало на Енерге-Гичнбму заводі — не бувало і не передбачалося на найближчі півсторіччя. Тут пахло осіннім лісом і осінніми садками, тут дихала природа Слобожанщини, дихала щедро і спрагло, наче її лякало індустріальне безмежжя міста, що починалося всього за кілька кварталів. Тут пахтіло жолудями і кленовим листям, березовою корою і теплими прижовклими травами, і ручаями, що краяли цей Ліс, вирізьблюючи в ньому ярки і вибави,—цих дивних не могли подолати ні' шурхіт автомобільних шин на асфальті, ні тріск електричних іскор під тролейбусними штангами.

Біля входу висіло оголошення: сьогодні о 19 годині ЗО хвилин у великому залі Кріогенного інституту відбудеться вечір старовинної музики — концерт камерного ансамблю Київської філармонії. А завтра тут починалися авторські концерти композитора Андрія Ешпая. Нечаєнко спинився і читав — і заздрив. Директора інституту знали в місті як великого меломана. Перетворити актовий зал — у концертний, змагатися з філармонією за кращих гастролерів і врешті вигравати ці змагання — це було ніяк не дивацтво, це було, просто кажучи,— здорово.

Саме засідала вчена рада. Але директор вийшов до нього. Худий, цибатий блондин, він виглядав років на двадцять молодшим за свої літа і аж ніяк не був схожим на академіка і крупного адміністратора.

Вони присіли у холі біля журнального столика. Директор показав очима на двері, з яких він щойно вийшов, 9 на електричний годинник над ними: мовляв, дорога кожна хвилина...— Нечаєнко кивнув, але нещиро — він сподівався зацікавити цього "меломана" і змусити його забути про вчену раду.

— Чому ви вирішили, що це можливо?

— Я стежу за розробками Щеглова. Скільки можна обіцяти? Давайте ефект!

— От його і треба спитати. Якщо він погодиться перейти від чистого експерименту до вашцх розробок...

— То тільки виграє! — перебив Нечаєнко.— Прошу уваги.

Він почав писати у своєму маленькому записничку, директор заглядав у написане, тоді запросив його до свого кабінету,— двері були поруч, за рогом коридору,— і підсунув кілька білих аркушів. Нечаєнко писав цифри і скоса зиркав на директора: чи ж той розуміє? чи ж можливий між ними математичний діалог? Директор усміхнувся краєм свого широкого тонкого рота, узяв кулькову ручку і кілька секунд прицілювався, і лише після того встряв у розмову і почав заперечувати і сумніватися:

— А це що? А це? Звідки?.. Добре, але тоді все піде не так!..

— Ви не враховуєте... Можливо, але чи ж можна це застосувати?

— Я вас зведу з нашими головними спеціалістами, але не сьогодні... Заждіть, заждіть, звідки взялося це рівняння? Ні, я цього не приймаю...

Він підвівся і поклав Нечаєнкові руку на плече:

— От що, Іване Гнатовичу, ви чоловік хитрий, і я не школярик. Я повертаюся на засідання. Завтра я запрошу до цього кабінету... запишете прізвища?.. Не треба?.. Насамперед Щеглова. З вами?.. Добре, доктор наук Дем'ян-ко, я про нього знаю. Інститут проблем машинобудування — так? Домовилися, О дванадцятій.

Він підійшов до сейфу і вийняв звідти пляшку з коньяком.

— Чому у вас бар у сейфі? — запитав Нечаєнко.

— Щоб не дражнити гусей,— відказав директор інституту і налив дві чарки — Будьмо. Чи, як кажуть у нас в інституті,— вип'ємо за успіх нашої безнадійної справи.

— Всяка безнадійна справа при ближчому розгляді виявляється... А втімі — вони перехилили чарки.

З дозволу директора Нечаєнко прихопив із собою усі записи — і свої, і його. Прощаючись у холі, директор мовив:

— Буду щасливий бачити вас на нашому музичному вечорі!

Тепер уже Нечаєнко не звертав уваги на розкуту поведінку Петрика за рулем. Він думав про свою омріяну і математично знайдену лопатку, він думав про нові можливості, які йому дасть кріогеніка. Він знову вдивлявся в абстрактну систему координат, і знову голуба іскра математичної функції починала свій рух від нуля, де перетинаються три осі, і напружено і впевнено звивалася у безбарвний простір, все яскравіше блимала вона, прокреслюючи свою напружену параболу; в розпечених залізних нетрях майбутньої турбіни мчали лопатки — нові, несхожі на сьогоднішню, вони напружувалися і брали на себе вагу безмірної роботи.

Був сонячний осінній день, і через це Нечаєнка пройняло чуттєвим спогадом про дні його молодості — колись у таку осінь він був щасливо схвильований, глибоко і трепетно закоханий... Петрик увімкнув приймач — радіо грало класичну музику, таку гарну, що Нечаенкові здалося, ніби він не слухає її, а творить сам.

До його світобудови верталася гармонія — складніша за ту, що існувала раніше, ще не пізнана і не в усьому зрозуміла.

Федір Дем'янко пильно, як у глибину колодязя, зазирнув в обличчя Нечаєнка. Він не був аж надто здивований появою хворого на заводі — товаришували п'ятнадцять

років, вивчили характери, звички одне одного. Нечаєнко був дуже блідий і, може, через це здавався більш смаглявим, ніж звичайно, проте ця смаглявість була сьогодні сірою, землистою; навкруг темних очей його, що стали ще глибшими, синіли зловісні кола, але самі очі дивилися спокійно, гостро і сумно.

— Він сьогодні страшний...— шепнула Дем'янкові секретарка. Дем'янко з нею не погодився.

Нечаєнко сидів у кріслі грузько, розслаблено. Дивився на Дем'янка, запитав:

— Що Музика?

— Годину тому ще... був живий. Нечаєнко заплющив очі.

— Оце маємо клопіт — сиди чекай міністерського дзвінка.

— Я ж вам казав...— вперто нагадав Дем'янко.— Рівень. Шальварському треба дати здачі.

Світлі очі Дем'янка звузилися, він напружився, нахиляючись до Нечаєнка; Іван Гнатович торкнув його за руку і підсунув кілька списаних аркушів.

— Був сьогодні у кріогенщиків — знаєте, давно збирався, а оце таки дозрів... Тут є трохи нових ідей.

Дем'янко зиркнув на нього гостро, підсунув до себе аркуші... А далі Нечаєнко крізь напівопущені повіки спостерігав, як на Дем'янковім обличчі зайнялася схвильованість— він бо знав його і бачив, як той поволі захоплювався згустком ідей, що їх чаїли списані цифрами аркуші: щоки потемніли, нервово ходили густі брови,—Дем-янко кілька разів зиркнув на Нечаєнка, але то вже був не погляд співчуйтя і очікування, в тих очах була заграва, І Нечаєнко впізнавав колишнього несамовитого Дем'янка...

Нечаєнко, зітхнувши, вимовив тяжко:

— Ми не наважуємося сказати "годі" технологічному безкультур'ю, технічній легковажності, так званому волюнтаризму. Ніяк не зрозуміємо, що не можна чекати геніїв-месій, які все візьмуть на себе. Треба все брати самим. Хоча...— Знов^зітхнув із тугою, киваючи сам собі.— Геніїв треба. Часом хочеш кричати слідом за поетом: "О землеї Велетнів роди!" — Передихнув, згасив хвилювання, повів трохи навіть монотонно: — Ніяк не наважимося сказати "годі" риску. Вигадали, що риск — благородна справа. А не завжди! Де? В чому? Ми оце розмовляємо, нам тут тихо і тепло, та й за вікном гарний пейзаж, у лікарні доживає свої останні хвилини ваш друг... а в небі у літаках летять десятки тисяч людей, а дорогами в автомашинах — на смертельних швидкостях-— мчать десятки мільйонів; по сусідству з високими напругами, вибуховими газами, небезпечними механізмами не тільки працюють, а й живуть, сплять, народжуються, люблять — мільярди... Океан риску — ось середовище нашого існування. Хто мусить подбати про те, щоб людство вийшло нарешті на береги безжертовної сонячної цивілізації? Я вірю, що комунізм дасть людству таку цивілізацію. А тим часом... Чи все ми робимо — от ми з вами — чи все робимо сьогодні...

Задзвенів телефон. Нечаєнко даремно бурчав: міністр подзвонив точно о четвертій, як і обіцяв. Спочатку розмова була уривчаста і недоброзичлива. Нечаєнко не хотів сердитися!

— Висновки Шальварського шкідливі не тим, що скеровані проти мене,— може, в цьому вони і справедливі...

— Та ви що?!..— нахилився до нього Дем'янко, і Не-часнко заспокійливо підняв руку, А тим часом продовжив: — Вони шкідливі тим, що упереджені і некомпетентні. Ми у себе на заводі ка-те-го-рич-но відмовляємося їх розглядати.

— Я це зрозумів!..— мовив міністр і почав сваритися на вчорашні телеграфні реляції, які ігнорували діяльність міністерської комісії, але врешті заспокоївся, і Нечаєнко знову почув знайомий врівноважений баритон з командирськими інтонаціями.

— Ми вклали у ваші турбіни мільярдні кошти. Якщо в цих машинах почнуть сипатися лопатки — ми відкотимося на п'ятнадцять років назад. Чи усвідомлюють це на заводі?

— Усвідомлюють,— раптом заспокоївся Нечаєнко. Це саме майже дослівно він казав на нараді в день аварії.

Міністр сказав:

— Якщо ми вам дамо один рік на профілактику і, в разі потреби, доводку по всіх діючих блоках Н-800, чи ж зможете гарантувати успіх? Ви знаєте: зупинка кожного блоку — подія надзвичайна, чи візьмете на себе відповідальність за кожну таку зупинку?

— За однієї умови,— відказав Нечаєнка Міністрові ці слова не сподобалися. Після короткої

виразної паузи він сухо запитав:

— Якої умови?

— Ніяких комісій! За один рік завод зробить усе, про що ви сьогодні сказали і про що ми вам учора писали у своїй, як ви кажете, реляції. Без Шальварських. Ви* явіть до заводу довір'я, і вся відповідальність — на нас.

Знову пауза—і чіткий, навмисне монотонний голос:

— Домовилися. Вся відповідальність — на керівниках аводу. Шальварський відкликається. Працюйте.

— Пробачте, Степане Даниловичу! — вимовив Неча-нко.— Ще хвилину уваги. Від сьогодні я подаю у від-тавку.— Він зробив паузу, щоб дійшло, і швидко закін-ив: — Не поспішайте заперечувати, це рішення зважене остаточне.

Мовчання. Потім почулося:

— З вами, дорогий, не заскучаєш,

— Моє рішення продиктоване міркуваннями принциповими, однак воно має непохитне медичне обгрунтування: передінфарктний стан.

Мовчання.

— Іване Гнатовичу... Якщо вас образила поява Шальварського....

— Степане Даниловичу, дорогий мій чоловіче, товаришу міністр, у нас із вами не дитяча розмова, а цілком серйозна. Рекомендую на місце головного конструктора Енергетичного заводу завідуючого відділом Інституту проблем машинобудування

доктора технічних наук Федора Юрійовича Дем'янка.

— А ви?..— голос міністра зів'яв, і не стало в ньому державної криці, і Нечаєнко пожалів того чоловіка за вісімсот верст, бо життя в нього було, що й казати, не мед.

— Я?.. Підлікуюся. А тоді проситимусь у той же ж таки Інститут проблем... Буду, знаєте, теоретизувати... І консультантом на Енергетичному.

Настала довга пауза. Можливо, для міністра вона була обтяжливою, а Нечаєнко тим часом відпочивав від розмови. Крізь напівстулені повіки дивився на полинялого безбарвного Дем'янка і легко усміхався: розгубленість до смішного не личила тому чоловікові. Сухо озвався міністр:

Пишіть обгрунтовану заяву. Розглянемо на колегії і в ЦК партії. Я вам нічого не гарантую. Тим часом лікуйтеся. Бажаю всього найкращого.

Сиділи удвох і мовчали. Дем'янко дихав протяжно, нарешті мовив:

— З вами не заскучаєш.... Нечаєнко пожвавився:

— От і міністр так сказав!

— Може, розтлумачите мені, тугодумові?

— Музика. От бачите, міністр про нього не спитав, бо знає: якщо ЧП — повідомлять. Це не від черствості, мені й інші казали: не бери цю трагедію на свою совість. А для мене... доля Музики опинилася в самому центрі проблеми. Я був би непослідовний, залишившись головним конструктором. Це — питання світоглядне.

Подивилися одне на одного і, не змовляючцсь, на телефон. Нечаєнко усміхнувся з печаллю і опустив руку в кишеню. Намацав трубочку з нітрогліцерином, потримався за неї двома пальцями, потім вийняв два запрошення. Легким щигликом послав їх через стіл Дем'янкові:

— Візьміть. Вам буде цікаво, і Леся матиме задоволення. Сьогодні у кріогенників концерт старовинної музики. Грає камерний ансамбль Київської філармонії. Початок о пів на восьму.

Дем'янко прочитав запрошення. Скосився на телефон. Зітхнув і похитав головою.

— Я вам обіцяю, Іване Гнатовичу, що обов'язково піду на концерт старовинної йузики. Як тільки вони приїдуть наступного разу.

1979-1980